

Marginaliserte småkonger

*Politisk ekstremisme i Glåmdalen og Sør-
Østerdalen på 1930-tallet.*

Erik Hilmar Vollan Bekken

Masteroppgave i Historie ved IAKH

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2019

Marginaliserte småkonger

Politisk ekstremisme i Glåmdalen og Sør-Østerdalen på 1930-tallet.

© Erik Hilmar Vollan Bekken

2019

Marginaliserte småkonger. Politisk ekstremisme i Glåmdalen og Sør-Østerdalen på 1930-tallet.

Erik Hilmar Vollan Bekken

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Webergs Printshop

IV

Sammendrag

Glåmdalen og Sør-Østerdalen ligger sør-øst i Hedmark fylke, og i mellomkrigstiden var dette et område som var hardt rammet av den økonomiske krisen. En serie arbeidskonflikter på slutten av 1920-tallet og begynnelsen av 1930-tallet la deretter grobunn for politisk ekstremisme i området som utover 1930-tallet i all hovedsak var representert av Norges Kommunistiske Parti og Nasjonal Samling. Oppgavens tittel er *Marginaliserte Småkonger*, noe som kort oppsummerer situasjonene til både NKP og NS i Glåmdalen og Sør-Østerdalen. Til tross for arbeidskonfliktene, sosiale motsetninger og den økonomiske krisen, forble politisk ekstremisme et marginalt fenomen i området helt frem til krigsutbruddet 9. April 1940.

Oppgaven undersøker først hvordan NKP falt sammen i området mellom stortingsvalgene i 1930 og 1933 grunnet en lite konstruktiv ultra venstrekurs. Partiet mistet de fleste representantene sine i de lokale kommunestyrene, samtidig som det falt ut av Stortinget. I denne perioden meldte flere lokale kommunister overgang til DNA, siden de så på dette som et mer konstruktivt og slagkraftig parti enn NKP. Deretter undersøker oppgaven hvordan NS etablerte seg i området fra det ble startet i 1933 og frem til stortingvalget i 1936, og hvilke enkeltpersoner som tok initiativ for partiet. Så vil NKP mellom 1934 og 1936 bli undersøkt, som var en periode hvor kommunistene greide å innhente seg i Glåmdalen og Sør-Østerdalen etter nederlagene mellom 1930 og 1933. Deretter vil oppgaven ta for seg begge partienes nedgang mellom 1936 og 1939 som ble avgjørende for at politisk ekstremisme forble et marginalt fenomen i området på 1930-tallet.

NKP appellerte i all hovedsak til skogsarbeidere og småbrukere i området, og kjempet med Arbeiderpartiet om å vinne medlemmer og velgere blant disse to målgruppene. NS appellerte mer bredt til både småkårsfolk og borgerskapet i området, og kunngjorde at de var motstandere av klassekamp. Mens Arbeiderpartiet og de borgerlige partiene ble mer og mer tilbøyelige til at fagforeninger og arbeidsgiverforeninger skulle forhandle frem lønnsavtaler i det lokale arbeidslivet, sto både NKP og NS for en mer konfronterende stil i arbeidskonflikter. Dette bidro til at begge partiene fremstod som lite konstruktive for flertallet av velgerne i området. Dette bidro igjen til at de enten i hovedsak tiltrakk seg radikalt innstilte målgrupper, eller avhengig av en lokal anerkjent opinionsleder for å få gjennomslag.

Forord

Jeg vil først takke min veileder Øystein Sørensen for gode veiledningssamtaler og gode tips til arkiver og litteratur. Jeg vil også takke Per-Øivind Sandberg, Ole Martin Rønning og Espen Hårseth for å ha gitt nyttige tips til lokalhistoriske kilder knyttet opp mot Hedmark fylke på 1930-tallet. Videre vil jeg takke alle de som har vært til hjelp ved følgende arkiver: Riksarkivet, Statsarkivet på Hamar, Arbark på Hamar, Arbark i Oslo, Skogbruksmuseet, Kongsvinger bibliotek og Nasjonalbiblioteket.

Jeg vil også takke alt av familie, venner og medstudenter som har vært til støtte under hele prosessen. Jeg vil særlig takke min historieinteresserte farfar for å ha fulgt prosessen med stor interesse.

Erik Hilmar Vollan Bekken

Oslo, 2019

Innholdsfortegnelse

Forkortelser	XII
Innledning.....	1
Tema og problemstilling	1
Teori og metode	2
Kilder.....	4
Tidligere litteratur og forskning	7
Strukturell oppbygging.....	8
Kapittel 1 - Bakgrunn.....	10
Innledning.....	10
Teknologiske forhold i Hedmark	10
Økonomiske forhold i mellomkrigstiden	13
Politiske forhold i Glåmdalen og Sør-Østerdalen	13
Det lokale arbeidslivet.....	15
Det lokale mediebildet	18
Oppsummering	20
Kapittel 2 – NKPs tilbakeslag 1930-1933.....	22
Innledning.....	22
NKPs utgangspunkt i 1930.....	22
NKP marginaliseres innad i NSLF.....	24
DNA-pressens dekning av stortingsvalget i 1930	26
Resultatet av stortingsvalget i 1930	29
Kommunevalget 1931	30
Rød Fronts dekning av de innledende Quislingsakene	32
NKPs stagnasjon under stortingsvalget 1933.....	35
Oppsummering	37
Kapittel 3 – NS 1933-1936.....	39
Innledning.....	39
Kapittel 3.1 - etableringen av fotfestene	39
Stortingsvalget 1933.....	39
Etableringen av NS i Sør-Østerdalen	42
Sentrale NS-medlemmer fra Hamar og Nord-Østerdalen	45

Etableringen av NS i Kongsvinger	46
Etableringen av NS i Våler.....	50
Etableringen av Hedmark Fylkesavis 1935.....	52
Kapittel 3.2 – stortingsvalget 1936 – en styrkeprøve.....	55
Optimisme i NS foran stortingsvalget.....	55
NS-møter i Glåmdalen og Sør-Østerdalen under stortingsvalget 1936.....	56
Frihetskampens dekning av stortingsvalget 1936	60
Resultatet av stortingsvalget 1936.....	64
Oppsummering	65
Kapittel 4 – NKP 1934-1936.....	67
Innledning.....	67
Kapittel 4.1 - omgruppering og kommunevalget 1934	67
NKP i Eidskog, Vinger og Brandval under kommunevalget 1934	68
NKP i Nord-Odal under kommunevalget 1934.....	70
NKP i Åmot og Stor-Elvdal under kommunevalget 1934	71
NKP i Elverum og Trysil under kommunevalget 1934.....	74
NKP i Solør under kommunevalget 1934	74
Solør-Arbeideren 1935	78
Kapittel 4.2 - fra sosialfascisme til folkefront.....	80
Folkefronten foran stortingsvalget 1936	80
NKPs valgkamp i Hedmark under stortingsvalget 1936.....	82
Resultatet av stortingsvalget 1936.....	85
Oppsummering	86
Kapittel 5 - NKP og NS 1936-1939	87
Innledning.....	87
Folkefronten og NKP foran kommunevalget 1937	87
Hjortsakens konsekvenser for NS i Hedmark	89
Etableringen av NS-avisa Ny Dag	92
NS i Glåmdalen foran kommunevalget 1937	93
NKP i valgkampen 1937	94
NS i valgkampen 1937	96
Resultatene etter kommunevalget 1937	97
Det sosialradikale miljøet i NS stagnerer	98

Folkefronten stagnerer.....	100
Oppsummering	101
Kapittel 6 – sammenligning	102
Innledning.....	102
Ideologi.....	102
Organisasjon.....	103
Målgrupper og agitasjon.....	104
Fotfester og opinionsledere	106
Marginalisering	109
Partiene sentralt og regionalt.....	111
Oppsummering	113
Avslutning	114
Konklusjon	114
Veien videre	116
Forslag til videre forskning	117
Kildeliste	119
Litteraturliste	123
Tabell 1.....	14
Tabell 2.....	23
Tabell 3.....	29
Tabell 4.....	32
Tabell 5.....	41
Tabell 6.....	65
Tabell 7.....	85

Forkortelser

Politiske partier og organisasjoner

NKP = Norges Kommunistiske Parti

NS = Nasjonal Samling

H = Høyre

V = Venstre

DNA = Det Norske Arbeiderparti

Bp = Bondepartiet

FF/FV = Frisinnede Folkeparti/Frisinnede Venstre

SamfP = Samfundspartiet

BK = Bygdefolkets Krisehjelp

Aviser

HA = Hedemarkens Amtstidene

HS = Hamar Stiftstidene

Hamarb = Hamar Arbeiderblad

KA = Kongsvinger Arbeiderblad

HF = Hedmark Fylkesavis

RF = Rød Front

FF = Fritt Folk

ND = Ny Dag

Fagforeninger

NSLF = Norsk Skog og Landarbeiderforbund

SA = Skogbrukets Arbeidsgiverforening

AF = Arbeidets Frihet

LO = Landsorganisasjonen

Innledning

Tema og problemstilling

Temaet på oppgaven er politisk ekstremisme i Glåmdalen og Sør-Østerdalen mellom 1930 og 1940. Analysen avgrenses i hovedsak til NKP og NS i det nevnte området, selv om det også fantes andre politiske grupper med innslag av ekstremisme der. Disse vil av og til bli nevnt, men vil ikke inngå i en dypere analyse. Tittelen *Marginaliserte Småkonger* illustrerer situasjonen til NKP og NS i Glåmdalen og Sør-Østerdalen. Småkonger beskriver flere av de lokale opinionslederne som tok initiativ for et av partiene, og at disse greide å etablere fotfester for et av partiene i flere av de lokale kommunene. Marginalisering beskriver realitetene: nemlig at ingen av de to partiene fikk noen vesentlig innflytelse over den lokale politikken. Hos NKP er det unntak i kommunene Åmot, Våler og Åsnes hvor DNA ikke kunne danne flertall uten kommunistene.

Oppgaven har flere problemstillinger. Hovedspørsmålet er slik: hvorfor greide NKP og NS å etablere flere fotfester i Glåmdalen og Sør-Østerdalen på 1930-tallet? Det som i hovedsak er målbart opp mot denne problemstillingen, er partienes oppslutning under stortingsvalg og kommunevalg. Hvilke likheter og forskjeller kan påvises mellom de to partiene, og hvordan kan disse bidra til å forklare hvorfor partiene greide å etablere flere fotfester? Antall lokallag og medlemstall er også målbare faktorer, men her er kildegrunnet ganske fragmentert. Deretter kommer det flere underbyggende spørsmål: Hvilke kampsaker hadde de? Hvilke verktøy hadde de for agitasjon? Og hva var partienes målgrupper? Hvilke underliggende faktorer la til rette for at enten NKP eller NS kunne etablere et fotfeste i en bestemt kommune, og hva utløste dette potensialet? Og hvilke enkeltpersoner var avgjørende som karismatiske opinionsledere de stedene hvor et eller begge partiene greide å etablere seg? Og hvordan forsøkte de større og mer moderate politiske partiene å marginalisere de to ytterfløypartiene, og hvor vidt lyktes de med marginaliseringen? Og hva var de viktigste forskjellene på NKP og NS sentralt versus NKP og NS lokalt?

Jeg skal nå gå videre til hvilke teorier og metoder jeg har brukt i analysen av NKP og NS i Glåmdalen og Sør-Østerdalen på 1930-tallet.

Teori og metode

En metode som brukes i denne oppgaven er komparasjon. Det vil si å sammenligne forskjeller og likheter ved to eller flere forskjellige enheter. Her vil jeg trekke fram et sitat fra Knut Kjeldstadli bok *Fortida er ikke hva den en gang var*, for å beskrive komparativ metode:

«Ved *Komparativ metode* holder en altså (minst) to forskjellige enheter av samme art opp mot hverandre, for eksempel to ulike historiske utviklingsforløp eller to ulike sosiale systemer.»¹

Hovedenhetene som sammenlignes i denne oppgaven er Norges Kommunistiske Parti og Nasjonal Samling, og disse to sammenlignes i hovedsak for sin virksomhet i Glåmdalen og Sør-Østerdalen på 1930-tallet. Begge partiene har flere politisk ekstreme trekk, det mest sentrale har jeg lånt fra Øystein Sørensen og Nik Brandals bok *Det norske demokratiet og dets fiender 1918-2018*. Det grunnleggende trekket for politisk ekstremisme er bevegelser, partier og enkeltaktører som ønsker å erstatte det eksisterende politiske demokratiet med et autoritært eller totalitært diktatur.² Sammenligningen vil gå på agitasjon, ideologi, målgrupper, politisk virksomhet og hvordan og hvorfor de to partiene ble marginalisert. Sammenligningen vil også gå på likheter og forskjeller i hvordan NKP og NS blir omtalt i hver enkelt de avisene jeg har brukt som kilder. Forskjellige fraksjoner internt i NS kommer også til å bli sammenlignet, hvor man i Hedmark kan se en konservativ og en sosial-radikal blokk innad i partiet.

For å definere hva en totalitær ideologi er, har jeg valgt å bruke 3 punkter fra et paradigme fra Øystein Sørensens bok *Drømmen om det fullkomne samfunn*:

3. De er revolusjonære – de vil ha et rent, revolusjonært brudd med det bestående.
7. De mener å ha rett til å ta i bruk alle virkemidler for å nå sine mål. Om nødvendig og hensiktsmessig vold og terror. Målet er så stort, så overordnet alt annet, at det ikke kan være noen moralske eller ideologiske sperrer for hva slags virkemidler som er legitime for å nå det.
8. Alt og alle som står i veien for å gjennomføre målet, er å betrakte som fiender. Det dreier seg om tilhengere av og de som nyter godt av det bestående samfunn. Men det dreier seg også om tilhengere av andre – rivaliserende – totalitære ideologier.³

Hvor vidt NKP og NS vil passe inn i punktene over, er ikke noe enten/eller spørsmål. Hos NS må vi legge til førerprinsippet med Vidkun Quisling som en øverste leder. Det ble etter hvert veldig tydelig da enkeltpersoner som utfordret Quisling internt i NS, gjerne ble ekskludert fra

¹ Knut Kjeldstadli *Fortida er ikke hva den en gang var* 2. utgave Universitetsforlaget 1999 Oslo side 265.

² Øystein Sørensen og Nik Brandal *Det norske demokratiet og dets fiender 1918-2018* Dreyer Forlag Oslo 2018. side 18.

³ Øystein Sørensen *Drømmen om det fullkomne samfunn* Aschehoug Oslo 2010 side 42.

partiet. NKP var ekstreme på bakgrunn av at de ønsket å innføre proletariatets diktatur, og partiet var ikke fremmede for å bruke vold for å nå dette målet. Kommunistene var også jevnlig innblandet i fysiske konfrontasjoner relatert til arbeidskonflikter. NS var ikke like direkte voldelige, men opprettet likevel en Hird og en kamporganisasjon som i følge partiet selv kun skulle være til selvforsvar. Flere NS-lag i Hedmark var også ekstreme på bakgrunn av rasisme, som var ekstrem selv til samtiden å være.

Vi ser at i flere av de kommunene og bygdene hvor NS eller NKP etablerer et fotfeste, så er det flere sosioøkonomiske forhold som økonomiske krisetider og klassemotsetninger som gjaldt. Men dette er ingen garanti for at et ekstremistisk parti skal få tilstedeværelse i området. Et eksempel her er en komparativ analyse av kommunene Tolga og Os i Nord-Østerdalen på 1930-tallet, hvor NS først og fremst fikk et fotfeste i førstnevnte kommune. Dette skjedde til tross for at klassemotsetningene og den økonomiske krisen var mindre i Tolga, en forklaring er at den lokale opinionslederen Ivar Sæther tok initiativ for NS og lyktes i å rekruttere flere stemmer og sympatisører for partiet. Det var stor mistillit i Tolga til folkevalgte organer, fordi Tolga hadde forpliktet seg økonomisk overfor Os kommune ved å ta for stor del av kommunenes felles gjeld, i forbindelse med at de to kommunene hadde splittet seg i to kommuner i 1926. Man kan anta at Ivar Sæther spilte på disse motsetningene, siden han mente at Tolga hadde vært alt for generøse ovenfor Os.⁴

For å forklare hvordan lokale enkeltpersoner kunne prege NKP eller NS i lokale områder, har jeg valgt å bruke Max Webers teori om karismatisk autoritet. En person med karismatisk autoritet har viktige personlige lederegenskaper og evner å få med seg støttespillere.⁵ Vi ser hvordan et av partiene kunne øke oppslutningen sin i en bestemt kommune eller bygd om en lokal respektert enkeltperson engasjerte seg i partiet, samtidig som vi kan se eksempler på at oppslutningen kunne bryte sammen om en lokal opinionsleder enten ble ekskludert eller trakk seg fra partiet. Likevel er det viktig at man ikke tar Weber for bokstavelig. For at en lokal person skulle vinne fram med «karismatisk autoritet», var det viktig at strukturelle forhold la til rette for det. I Våler hvor Christian Astrup var NS sin opinionsleder, er det viktig å ha i bakhodet at han var fra en rik storgård, og at han derfor hadde overskudd med tid for å drive politisk arbeid. Det er ikke nødvendigvis sikkert han

⁴Jan Petter Myklebust og Bernt Hagtvet *Regional Contrasts in the membership base of the Nasjonal Samling* i Who were the fascists Bergen/Oslo/Tromsø Universitetsforlaget 1980 side 630-631 og 645-647.

⁵Max Weber *The theory social and economic organization* oversatt av Henderson and Parsons Oxford university press 1947. Side 358-359.

hadde hatt det samme overskuddet om han måtte jobbe på en åker store deler av dagen for å kunne brødfø sin familie. Til slutt vil jeg trekke inn forholdet mellom disponerende forhold og utløsende faktorer. Knut Kjeldstadli beskriver det slik:

«Et annet skille som hjelper oss til å rydde faktorene, er distinksjonen mellom de *disponerende* forholdene og de *utløsende* faktorene. En kan si at befolkningsveksten fram mot 1840-åra, det stadig skarpere sosiale skillet og krisa både i jordbruket og i kapitalistiske næringer disponerte for radikal aksjon blant de lavere klassene. Marcus Thranes person ble den utløsende årsaka. Gnisten i det tørre graset skapte ilden.⁶

For å bruke dette i en analyse av NKP og NS i Glåmdalen og Sør-Østerdalen, må man se på den økonomiske krisen og klasse motsetningene som disponerende forhold, og agitatorer for enten NKP eller NS som en utløsende faktor.

I analyse av skriftlige tekster er det viktig å forstå forholdet mellom opphavsmann, tekst og kontekst/situasjon. Skriftlige kilder som lokale aviser blir skrevet av en opphavsmann i en spesifikk kontekst, og meningen med teksten må tolkes deretter.⁷ Når DNA-aviser skriver om Nasjonal Samling for eksempel, må man ha i bakhodet at opphavsmannen bak teksten er fiendtlig innstilt ovenfor NS. I analyse av statistiske tall må man vurdere troverdigheten til tallene og hvordan de er hentet inn.⁸ SSBs rapporter fra valgene på 1930-tallet virker alt i alt ganske troverdige, men de kan ofte gi et mangelfullt bilde. Heftene for stortingsvalgene viser gjennomsnittlig statistikk for partienes oppslutning i hver kommune, men viser ikke noe ytterligere informasjon om oppslutningen i de forskjellige valglokalene innenfor en bestemt kommune. Heftene for kommunevalgene frem til 1937, viser kun gjennomsnittlig valgstatistikk for hvert fylke. Tall må derfor tolkes med varsomhet.

Kilder

En type kilde jeg bruker mye i denne oppgaven, er lokale aviser fra Hedmark på 1930-tallet. På denne tiden var avisene tydeligere politisk farget enn de er i dag. Hver avis var enten eid av et bestemt politisk parti, eller så sympatiserte avisen tydelig med et bestemt politisk parti. Avisartiklers forfattere var ofte ikke oppgitt i papiravisene på 1930-tallet, noe som gjør at forfatter for avisartikler ikke er oppgitt i flere av de avisartiklene jeg referer til i fotnotene.

⁶ Kjeldstadli 1999 side 258.

⁷ Kjeldstadli 1999 side 184-186.

⁸ Kjeldstadli 1999 side 237-239.

Av NKP-aviser har jeg brukt sentralorganet *Arbeideren* mellom 1930-1940. Som sentralorgan dekket avisen stoff fra hele Norge og spesielt partiets kjerneområder på Østlandet. Jeg har også brukt avisen *Rød Front* som ble gitt ut mellom 1932-1934. Avisen ble gitt ut på Hamar, men dekket saker over hele Hedmark fylke. Til slutt har jeg også brukt avisen *Solør-Arbeideren* som ble gitt ut noen måneder i 1935, som ble forvaltet av NKPs lokale lag i Solør-kommunene Våler, Åsnes, Hof og Grue. I saker som omhandlet enten rivalisering eller samarbeid mellom NKP og DNA, var normen at NKPs presse dekket mesteparten av sakene. DNAs presse på sin side omtalte disse sakene minimalt.

Av NS-aviser har jeg brukt partiets første sentralorgan *Nasjonal Samling* som ble gitt ut mellom 1934 og 1936. Deretter byttet avisa navn til *Fritt Folk* og ble gitt ut frem til 1945. Jeg har ikke studert avisen lengre enn til 1940. Med jevne mellomrom dekket sentralorganet saker fra Glåmdalen og Sør-Østerdalen. Jeg har også studert avisen *Hedmark Fylkesavis* som ble gitt ut i 1935 som var NS sin avis i Hedmark. I 1936 byttet avisa navn til *Frihetskampen*. Denne avisa ble gitt ut på Elverum og var først og fremst lojal til Elverums lokale NS-lag. Til slutt har jeg sett på avisa *Ny Dag* som NS ga ut på Kongsvinger i 1937. Dette var NS sin siste avis i Hedmark før krigen.

Av generell partipresse har jeg sett på Arbeiderpartiavisene *Hamar Arbeiderblad*, *Kongsvinger Arbeiderblad* og *Østerdal Arbeiderblad*. Sistnevnte ble slått sammen med *Hamar Arbeiderblad* i 1932. Disse avisene har jeg studert i tidsrommet 1930-1940. Som Arbeiderpartivennlige aviser gir de verken NKP eller NS noen god omtale. Jeg har også studert Kongsvingeravisa *Indlandsposten* som sympatiserte tydelig med partiet Venstre. I denne avisen får særlig NS hard omtale, NKP og Arbeiderpartiet kritiseres mer moderat. Av Høyrepressen har jeg studert Kongsvingeravisa *Hedemarkens Amtstidene* og Hamaravisa *Hamar Stiftstidene*. I Høyrepressen får NS mer moderat kritikk til å begynne med, men hardere kritikk etter hvert. NKP blir knapt nevnt, og partiets angrep på marxistisk ideologi går i hovedsak mot Arbeiderpartiet. Jeg har også sett på Elverumavisa *Østlendingen* som var en tydelig Bondepartivennlig avis. NKP nevnes knapt her heller, og NS blir omtalt nokså moderat kritisert, i alle fall til å begynne med.

Jeg har også brukt NS sitt arkiv på Riksarkivet. Her har jeg studert korrespondanse, rundskriv og rapporter mellom NS-lagene i Hedmark og NS sentralt. Jeg har også studert føringer som NS har hatt på generell basis. På Riksarkivet har jeg også studert flere av landssviksakene om NS-medlemmer i Hedmark. Disse sakene omhandler i hovedsak

personenes virksomhet under krigen, men i flere avhørsdokumenter og i domsavsigelsene er det også info om personenes tilknytning til NS på 1930-tallet. Dette er informasjon man må behandle med et kritisk blikk siden materialet tok form under en prosess hvor personene det gjelder ble tiltalt- og senere dømt for landssvik. Til slutt på Riksarkivet har jeg også studert privatarkivene til noen av nøkkelpersonene innen NS. I Vidkuns Quislings privatarkiv finner man dagbøkene hans, noe som gjør det mulig å vite hvor han mest sannsynlig befant seg til en hver tid. Hvis han hadde satt av et sted i Glåmdalen eller Sør-Østerdalen i dagboken sin, kan man anta at han hadde vært på det nevnte sted og holdt foredrag, og da kan man igjen se etter artikler i de lokale avisene om et angivelig NS-møte med Quisling som taler. Disse møtene ble også gjerne annonsert i de lokale avisene i forkant, da gjerne i de borgerlige avisene. Privatarkivet til Oliver Møystad på sin side inneholder mye relevant korrespondanse for NS i Hedmark på 1930-tallet.

Jeg har også vært innom Arbeiderbevegelsens arkiv. Her har jeg gått igjennom bladet *Skog og Landarbeideren* mellom 1927 og 1940. Dette var fagforeningen Skog og Land sitt offisielle blad, som har flere artikler om forholdet mellom Arbeiderpartiet og NKP, samt forhold i skogbruket generelt. NSLF ga også ut beretninger og årsmøtereferater som jeg har gått igjennom. Hos Arbark har jeg også gått i gjennom privatarkivet til flere nøkkelpersoner hos NKP, NSLF og Arbeiderpartiet. Arbark har også fått digitaliserte kopier fra Russland av det tidligere NKP-arkivet, hvor jeg har studert korrespondanse, rundskriv og rapporter mellom NKPs lag i Hedmark og NKP sentralt. Til slutt har jeg også vært innom Folkets Hus på Hamar og studert møtereferatbøker for Åsnes-NKP og Eidskog-NKP. Møtereferatbøker for de andre aktuelle NKP-lagene har dessverre ikke vært mulig å oppdrive. Kildematerialene til begge partiene er nokså fragmentert, men på forskjellig vis. Det er også forskjellig hva som er godt representert hos de to partiene.

NKPs sentrale partiarkiv fra RGASPI inneholder i hovedsak rundskriv og korrespondanse som er knyttet opp mot partiet sentralt. Noe er nevnt fra Hedmarkavdelingene, men i fragmentert form. Hos Folkets Hus på Hamar ligger det to møtereferatbøker, en fra Eidskog NKP og en fra Åsnes NKP. Eidskogs møtebok stopper på 1932, mens Åsnes sin inneholder referater fra møter gjennom hele 30-tallet. Begge bøkene er skrevet for hånd. Til slutt finnes det også noe NKP-stoff i arkivet til Skog- og Land, men dette er også i fragmentert form siden NSLF-arkivet i hovedsak er DNA-dominert. Disse faktorene

gjør at NKP-arkivet er ganske fragmentert, og at man blir avhengig av kildemateriale som Arbeideren, Rød Front og andre gamle aviser.

Når det kommer til NS er det også lite med primærkilder fra de lokale områdene, men av andre årsaker. NS var organisert etter førerprinsippet, noe som gjorde at korrespondanse og kommunikasjon gikk mye enveis fra den sentrale ledelsen og ut til lokale kretser og lag.⁹ Et landssvikoppgjør ble ikke gjort med NKP, siden kommunistene aldri gjorde seg skyldige i et formelt landssvik. Hadde de gjort det, ville det trolig også vært et omfattende landssvikarkiv på norske kommunister. Dette bidrar til at kildematerialet på norske kommunister er mer fragmentert enn på norske nazister.

Tidligere litteratur og forskning

En del er skrevet om mellomkrigstiden i Glåmdalen og Sør-Østerdalen, og flere litterære verk er relevante til oppgaven. Et av disse er Hans Erik Hendriksens hovedoppgave *Mennesker uten Makt* fra 1972, som handler om NS i Åmot, Elverum og Trysil mellom 1933 og 1945. Hendriksens oppgave gir en grundig analyse av de sosiale sammensetningene i NS i de tre kommunene, og han analyserer det han selv kaller «kjernegruppene» i NS i de tre kommunene. Det vil si personer som meldte seg inn i NS før krigen og også var medlem etter 9. april 1940. Jeg har også lest Jorunn Engens hovedoppgave fra 1972 som heter *Austmarkakonfliktene 1926-1928* som gir et greit bilde av hvordan innledende skogsarbeiderkonflikter utartet seg.

For å ha en generell forståelse av NS sentralt sin historie har jeg valgt å bruke Oddvar Karsten Hoidal sin artikkel *Vidkun Quisling's Decline as a Political Figure in Prewar Norway*. Artikkelen er skrevet på engelsk og gir et greit bilde av NS fra starten i 1933 til nedgangen i 1937. Jeg har også brukt Hans Fredrik Dahls biografi *Quisling – en norsk tragedie* som gir en fin oversikt over Vidkun Quislings politiske liv. Flere av de interne partikonfliktene i NS fikk negative utslag i Hedmark Fylke. Om NS er det også skrevet en håndfull bøker av tidligere NS-medlemmer. Dette har vært organisert under Institutt for Norsk Okkupasjonshistorie som var en organisasjon hvor tidligere NS-medlemmer kunne engasjere seg etter krigen. Flere av bøkene forsøkte å fortelle historien fra NS-medlemmenes side, og en sentral person i dette miljøet var Odd Melsom. Han skrev blant annet *På Nasjonal Uriauspøst*:

⁹ Hans Hendriksen *Mennesker uten makt*. Hovedoppgave i Historie ved Universitetet i Bergen. 1972. side 85.

nødvendig supplement til okkupasjonshistorien i 1975 og Nasjonal Samling og fagorganisasjonen i 1977. Bøkene fra INO tar NS sterkt i forsvar, og gir et annet perspektiv enn de fleste andre bøker om partiet.

For å få et bedre bilde av NKP i det lokale området har jeg lest igjennom boka *Røde Skoger* som er en artikkelsamling med flere bidrag om politiske miljøer til venstre for Arbeiderpartiet i Hedmarks historie. Denne boka er skrevet av Stein Tønnesson og sympatiserer mer med NKP sammenlignet med bøker som er skrevet av mer DNA-vennlige forfattere. Jeg har også brukt boka *Den revolusjonære Åmotordføreren* som gir et greit bilde av NKP i Åmot og opinionslederen Ole Hermandsen som satt som ordfører i kommunen igjennom hele 1930-tallet. En tredje bok er Paul Tage Halbergs bok *Den Stolte Sliter* som handler om Skog- og Landarbeiderforbundets historie. Flere av de tidlige kapitlene handler om NSLFs tidlige historie på 1920- og 30-tallet. Boken beskriver flere av de innledende arbeidskonfliktene som var sentrale for NKPs aktivitet i fylket. I Motsetning til Tønnessons bok sympatiserer denne boka mer med DNA. Ellers har jeg også brukt flere artikler fra tidsskriftet *Arbeiderhistorie* som gis ut av Arbeiderbevegelsens arkiv. Jeg har også lest igjennom Einhart Lorenz bok *Det er ingen sak å få partiet lite*, som gir et greit bilde av NKPs historie mellom 1923 og 1931.

Strukturell oppbygging

Masteroppgaven er inndelt grovt sett kronologisk i 6 kapitler. Kapittel 1 er et bakgrunnskapittel som vil beskrive de grunnleggende forholdene i Glåmdalen og Sør-Østerdalen på 1930-tallet, som teknologiske, økonomiske og politiske forhold i regionen. Bakgrunnskapittelet er i all hovedsak supplerende bakgrunnsinformasjon for de neste kapitlene. Kapittel 2 handler om NKPs store tilbakefall mellom 1930 og 1933, og vil forklare dette ved å vise til en kompromissløs og lite konstruktiv politikk fra NKPs side knyttet til arbeidskonflikter. Partiet omtalte DNA som sosialfascister og klassesvikere. Kapittelet vil også gå igjennom hvilke opinionsledere som meldte overgang fra NKP til DNA i regionen og hvilke negative konsekvenser dette fikk for kommunistene. Kapittel 3 vil ta for seg Nasjonal Samlings etablering i Glåmdalen og Sør-Østerdalen fra 1933 til 1936, og drøfte hvilke underliggende faktorer som ga partiet mulighet til å etablere en rekke fotfester i særlig Sør-Østerdalen. Kapittelet vil også ta for seg hvilke opinionsledere som løftet partiet i flere av kommunene i området. Til slutt vil kapittelet ta for seg hvordan NS klarte seg under

Stortingsvalget i 1936 som ble en styrkeprøve for partiet både sentralt og lokalt. Kapittel 4 tar for seg NKP mellom 1934 og 1936. Etter nederlagene mellom 1930 og 1933 kom en periode hvor NKP fikk mer arbeidsro og mulighet til å gjenvinne tapt terreng. En viktig årsak til at forholdet mellom NKP og DNA ble mer avslappet var NSDAP og Hitlers maktovertakelse i Tyskland, som bidro til at flere kommunistiske og sosialdemokratiske partier i Europa drøftet både samarbeid og partisamling fra og med 1934. Kapittelet vil til slutt ta for seg hvordan folkefrontpolitikken utviklet seg i Norge og i Hedmark. Kapittel 5 vil ta for seg både NKP og NS mellom høsten 1936 og 1939, en periode hvor begge partiene ble ytterlig marginalisert i Glåmdalen og Sør-Østerdalen. Kapittelet vil vise hvordan folkefrontpolitikken bidro til at sentrale NKP-politikere i området meldte overgang til DNA, og hvordan disse igjen mislyktes i å dra DNAs politikk til venstre. NS på sin side hadde hatt framgang i Hedmark mellom 1933 og 1936, men gått tilbake på riksplan. Tilbakegangen på riksplan førte til en maktkamp i partiet, som var direkte ødeleggende for NS i Hedmark. Kapittel 6 vil til slutt sammenligne de to partiene, og til slutt er det en avslutning med en konklusjon, en kort beretning om NKP og NS sin vei videre etter 30-tallet, og med forslag til videre forskning.

Kapittel 1 - Bakgrunn

Innledning

Glåmdalen har i lang tid bestått av de sørligste kommunene i Hedmark som går fra Eidskog i sør og opp til Våler i nord. Sør-Østerdalen strekker seg fra Elverum i sør til Stor-Elvdal i Nord, og østover hele veien til Trysil. Geografisk har området vært dominert av store skogsområder og åpne sletter, og derfor vært preget av mye skogbruk og jordbruk.

Mellomkrigstiden var ikke noe unntak, og det var særlig i skogbruket at flere av arbeidskonfliktene fant sted. Skogbruket og jordbruket gikk gjennom store teknologiske og økonomiske endringer på 1930-tallet, som medførte en mer økonomisk usikker hverdag i arbeidslivet. Et resultat av dette var at flere av skogsarbeiderne valgte å organisere seg. Arbeidslivet kan deles opp i tre deler: den røde og sosialistiske fagbevegelsen som kjempet for tariffavtaler og organisasjonsrett, så arbeidsgiverforeninger som talte for arbeidsgivernes interesser i lønnsforhandlinger, og til slutt de gule fagforeningene som arrangerte streikebryteri og som var motstandere av klassekamp. Det politiske klimaet ble således preget av klassemotsetninger, som fagbevegelsen utnyttet til å styrke sin posisjon utover 1930-tallet. Mediebildet besto i hovedsak av papiraviser som hadde tydelige politiske standpunkt. Hvordan var utviklingen i primærnæringene, og hvilke konsekvenser fikk dette for det politiske klimaet? Hvordan etablerte fagorganiseringen seg, og hvilke motstand møtte den? Hvordan gikk de politiske valgene for seg i Hedmark på 1930-tallet? Og hvordan var mediebildet i regionen?

Teknologiske forhold i Hedmark

En sentral næring i Hedmark på 1930-tallet var jordbruket, og mark med dyrket potet steg mellom 1925 til 1940. I 1925 var det 29600 Dekar mark som dyrket potet i fylket, som steg til 31300 Dekar i 1930 og til 35200 Dekar i 1940. En annen råvare som var sentral i jordbruket var naturlig nok melk fra kyr. I 1939 var det 130 800 melkekyr i Hedmark, noe som hadde vært en stigende utvikling. I 1923 var produksjonen 2048 kg melk per ku, utvikling som var

mer enn doblet på 1970-tallet. Potet og melk var de to mest lønnsomme varene å produsere i jordbruket, i motsetning til for eksempel slaktedyr som var mer kostbart.¹⁰

Som flere andre næringer gikk jordbruket gjennom teknologiske endringer på 1930-tallet. Antall aktive traktorer i jordbruket i Hedmark steg fra 50 i 1929 til 491 i 1939, og i 1939 var trekkhester i jordbruket 16866. Det som derimot sank var antallet sysselsatte arbeidere, som gikk fra rundt 8500 i 1929 til 7541 i 1939.¹¹ Man ser her et tydelig bilde av at den teknologiske utviklingen reduserte behovet for arbeidskraft i jordbruket, noe som vakte bekymring i deler av arbeiderklassen i de harde 1930-åra. Man kan også anta at lavere effektivitet krevde flere dyr i jordbruket i mellomkrigstiden enn hva som var tilfellet etter krigen.¹² Primærnæringen i skogbruket som vi nå skal se på videre, var dominerende og stor i Hedmark kontra flere andre fylker, og det var i denne næringen flere av arbeidskonfliktene fant sted.

Industrialiseringen gjorde at folk i Hedmark engasjerte seg i å verne skogen og naturen for potensielle skader. I 1930 fikk flere norske forskermiljøer gjennomslag for tiltak mot at industrien skulle skade skogen, og det fikk de etter å ha gjennomført empiriske undersøkelser av skogen i blant annet Hedmark. Et tiltak var grøfting av skog som gjorde det lettere for skogen å vokse. Tiltaket ble støttet av arbeiderbevegelsen da det bidro til sysselsetting i de harde 1930-åra.¹³

Skogbruket var lenge en bransje preget av dårlige arbeidsforhold. Lønnsforholdene var lenge usikre, arbeidstidene og arbeidsplassenes beliggenhet bidro til dårlig kosthold, og selve arbeidet var av stor risiko. Tilsynsloven som ble innført for fabrikkarbeidere i 1892 gjaldt først for norske skogsarbeidere i 1936. Skogsarbeiderne sov lenge i koier hvor de ofte sov i arbeidsklærne sine. Allerede i 1915 forsøkte myndighetene å skrive en lov som bidro til bedre hygiene, men forholdene endret seg ikke i praksis før 1946.¹⁴ Skogbruket var en fysisk krevende bransje, hvor ryggskader og reumatisme var normale yrkesskader. På 30-tallet var det heller ikke noen sikre trygde- og pensjonsordninger i skogbruket, siden dette først kom i henholdsvis 1949 og 1951.¹⁵

¹⁰Arve Vatnebryhn, «Jordbruket» i *Hedmark*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1978. side 167-171.

¹¹ Vatnebryhn 1978 side 171.

¹²Hedmark vs Glåmdalen og Sør-Østerdalen.

¹³Truls Gram «Skogen» i *Hedmark*, Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1978. side 179 og 184.

¹⁴Tore Fossum «Skogen som arbeidsplass» i *Hedmark*, Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1978. side 192-193.

¹⁵Fossum 1978 side 197-198.

I likhet med jordbruket gikk også skogbruket gjennom teknologiske endringer på 1930-tallet. Hest var det dominerende trekkmiddelet, men begynte allerede da å bli utfordret av motoriske kjøretøy. Fra 1895 og frem til 1935 var det i hovedsak hest med geitrustning som var trekkmiddel for tømmer, og det ble som regel brukt på vinteren da det var nok snø til at den fungerte som en slags slede. I 1935 kom hjultraktoren inn i skogbruket, som i hovedsak hadde vært brukt i jordbruket frem til da. Utover 1930-tallet ble også beltetraktoren brukt til frakt av tømmer, dens styrke var at den var veldig sterk og kunne frakte tømmeret igjennom vanskelig terreng. Dog var den også kjent for å være ganske treg, og utkonkurrerte ikke hesten som trekkmiddel med det første.¹⁶

Mye tømmertransport gikk gjennom tømmerfløting, som gikk ut på at tømmeret ble ledet gjennom sjøer og vassdrag til nærmeste havn. I Hedmark var fløtingen det store høydepunktet på våren for mange, og det var en relativt omfattende transportmetode helt frem til 1950-tallet. Tømmerbiler begynte å utfordre fløting som transportmetode allerede på 1930-tallet og staten begynte å bruke mer midler til veibygging allerede i 1932. Tømmerbilene ble likevel ikke en sterk konkurrent til fløtingen før i 1939 da teknologien hadde utviklet mer effektive maskiner til veibygging.¹⁷

Som i jordbruket så bidro mekanisering i skogbruket og transporten til usikkerhet i det lokale arbeidslivet. Når transport og hogging ble mer effektivt sank behovet for sysselsetting. Igjen bidro utbyggingen av veier til nytt behov for sysselsetting, noe som kan indikere at arbeidsplassene flyttet på seg kontra å opphøre. Når det gjelder fløtingen så handlet det ikke bare om sysselsetting, men også om kultur. Som nevnt som ble fløtingen av mange sett på som en stor vårfest, noe som ble et kulturelt tap for mange da den sakte men sikkert begynte å forsvinne. Tømmerfløtingen var også en transportnæring som ofte ble gjort i samarbeid med svenske næringer, i mellomkrigstiden ble det fløtet mye tømmer fra Hedmark og over til svensk side av grensen.¹⁸ Primærnæringene i Hedmark og Glåmdalen gikk igjennom store teknologiske og økonomiske endringer i mellomkrigstiden, som ga grobunn for klassemotsetninger og arbeidskonflikter. Hvordan var så endringene i de økonomiske forholdene?

¹⁶Fossum 1978 side 198-202.

¹⁷Torgeir Fryjordet «Fløting og annen langtransport» i *Hedmark*, Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1978 side 205-208.

¹⁸Fryjordet 1978 side 211.

Økonomiske forhold i mellomkrigstiden

De økonomiske forholdene på 30-tallet var harde av flere årsaker. En av årsakene var paripolitikken som hadde blitt praktisert på 1920-tallet. Den norske økonomien hadde opplevd prisinflasjon etter første verdenskrig, mye på grunn av den norske handelsflåtens innsats. Norges bank ville i 1920 ha kroneverdi tilbake til gullstandard slik den var før første verdenskrig, og gikk inn for en deflasjonspolitikk som ble kalt paripolitikken. Sammenlignet med vårt naboland Sverige var denne politikken nokså kompromissløs i Norge. Norges Bank tok få hensyn og skjønnet da de vurderte søknader om lån fra banker og bedrifter. Kronen var ikke kommet tilbake i pari før i 1928.¹⁹ Dette slo naturlig nok negativt ut for flere bransjer i en økonomisk vanskelig tid.

Sammen med at papirindustrien hadde bidratt til å presse prisen på tømmer ned, var dette en politikk som slo negativt ut for skogbruket. Etter at kronen var kommet tilbake til pari, tok det et drøyt år før børskrakket på Wall Street inntraff i 1929. Dette fikk ringvirkninger over hele verden, og i Norge bidro det til at tømmerprisen igjen falt drastisk. I likhet med en rekke andre bransjer ble nå skogsarbeidet preget av økende arbeidsledighet og usikkerhet.²⁰ Hvordan påvirket så dette de politiske forholdene?

Politiske forhold i Glåmdalen og Sør-Østerdalen

Usikkerheten som utviklet seg i skogbruket på slutten av 1920-tallet skapte grobunn for radikale politiske bevegelser, men utover 1930-tallet fikk ikke ytterkantene noen reell makt. Hvorfor blei det slik? Hedmark ble lenge omtalt som det røde fylket. Bøndene i fylket var blant de første som kjempet mot embetsmannsystemet på 1800-tallet, og fylkets radikale preg så ut til å gå på tvers av klassene fra storbønder til skogsarbeidere og småbønder.²¹

Etter bruddet med NKP i 1923 stod kommunistene i Hedmark en del sterkere enn flere andre steder i Norge. Sterke klasseskiller som hadde vedvart over tid i regionen bidro til Moskva lenge hadde stått sterkt i Hedmark. Etter hvert viste det seg at Arbeiderpartiet stod mye sterkere i Hedmarks fagbevegelse enn hva NKP hadde antatt, og flere sentrale kommunister meldte etter hvert overgang til Arbeiderpartiet, deriblant Johan Ødegård. Utover

¹⁹ Tore Jørgen Hanisch, *Norsk økonomi i det 20. århundret* Kristiansand: Høyskoleforlaget 1999. Side 68-69.

²⁰ Kristian Gleditsch, *Skogsarbeidernes kamp* Oslo: Fram Forlag 1932. side 14 og 18.

²¹ Aksel Zachariassen «Det Røde Fylket» i *Hedmark* Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1978 side 133-134.

1930-tallet ble NKP sakte men sikkert utradert av Arbeiderpartiet, og i 1936 stilte ikke partiet til valg i Hedmark.²² I 1930-årene slet flere Hedmarkskommuner med gjeld, og i enkelte står det så dårlig til at de må dele ut rasjoner på mat. I dette klimaet tiltrådte flere til dels ufaglærte politikere fra arbeidsbevegelsen, men de aller fleste av dem vokste inn i rollen som politiker og bidro til å få flere av kommunene ut av den økonomiske krisen.²³

Da Nasjonal Samling ble stiftet i 1933 viste de fra første stund stor interesse for Hedmark fylke. Etter flere av skogsarbeiderkonfliktene på slutten av 1920-tallet var det store spenninger i fylket, og flere miljøer var fiendtlig innstilt til Arbeiderpartiet. Derfor så NS sitt snitt til at de her kunne få god konfrontasjon med sine røde hovedmotstandere.²⁴ Det politiske klimaet bidro til at Nasjonal Samling ble et splittet parti i Hedmark. Partiet forsøkte å samle medlemmer og stemmer fra en bred målgruppe, noe som endte med at partiet kranglet mye internt.²⁵

Den politiske utviklingen i Glåmdalen og Sør-Østerdalen gjennom 1930-tallet var at DNA sakte men sikkert økte oppslutningen sin og fikk reint flertall av stemmene i området. De borgerlige partiene gikk moderat tilbake. Utviklingen ved stortingsvalg er satt opp i følgende tabell:

Parti/Valgår	Stortingsvalget 1930	Stortingsvalget 1933	Stortingsvalget 1936
Høyre	12 %	7,7 %	7,6 %
FV/FF	0,4 %	0,2 %	0,5 %
Bondepartiet	23 %	19,5 %	15,9 %
Venstre	10,5 %	10,5 %	7,2 %
Arbeiderpartiet	46,7 %	54,6 %	65 %
NKP	7 %	5,4 %	-
Nasjonal Samling	-	2 %	3,6 %
Samfundspartiet	-	-	0,2 %

Tabell 1²⁶

Det er viktig å ta forbehold for at denne tabellen er summen for partienes oppslutning på tvers av flere kommuner, da særlig i analyse av de borgerlige partiene. Bondepartiet var det sterkeste borgerlige partiet i Odalen, Solør og Sør-Østerdalen, mens Venstre hadde sitt

²²Zachariassen 1978 side 141-145.

²³Zachariassen 1978 side 150.

²⁴Hendriksen 1972. side 79.

²⁵Hendriksen 1972. side 86-87.

²⁶NOS.VIII.157. side 41 og 100. NOS.IX.26 side 45 og 130. NOS.IX.107. side 42 og 110.

kjerneområde i Brandval, Eidskog og Vinger. Høyre var størst i de kommunene med de største sentrene, som Elverum, Åsnes og Kongsvinger. Dette gjorde at det kunne variere fra kommune til kommune hvilke av de borgerlige partiene NS konkurrerte om stemmer med. I kapittel 3 vil vi se at NS sin oppslutning i Sør-Østerdalen er høyere enn i Glåmdalen, og at tallene fra Sør-Østerdalen drar den helhetlige oppslutningen betydelig opp. I Glåmdalen var det i hovedsak i Våler og på Kongsvinger at NS greide å etablere seg. NKP kjerneområder var i Solør, Åmot, Stor-Elvdal og Nord-Odal. SSB-rapportene fra kommunevalgene gir ikke like detaljert info og inneholder i hovedsak gjennomsnittstall fra Hedmark fylke som helhet. Under kommunevalgene hendte det ofte at kun et borgerlig parti stilte liste i en bestemt kommune. Ved stortingsvalg kunne man stemme på hvilket som helst parti som stilte liste i det fylket som kommunen lå i.

Det politiske klimaet i Hedmark var både radikalt og tilspisset, men det var i fagbevegelsen at dette virkelig fikk utslag. Hvorfor var det slik?

Det lokale arbeidslivet

Fagbevegelsen i Glåmdalen og Sør-Østerdalen sto sterkt på 1930-tallet. Mye av årsaken til dette var resultatet av flere skogsarbeiderkonflikter hadde skapt et klima hvor fagforeninger og arbeidsgiverforeninger ble sparringspartnere i forhandlinger knyttet til lønns- og arbeidsforhold. Under skogsarbeiderkonfliktene hadde en tredje spilt en rolle, og det var gule fagforeninger. En gul fagforening var en ikke-sosialistisk fagforening, og i flere tilfeller arrangerte de streikebryteri. De fleste streikebryterforeningene i Glåmdalen gikk under navnet Arbeidets Frihet. Streikebryterne hadde dog liten innflytelse utover 1930-tallet, og flere i disse miljøene tilsluttet seg etter hvert Nasjonal Samling.²⁷

Den viktigste fagforeningen i Hedmark fylke på 1930-tallet var Norsk Skog og Landarbeiderforbund, og ble etablert på slutten av 1920-tallet. Det var viktig for NKP i Hedmark å ha et sterkt fotfeste i denne fagforeningen, siden flere av skogsarbeiderne var potensielle stemmer og medlemmer til partiet. Det var foreningen også for DNA, og innad i fagforeningen foregikk det med jevne mellomrom en maktkamp mellom de to partiene.

²⁷Hendriksen 1972 Side 79-83.

Etableringen skjedde i kjølvannet av tre skogsarbeiderkonflikter som gikk parallelt mellom 1926 og 1928, og dette var Åstakonflikten, Julusakonflikten og Austmarkakonflikten.

Den første konflikten jeg trekker inn er Åstakonflikten som fant sted i 1926, og var en forløper til Julusakonflikten. Åsta er ei elv i kommunen Åmot som renner ut i Glomma, og her greide en lokal skogsarbeiderforening å gjennomføre en vellykket blokade av tømmerfløtingen. Årsaken til blokaden var at de lokale arbeidsgiverne nektet å godta de organiserte arbeidernes lønnskrav. Tømmeret ble liggende stille og ble en kostbar affære for de lokale skogeierne.²⁸

Austmarkakonflikten begynte i 1926 da en gruppe av Norsk Skog- og Landarbeiderforbunds organiserte arbeidere blokkerte tømmerfløtingen til firmaet Kjær og co ved Nordre Hersjøen øst for Austmarka sentrum. Arbeiderne ble til slutt nødt til å oppheve blokaden, men oppnådde i første omgang at arbeidsgiveren ble nødt til å inngå mer formelle arbeidsavtaler. Før dette var normen at det ble inngått muntlige avtaler uten noe særlig konsekvent lønnsnivå.²⁹

Med to mindre seiere i 1926 fikk de organiserte vind i seilene og på våren 1927 greide de organiserte på Elverum å få en god avtale med arbeidsgiverne.³⁰ Foreløpig var Austmarkakonflikten og Julusakonflikten uavhengig av hverandre, men hendelser i begge konfliktene fikk betydninger for hverandre.

Våren 1927 blusser Julusakonflikten opp. I motsetning til under Åstadkonflikten året før var skogeierne ved Julussa forberedt og la fløterarbeidet ut på anbud. Anbudskonkurransen sto til slutt mellom de organiserte og Martin Halstensen og Hans Mellum. Sistnevnte vant til slutt anbudet til stor frustrasjon for de organiserte arbeiderene.³¹ Straks etter anbudsrunderen begynte de organiserte arbeiderene å legge press på flere i Mellums fløterlag for å få dem til å bli med på en omfattende streik. Den som ikke ville bli med på streiken var en streikebryter – en «Judas». Halvparten av Mellums lag trakk seg før fløtinga.

²⁸Gudmund Moren *Julusakonflikten 1927, klassekamp i et bygdesamfunn* Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie 1. 1980. Side 47.

²⁹Jorunn Engen *Austmarkakonfliktene* Masteroppgave i Historie ved Universitetet i Oslo 1972. side 49-51.

³⁰Moren 1980. side 48.

³¹Moren 1980. side 51-52.

Men før fløtinga greide Mellum å samle inn nye arbeidere, igjen hadde disse mindre eller ingen erfaring med den lokale tømmerfløtingen.³²

De organiserte demonstrerte flere ganger mot streikebryterne som holdt arbeidet gående, og etter flere forsøk på å stanse fløtingen kom det flere politifolk for å beskytte streikebryterne. På det mest intense var både de organiserte arbeiderene og politiets folk bevæpnet, men ingen skudd ble avfyrt.³³ Fløtingen var ferdig gjennomført den 28. mai. Tilsynelatende var dette et tap for de organiserte, men konflikten hadde skapt et sterkt engasjement og flere sympatisører for de organiserte sin sak. Dette bidro til at Norsk Skog og Landarbeiderforbund ble stifta høsten 1927, et forbund hvor flere organiserte skogsarbeidere Norge rundt meldte seg inn. Og dette ga nye muligheter for de organiserte arbeiderene på Austmarka.

Høsten 1927 blusset Austmarkakonflikten opp igjen da de organiserte arbeiderene gikk til streik mot Hermann Sæterns sagbruk i sentrum av bygda. På dette tidspunktet hadde de gått inn i NSLF med Johan Ødegaard i spissen. En annen sentral agitator for de organiserte på Austmarka var Werner Ekstrøm. Hermann Sætern svarte i første omgang med å hyre streikebrytere fra den lokale streikebryterforeningen Arbeidets Frihet. Etter hvert, da antall lokale streikebrytere ble mindre, hyret han streikebrytere fra nabokommunen Eidskog. Streikebryteriet skapte mer og mer frustrasjon og sinne blant lokale arbeidere, og sympatien for de organiserte økte. Det faktum at flere og flere streikebrytere ble hyret inn utenfra, og i tillegg feiret «lønningspils» i bygdas sentrum bidro til å tilspisse situasjonen.³⁴ Det nådde til slutt et punkt hvor det ble slått «svartkvist» i tømmeret på Sæterns sag, det vil si å slå inn store svarte spiker i tømmeret. Dette kunne potensielt føre til både skade og dødsfall på arbeidere ved saga, og stor skade på materiell og eiendom. De organiserte arbeiderne ble straks beskyldt for å stå bak svartkvisten, men blånektet for de hadde gjort det og fattet heller mistanke om at det var en falsk flagg operasjon fra Arbeidets Frihets side.³⁵

Konflikten endte med at Skog og Land og Skogbrukets Arbeidsgiverforening forhandlet frem en avtale om lønn og arbeidsvilkår mellom skogsarbeiderne og skogeierne i oktober 1928. Da antallet organiserte økte ble lokale arbeidsgivere med Terje Braaten i

³²Moren 1980 side 52-54.

³³Moren 1980 side 58-64.

³⁴Engen 1972 side 63-67.

³⁵Engen 1972 side 104-105.

spissen presset til å organiserte seg i Skogbrukets Arbeidsgiverforening. Hermann Sætern var imot organiseringen, men ble presset til å inngå avtale med de streikende som gjorde avtaler med de andre lokale skogeierne. Fra høsten 1928 fungerte Skog og Land og Skogbrukets Arbeidsgiverforening som sparringspartnere i lønnsforhandlingene i skogbruket på Austmarka.³⁶

Det at arbeidsgiverne blei villig til å forhandle frem avtaler, fikk ringvirkninger i skogbruket. I februar 1929 fulgte flere av skogeierne på Elverum opp sine kollegaer på Austmarka og meldte seg inn i SA. De tariffavtalene som deretter blei forhandla fram på Elverum ga ikke arbeiderne noe økonomisk gevinst av betydning, men de hadde likevel vunnet retten til å organisere seg.³⁷ Hans Mellums nederlag i konflikten blei en sentral motivasjon for at han seinere meldte seg inn i NS.

Det som skiller Austmarkakonflikten og Julussakonflikten er at førstnevnte konflikt ikke etterlot seg alt for mange bitre personer. På Austmarka tok skogeierne til slutt initiativ på egenhånd til å forhandle frem avtaler, noe Terje Bråten også ble med på. Hverken Terje Bråten eller Adolf Lindberg er heller å finne i landssvikarkivet. Werner Ekstrøm fortsatte sin karriere i NKP til langt ute på 1930-tallet, og var Austmarkagruppas fremste agitator for partiet. Johan Ødegaard fortsatte som nøkkelperson i Skog og Land, men havnet etter hvert på kollisjonskurs med NKPs ledelse. I motsetning til Austmarkakonflikten ble det mye ubesvarte spørsmål og bitterhet etter Julussakonflikten.

Det faktum at NSLF kom seirende ut av disse to konfliktene, gjorde at flere skogsarbeidere over hele fylket så på fagforeningen som sin sterkeste representant i lønnsforhandlinger og arbeidskonflikter i skogbruket. Innad i foreningen var det både medlemmer av NKP og DNA, og stemningen mellom disse var tilsynelatende god etter flere av arbeidsseirene. Senere skulle det derimot fraksjonere seg mellom de to partiers medlemmer i fagforeningene.

Det lokale mediebildet

Det politiske mediebildet i Glåmdalen og Sør-Østerdalen på 1930-tallet besto i hovedsak av papiraviser, som tok tydeligere politisk standpunkt enn hva avisene gjør i dag. De tre mest

³⁶ Engen 1972 side 124-125.

³⁷ Moren 1980 side 65.

toneangivende avisene i Glåmdalen var Innlandsposten, Hedemarkens Amtstidene og Kongsvinger Arbeiderblad. Avisen Østlendingen skrev også litt om forhold i regionen, men var i hovedsak etablert i Sør-Østerdalen. Ellers skrev Østerdal Arbeiderblad, Østerdal Folkeblad og Hamar Stiftstidende stoff fra Sør-Østerdalen.

Innlandsposten ble startet i 1897 og fikk en god start med gode økonomiske forutsetninger. I 1924 var avisen etablert som en familiebedrift med bra teknologisk utstyr i form av for eksempel en god presse.³⁸ Bedriften var da ledet av K. Engebretsen og hans fire sønner, og denne interne sammensetningen kan være en forklaring på at bedriften ikke slet med konflikter rundt tariffavtaler, slik som flere andre arbeidsplasser gjorde i området i mellomkrigstiden.³⁹ Hedemarkens Amtstidene ble stiftet i 1846 av F. Aug. Hess og var med det den eldste avisen i lokalområdet. Avisen ble på starten av 1900-tallet kjent som en borgerlig avis med sterkest sympati for partiet Høyre. I mellomkrigstiden bidro Arbeiderpartiets fremmarsj og etableringen av Bondepartiet til å svekke avisen, og i årene 1928 til 1933 var det til dels ganske ustabil på eierskapssiden i avisen hvor aksjer og eierskap ble solgt frem og tilbake.⁴⁰ Kongsvinger Arbeiderblad ble under nevnte navn først gitt ut i 1926, men hadde forløpere i Glåmmdalen, Solungen og Glåmdalens Arbeiderblad. Sistnevnte var fra 1923 en NKP-avis og ble først lagt ned i 1927.⁴¹ Utover 1930-tallet ble avisen en Arbeiderpartiavis og fikk et konkurransefortrinn på de to andre avisene i regionen. Det startet i 1930 hvor avisen investerte i ny presse, samme år vurderte de å endre avisen til morgenavis men lot det i første omgang være. Fra 1931 til 1932 gikk avisen igjennom lønnskonflikter, noe konkurrenten Innlandsposten ikke tilsynelatende ikke gikk igjennom. Fra 1. september 1932 blir avisen lokal morgenavis og skaper seg med det et konkurransefortrinn på de to andre avisene, og i 1935 har opplaget kommet opp i 3150. Avisen nådde et toppunkt i 1939 med hele 18 personer i personalet hvorav 6 i redaksjonen. Samme år greide avisen å investere i en telediphon som ga avisen mer effektive arbeidsforhold. Det ga avisen mulighet til å kommunisere med audio og med videre mulighet til arkivering av lydspor. Det kuttet også i løpende utgifter på rikstelefon.⁴²

³⁸Olaf Brynn *Kongsvinger – en historisk oversikt*. Kongsvinger: Hedemarkens Amtstidene boktrykkeri 1929. side 262-263.

³⁹Nils P. Vigeland *Kongsvinger 1854-1954*. Kongsvinger: Vinger trykkeri 1954. side 307-313.

⁴⁰Vigeland 1954 side 308-309.

⁴¹Egil Sørli *Fra småbyavis til distrikts-organ: Glåmdalen 1926-76*. Kongsvinger: Glåmdalens trykkeri 1976. side 6-12.

⁴²Sørli 1976. side 44-54.

For Sør-Østerdalen Østlendingen en relevant avis. Avisen hadde kontor på Kongsvinger, noe som gjorde den til en relevant også Glåmdalen. Østlendingen ble gitt ut av Norsk Bondelag og sympatiserte tydelig med Bondepartiet.⁴³ Hamar-Arbeiderblad som ble utgitt i 1925 kunne også dekke relevante saker fra Glåmdalen og Sør-Østerdalen, og etter 1932 ble Østerdal Arbeiderblad slått sammen med DNA-avisa på Hamar.⁴⁴ Hamar Stiftstidende var Høyres avis i Hedemarken og Sør-Østerdalen, og markerte seg som en nokså konservativ avis.⁴⁵

Hverken Nasjonal Samling eller NKP hadde noen stor støtte hos de lokale avisene. Innlandsposten, Østlendingen, Hamar Stiftstidende og Hedemarkens Amtstidende så ut til å støtte de etablerte borgerlige partiene, mens Hamar Arbeiderblad, Kongsvinger Arbeiderblad og Østerdal Arbeiderblad utviklet støttet DNA. NKP hadde mellom 1932 og 1934 en egen avis for Hedmark som het Rød Front, men denne kom ut som ukeavis. I 1935 hadde de en egen ukeavis i Solør som het Solør-Arbeideren, men denne gikk konkurs etter et halvt år. NS hadde egen ukeavis mellom 1935 og 1937 som byttet navn tre ganger, og som inneholdt mer sosialradikalt og anti-jødisk stoff enn NS sitt sentralorgan. Alt i alt kan man si at hverken NKP eller NS hadde aviser som kunne konkurrere med pressen til de etablerte partiene.

Oppsummering

Primærnæringene i Hedmark gikk igjennom flere teknologiske endringer som ga flere skogsarbeidere trangere arbeidsforhold og dårligere lønninger. Ut av dette vokste det frem en sterk organisert fagbevegelse i regionen, som ble en viktig sak for ytterfløypartiene. NKP støttet opp om den organiserte fagbevegelsen og ønsket så mye innflytelse i fagforeningene som mulig. Nasjonal Samling på sin side var skeptiske til organiseringen og tiltrakk seg derfor flere personer som hadde vært delaktig i streikebryteri gjennom gule fagforeninger som Arbeidets Frihet. Resultatet utover 1930-tallet var en sterk fagbevegelse som hadde et godt samarbeid med flere arbeidsgiverforeninger for å gjøre gode tariffavtaler som både arbeiderne og arbeidsgiverne kunne være fornøyde med. NKPs hovedutfordring var at de ble marginalisert av Arbeiderpartiet innen fagbevegelsens ledelse, først og fremst på riksplan. I Glåmdalen og Sør-Østerdalen greide de likevel å bli representert i flere av kommunestyrene,

⁴³Brynn 1929. side 263.

⁴⁴Pettersen, Øyvind Breivik. «Hamar Arbeiderblad» i Store Norske Leksikon, hentet fra: https://snl.no/Hamar_Arbeiderblad

⁴⁵Solheim, John. «Hamar Stiftstidene» i Store Norske Leksikon, hentet fra: https://snl.no/Hamar_Stiftstidende

men kun som opposisjon. Nasjonal Samling slet mye med intern uro, og greide aldri å fremstå som en samlet og slagkraftig politisk bevegelse. I Glåmdalen fikk Nasjonal Samling representanter inn i Elverum og Våler, men antall representanter i regionen var aldri mer enn to representanter. Mediebildet bestod i hovedsak av lokale papiraviser som hadde en klar partitilhørighet. Hverken NKP eller NS hadde økonomi til å ha aviser som kunne konkurrere med avisene til de større partiene i det politiske sentrum.

Kapittel 2 – NKPs tilbakeslag 1930-1933

Innledning

De politiske valgene i 1930 og 1931 markerte et stort tilbakeslag for NKP over hele landet. Fra å være representert med tre mann på stortinget etter stortingsvalget i 1927, og etter å ha hatt flere hundre kommunestyrerepresentanter etter kommunevalget i 1928, falt partiet ut av stortinget i 1930 og ut av flere kommunestyre i 1931. Partiet gikk også kraftig tilbake i Glåmdalen og Sør-Østerdalen, men greide å opprettholde et vesentlig fotfeste i enkelte kommuner og bygder. Dette gjaldt i hovedsak Solør-kommunene, Åmot, Stor-Elvdal og bygda Austmarka. En sentral faktor for tilbakegangen var at sentrale opinionionsledere i NKP av forskjellige grunner brøyt med partiet. Flere av disse meldte også overgang til DNA. Partiets kompromissløse og konfronterende stil i en rekke spørsmål bidro sterkt til at partiet framstod som useriøse og lite løsningsorienterte oven for flere av partiets målgrupper. Hvordan gikk dette for seg? Hvorfor mistet partiet gradvis innflytelse i NSLF? Hvorfor meldte flere sentrale opinionionsledere seg ut av partiet? Hvor viktige var disse for partiets oppslutning i de forskjellige kommunene? Og hvor stor rolle spilte DNA og dets presse i marginaliseringen av NKP i Glåmdalen og Sør-Østerdalen?

NKPs utgangspunkt i 1930

Foran stortingsvalget i 1930 hadde NKP hatt et solid fotfeste i flere av kommunene i Glåmdalen og Sør-Østerdalen, noe partiet hadde fra stortingsvalget i 1927 og kommunevalget i 1928. Partiet hadde 3 representanter på stortinget hvor ett av disse kom fra Hedmark fylke. Hedmarks representant for NKP var Olav Scheflo fra Vang kommune, hans to vararepresentanter var Eivind Petershagen fra Åmot og Hans Ebbel fra Grue. Scheflo meldte seg imidlertid ut av NKP på grunn av partiets holdning til Hornsrudregjeringen, og fra 1929 var han medlem av DNA. Tall fra stortingsvalget i 1927 som viser partiets stilling i Glåmdalen og Sør-Østerdalen, er satt opp i tabellen under:

Kommune	Antall avgitte stemmer	Antall stemmer DNA	Antall stemmer NKP	DNA 1927 %	NKP 1927 %
Kongsvinger	736	336	0	45,7 %	0 %
Sør-Odal	2660	1535	156	57,8 %	5,9 %
Nord-Odal	1906	1158	74	60,8 %	3,9 %
Vinger	1794	600	454	33,4 %	25,3 %

Eidskog	1921	886	222	46,1 %	11,6 %
Brandval	1541	703	194	45,6 %	12,6 %
Grue	2590	943	550	36,4 %	21,2 %
Hof	1191	427	257	35,9 %	21,6 %
Åsnes	2269	693	817	30,5 %	36 %
Våler	1646	713	298	43,3 %	18,1 %
Elverum	4524	2338	118	51,7 %	2,6 %
Trysil	2808	1318	143	46,9 %	5,1 %
Åmot	1728	303	662	17,5 %	38,3 %
Stor-Elvdal	1676	692	443	41,3 %	26,4 %

Tabell 2⁴⁶

Som vi ser så hadde NKP et sterkt fotfeste i flere av kommunene etter stortingsvalget i 1927. I alle kommunene utenom Kongsvinger har DNA og NKP flertallet av stemmene ovenfor de borgerlige partiene. Med unntak av Odalskommunene og Elverum er DNA avhengige av NKP for å ha et flertall av stemmene.

I Vinger kommune ser vi at NKP fikk 25,3 % av stemmene, og her er det verdt å merke seg at valget fant sted parallelt med Austmarkakonflikten. Man kan anta at Ekstrøms og Ødegårds agitasjon hadde gitt partiet mye sympati i kommunen og da særlig i Austmarka. I Åsnes hadde NKP høyere oppslutning en DNA. NKPs store oppslutning i Solør kan sees i lys av at nøkkelpersoner i NSLF var medlemmer av partiet. I Glåmdalen sto partiet svakest i Odalskommunene.

I Sør-Østerdalen var partiets oppslutning størst i Stor-Elvdal med 26,4 % og Åmot med 38,3 %. I Sistnevnte kommune var NKP mer enn dobbelt så store som DNA. Den store oppslutningen her må sees sammenheng med miljøet rundt Ole Hermansen på kartongfabrikken på Rena, og kommunistiske medlemmer av NSLF i Stor-Elvdal. I Sør-Østerdalen var oppslutningen minst i Elverum og i Trysil. Dette kan tyde på at det var DNA som hadde vunnet de fleste arbeiderstemmene i disse to kommunene. I Elverum kunne NKP hatt et potensial etter Julussakonflikten, isteden hadde DNA flertallet av stemmene alene.

NKP var også godt representert i flere av kommunestyrene. I Vinger hadde NKP fått innvalgt 5 kommunister i kommunestyret hvor partiets opinionsleder var Ivar Færder. Dette var for øvrig like mange representanter som DNA hadde. På Austmarka hadde DNA og NKP stilt felles liste hvor det ble valgt 5 personer. Oskar Vestby og Werner Ekstrøm var fra NKP.⁴⁷ Denne felleslisten ble for øvrig dårlig mottatt i DNAs lokalavis Kongsvinger Arbeiderblad:

⁴⁶NOS.VIII.69 - Stortingsvalget 1927 side 40 og side 98.

⁴⁷Østlendingen 17. oktober 1928 side 1

«Det var enhetsfront ved kommunevalget på Austmarka nå. Innbyr resultatet til gjentakelse? Vi tror det neppe. På Austmarka, hvor arbeiderne burde være sammensveiset som intet annet sted, skaffer felleslista 5 arbeiderrepresentanter, mens borgerne fikk 3. Arbeiderne vant 1 mandat.»⁴⁸

I samme artikkel er KA også ganske direkte i omtalen av NKP i Eidskog som også hadde ønsket enhetsfront før valget. KA beskylder dem for at dem sterkt ønsket et samarbeid i det ene øyeblikket for så å hudflette DNA i det neste.

I Solør var NKP representert i alle fire kommunene. I Grue hadde de 5 representanter hvor Hans Ebbel var den mest sentrale, samtidig som han var vara for NKP på Stortinget. I Hof hadde NKP 2 representanter. Størst var NKP i Åsnes hvor de var større enn DNA i alle tre sognene. På Gjesåsen som var NKPs tyngdepunkt var partiet representert av Johan Kokkin, Tobias Skjøthaug, Bernt Enkerud og Arne Solbakken. Her var DNA representert av 2 representanter. Kokkin og Skjøthaug var partiets klare opinionsledere i dette sognet, og var toneangivende i en lokal arbeidskonflikt som senere ble omtalt som slaget ved Tangen Bru.

Partiets sterke fotfeste i Solør kan sees i sammenheng med partiets tilstedeværelse i de lokale Skog- og Landarbeiderforeningene, samt partiets deltagelse i flere av de lokale konfliktene i skogbruket.

NKP marginaliseres innad i NSLF

For å kunne holde på det sterke fotfestet som NKP hadde i flere av kommunene i Glåmdalen og Sør-Østerdalen, var partiet avhengig av å være sterkt representert i NSLF. Utgangspunktet var godt etter seirene i flere av arbeidskonfliktene, og nøkkelpersonen Johan Ødegård i NSLF var fortsatt medlem av NKP. Sentralt var NKP styrt av føringer fra Komintern som ikke ønsket noe omfattende samarbeid med sosialdemokratiske partier, og praktiseringen av denne linjen fikk store konsekvenser for NKP i Norge.

Etter landsmøtet den 13. februar 1929 bestemte NKP sentralt at partiet skulle gå hardere inn for en sosialfascismepolitikk ovenfor DNA. Dette gikk grovt sett ut på å sidestille sosialdemokrater med fascister. Dette var en politikk som var utarbeidet av Komintern i Moskva, og ble deretter gjeldende politikk for flere av Europas kommunistpartier. I Tyskland bidro manglende samarbeid mellom kommunister og sosialdemokrater til at Adolf Hitler og NSDAP kunne overta makten i landet. I Norge fikk denne politikken først og fremst

⁴⁸Kongsvinger Arbeiderblad 18 oktober 1928 side 2

konsekvenser for NKP selv. NKPs sosialfascismelinje i Norge godtok at partiet kunne appellere til arbeidere utenfor fagforeningene, i et forsøk på å skape en bred arbeiderfront. Innad i fagforeningene skulle NKPs representanter være på vakt for «sosialforrædere» i egne rekker, samarbeid med DNA var uaktuelt.⁴⁹ Denne linjen fikk fatale konsekvenser for NKP. Partiets to mest sentrale medlemmer i LO, Elias Volan og Hans Aas, ble ekskludert fra partiet i januar 1929. Eksklusjonen skjedde på bakgrunn av beskyldninger om forhandlinger med DNA i LO som de ikke hadde informert partiledelsen om. Dette skapte sterke reaksjoner innad i fagbevegelsen og svekket NKPs omdømme hos flere av fagforeningenes medlemmer. Den harde linjen ovenfor sosialdemokratene og de kommunistene som våget å forhandle med dem, førte etter hvert også til at NKPs viktigste medlem i NSLF Johan Ødegård havnet under press fra partiledelsen.⁵⁰

Dette skjedde i forbindelse med Johan Ødegårds deltagelse i de to første årene av Randsfjordkonflikten i Oppland fylke mellom 1929 og 1936. I likhet med Elias Volan og Hans Aas, ble Ødegård beskyldt for å strekke seg for langt i å forhandle med DNA og borgerskapet. Arbeidskonflikten hadde laget grobunn for flere gule fagforeninger i Torpa og Nordre Land, og disse ble kalt de nasjonale foreninger. I de første årene var NSLF i direkte konflikt med de nasjonale foreningene, og våren 1930 mislyktes NSLF å forhandle frem en tariffavtale med skogeierne.⁵¹ I mai måned ble det sammenstøt mellom streikebrytere og organiserte arbeidere, noe som resulterte i at myndighetene sendte 90 statspolitimenn til området. De organiserte medarbeiderne diskuterte deretter en mulig sprengning av en demning, og på dette tidspunktet var kommunisten Olaf Skramstad fra Åmot også engasjert i konflikten. Men dette ble forhindret av Johan Ødegård. Han ville heller forhandle fra en løsning med skogeierne og politiet, noe han trodde han greide i første omgang. Løsningen var at streikebryterne og politiet skulle fjernes fra området, men det var bare bløff. Dagen etter var både streikebryterne og politiet til stede, forhandlingene uteble, og Olaf Skramstad havnet i fengsel.⁵²

Innad i NKP ledet dette til frustrasjon og misnøye med at Ødegård hadde oppfordret til forhandlinger, og i slutten av mai 1930 ble han ekskludert fra partiet. En ideologisk indre

⁴⁹Einhardt Lorenz *Det er ingen sak å få partiet lite* NKP 1923 – 1931 Pax 1983 Oslo. Side 108-111

⁵⁰Lorentz 1983 side 112-113

⁵¹Trond Amsrud *Skogdriftsforeninger – et korporativt organiseringsforsøk i mellomkrigstida* I Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie 1. 1980. side 82-84.

⁵²Paul Tage Halberg *Den Stolte Sliter* Fellesforbundet seksjon Skog og Land 1993 side 128-129.

konflikt var dermed utløst. NKP undervurderte Ødegårds støttespillere i forbundet, og i en ringvirkning av dette var at kommunisten Olaf Skramstad senere ble ekskludert fra NSLF av den sosialdemokratiske majoriteten. Årsaken som ble trukket fram fra styret var at Skramstad hadde lekket sensitiv informasjon til pressen, men man bør likevel ikke overse den ideologiske splittelsen som råda innad i forbundet.⁵³ Johan Ødegård fikk raskt hard medfart i NKPs sentralorgan Arbeideren. I en artikkel den 21. mai 1930 refererte artikkelen først til den vedtatte sosialfascistlinjen fra året før, og hevder så at Ødegård hadde fått en rekke advarsler om at det var forventet at han i likhet med partiet la seg på en hardere linje ovenfor DNA. Deretter konkluderer avisa med at det nå var bevist at Ødegård gikk sine veier og at han sammen med sosialfascistene hadde forært borgerskapet seieren ved Randsfjorden. Han blir også beskyldt for at han sammen med sosialfascistene har hisset streikebrytere og borgerskapet opp mot kommunistene. Til slutt blir han beskyldt for at han har forrådt kampen for skogsarbeiderne. Essensen i hele anklagen er at Ødegård hadde gått fra å være revolusjonær til å bli reformist.⁵⁴

Ødegård meldte seg seinere inn i DNA, noe som ga NKPs største rival en dyktig agitator og skribent. NKP hadde heller ikke lyktes i å vinne terreng innenfor NSLF. Til tross for mye sympati ble Skramstad som nevnt ekskludert fra foreningen. Ødegård engasjerte seg etter hvert i NSLFs blad Skog- og Landarbeideren, som ble direkte kritisk til NKP. Han engasjerte seg også etter hvert i Kongsvinger Arbeiderblad. Foran stortingsvalget så NKP alt i alt svekket ut, og det kom tydelig fram i valgets resultater.

DNA-pressens dekning av stortingsvalget i 1930

Foran valgdagen i oktober hadde Kongsvinger Arbeiderblad, Østerdal Arbeiderblad og resten av DNA-pressen levert flere angrep på NKP. Samme hadde NKPs sentralorgan Arbeideren gjort ovenfor DNA. Den røde tråden i DNAs angrep på NKP gikk på at partiet var et splittende element for å samle arbeiderstemmer opp mot de borgerlige partiene. DNA-pressen skrev flere ganger at NKP var firkantede i sin politiske tilnærming til de fleste saker, og at de var både usaklige og lite konstruktive.

⁵³Halberg 1993. side 129-131.

⁵⁴Arbeideren 21 mai 1930 side 1 og side 5

Den 23. august publiserte KA en artikkel med tittelen Listeforbund, hvor de besvarer et angivelig angrep fra den lokale Høyrepressen. Tidligere i valgkampen skulle DNA angivelig ha avvist et listeforbund med NKP, noe Høyrepressen spekulerte i om DNA angret på. Her tok DNAs lokalavis et ganske tydelig standpunkt. Valgsamarbeid med NKP var ikke aktuelt i Hedmark ved dette stortingsvalget.⁵⁵ Hva som var Høyres agenda med spekulasjonen rundt et listeforbund på venstresiden er uklart, men det kan sees i sammenheng med Fedrelandslagetets påvirkning av Høyres valgkamp. Den borgerlige pressen gjorde det de kunne for å stemple DNA som et revolusjonært parti, og av og til gikk DNA-pressen langt i å bekrefte det:

”Revolusjon i sosialistisk forstand er en dyptgripende forandring av hele samfundssystemet. Og denne forandring vil vi. Vi legger ikke skjul på det.”⁵⁶

Utsagn som dette var naturlig nok lett bytte for den borgerlige pressen, som benyttet de anledningene til å skremme velgerne bort fra de røde partiene. Igjen kunne slike utsagn bidra til at DNA tok revolusjonære innstilte stemmer fra NKP.

Inn i september måned ble DNA pressens angrep på NKP mer direkte. Den 8. september skriver KA om at flere av NKPs tidligere medlemmer hadde meldt overgang til DNA i forkant av valget. Artikkelen går også langt i å konkludere med at NKP ikke hadde noen mulighet for et stortingsmandat.⁵⁷ Flere av de medlemmene som angivelig skulle ha meldt overgang til DNA, var trolig motivert av den tilspissede maktkampen mellom DNA og NKP i NSLF.

En beskyldning som ofte kom fra NKP, var at DNA ville stille seg på politiet og militærets side under arbeidskonflikter. Og at de ville være i stand til å selv sende ut Politi, hunder og gardekompani mot aksjonerende arbeidere. I en artikkel publisert i KA den 9. september, svarer DNA-avisa beskyldningene ved å henvise til en angivelig person som hadde meldt overgang fra NKP til DNA. Han ble sitert slik:

”Hvis skog- og landarbeiderne blir tvunget ut i en lovlig streik – vil da arbeiderpartiet sende politi og bikkjer på oss? Det blev svart at vår stilling til politiets optreden på Austmarka under konflikten der (og andre steder) burde være vidnesbyrd for oss. Alltid har arbeiderpartiet bekjempet at politi og militær brukes mot streikende arbeidere, og er de blitt anvendt har vi bekjempet dem hardest nettopp da.”⁵⁸

⁵⁵Kongsvinger Arbeiderblad 23. august 1930 side 2.

⁵⁶Oscar Torp *Vi er et revolusjonært parti* i Kongsvinger Arbeiderblad 23. september 1930 side 2.

⁵⁷Kongsvinger Arbeiderblad 8. september 1930 side 1.

⁵⁸Kongsvinger Arbeiderblad 9. september 1930 side 2.

Her ser vi hvordan DNA pressen først evnet å forsvare seg mot NKPs beskyldninger, og samtidig fremstå som et troverdig alternativ for de revolusjonære skogsarbeiderne. Og to dager senere adresserte KA den pågående maktkampen i NSLF i en artikkel med tittelen *Et Varsko*. Artikkelen adresserte NKPs forsøk på å infiltrere flere av fagforeningene i Eidskog kommune. Kommunistene ble beskyldt for å benytte enhver anledning på fagforeningsmøtene til å levere angrep på DNA, og at de aktivt jobbet for å kuppe fagforeningene til NKPs fordel. Videre skrev skribenten at de lokale fagforeningene var for verdifulle til å være brikker i et slikt destruktivt maktspill. Artikkelen avsluttes slik:

”Og en ting til. Det er ved Eidskog arbeiderpartis fester og dansebanen på Skotterud all arbeiderungdom skal møte op, for Tobøl dansebane er det nykommunistene som regjerer.”⁵⁹

Dette danner et bilde av at DNA og NKP hadde fotfeste i hver sin grend. DNA oppfordrer også arbeiderungdommen til å komme på sine egne arrangementer, og at de skal ligge unna arrangementene til kommunistene. Dette vitner om at det var et kjølig forhold mellom de to partiene i Eidskog foran valget. Østerdal Arbeiderblad omtalte NKP som muldvarper innad i NSLF,⁶⁰ og 6. oktober publiserte ØA en artikkel om kommunistene i NSLF, denne gangen skrevet av Johan Ødegård. Her svarer Ødegård på angivelige anklager om at Olaf Skramstad skulle vært holdt utenfor forhandlinger, og påpekte at Skramstad ikke hadde vært tillitsvalgt til disse oppgavene.⁶¹ Angrep mot NKP innad i NSLF ble publisert jevnlig fram mot valgdagen.

Den 29. september publiserte KA en artikkel med navn *Solør, Eidskog og Vinger* som gjør opp status i Glåmdalen foran valget. På Austmarka beskrives situasjonen som at det store flertallet av arbeiderklassen har sluttet opp om DNA, og i Vinger på generell basis trekkes det fram at Ivar Færder hadde meldt overgang fra NKP. Den tidligere kommunistiske ordføreren og kommunestyrerepresentanten hadde i likhet med Johan Ødegård blitt sosialdemokrat.⁶² Dette var utvilsomt et betydelig tap av en lokal opinionsleder for NKP, og en veldig god tilvekst for DNA i Vinger kommune. Den 8. oktober adresserte KA igjen den pågående maktkampen i NSLF, i en artikkel som het *Skog- og landarbeidere, vær på vakt!* Artikkelen viser først til et angrep av den revolusjonære fagopposisjonen rettet mot formann Johan Ødegård, hvor han nok en gang ble beskyldt for å legge seg på en forhandlende fremfor en

⁵⁹Kongsvinger Arbeiderblad 11. september 1930 side 2.

⁶⁰Østerdalen Arbeiderblad 25. september side 1

⁶¹Østerdalen Arbeiderblad 6. oktober side 2

⁶²Kongsvinger Arbeiderblad 29. september 1930 side 1.

konfronterende linje. Opposisjonens skriv ble skrevet av Harald Hermandsen. Johan Ødegård angrep kommunistene slik:

”Det har hittil hatt nykommunistisk flertall i ledelsen, men dette flertall er veiet og funnet for lett. Ledelsen har forstått å bevare forbundets enhet, og den har følgelig ikke vært tilstrekkelig lydør for det kommunistiske partis direktiver. Nå vil opposisjonen ha valgt en ledelse som skal være marionetter i det kommunistiske partis hender. Den nye ledelse skal ha som oppgave bla å medvirke til demonstrasjoner 1. august og 7. november, samt forskjellige andre dager som er blitt kanonisert av de siste dagers hellige. Det er lettsindig og forbrytersk spill med skogsarbeidernes interesser som drives fra det hold.”⁶³

Foran stortingsvalget hadde NKP mistet viktige enkeltpersoner i Johan Ødegård, Elias Volan og Ivar Færder, og hadde i en videreføring av dette også mistet mye sympati i en rekke fagforeninger. En av disse fagforeningene var NSLF, og via denne hadde partiet angivelig mistet flere medlemmer til DNA foran valgdagen. Resultatet ble alt annet en godt for partiet.

Resultatet av stortingsvalget i 1930

Stortingsvalget i 1930 ble et stort tilbakeslag for NKP. Partiet mistet alle sine stortingsrepresentanter og var dermed ute av rikspolitikken. I flere av de kommunene hvor partiet hadde stått sterkt var partiets oppslutning gått kraftig tilbake. Som vi kan se på tabellen under var dette tilfelle i flere av kommunene i Glåmdalen og Sør-Østerdalen.

Kommune	Antall avgitte stemmer	Antall stemmer DNA	Antall stemmer NKP	DNA 1930 %	NKP 1930 %
Kongsvinger	915	299	15	32,7 %	1,6 %
Sør-Odal	3177	1805	27	57 %	0,8 %
Nord-Odal	2177	1162	17	53,4 %	0,8 %
Vinger	2192	1065	63	48,6 %	2,9 %
Eidskog	2880	1226	91	42,6 %	3,2 %
Brandval	1720	930	27	54,1 %	1,6 %
Grue	2822	1245	188	44,1 %	6,7 %
Hof	1392	649	65	46,6 %	4,7 %
Åsnes	2353	945	460	40,2 %	20 %
Våler	1847	889	145	48,1 %	7,9 %
Elverum	4969	2474	65	49,8 %	1,3 %
Trysil	3121	1518	58	48,6 %	1,9 %
Åmot	1918	631	420	32,9 %	21,9 %
Stor-Elvdal	1799	872	227	48,5 %	12,6 %

Tabell 3⁶⁴

Nedgangen er påfallende stor i Vinger kommune hvor partiet mistet nesten 90 % av oppslutningen sin. Dette kan indikere at Ødegårds status i Vinger var sterk etter Austmarkakonflikten. Werner Ekstrøm var fortsatt medlem av NKP, men satt som nevnt i

⁶³Kongsvinger Arbeiderblad 8. oktober 1930 side 1

⁶⁴NOS.VIII.157 - Stortingsvalget 1930 side 41 og side 100

kommunestyret for en fellesliste med DNA. Mye tyder på at Werner Ekstrøm var en lokal helt på Austmarka, men muligens ikke så mye mer av betydning for NKPs oppslutning på dette tidspunkt. NKP har også vesentlig tilbakegang i Solør-kommunene. I NKP-bastionen Åsnes halveres nesten partiet og dette ned til 20 %: DNA overtok rollen som kommunens største parti med 40,2 % av stemmene. Men til tross for tilbakegang så hadde NKP fortsatt et betydelig fotfeste i Solør-kommunene. Dette kan sees i sammenheng med at Johan Kjøkken og Tobias Schøtshaug hadde oppnådd heltestatus i en lokal arbeidskonflikt i 1931 som ble kjent som slaget ved Tangen Bru. Kjøkken var en av flere som ble dømt til fengsel i henhold til tukthusloven, siden han hadde truet streikebrytere med vold.⁶⁵ Tilbakeslaget var ikke like hardt som i Vinger. Partiet faller betydelig tilbake i Eidskog, Brandval og i Odalskommunene. Eneste økningen i Glåmdalen skjer i Kongsvinger, men det er utelukkende fordi partiet stilte liste i kjøpstedene i Hedmark og Oppland denne gangen.

Partiet faller også tilbake i Sør-Østerdalen. Partiet halveres nærmest i Åmot og Stor-Elvdal, og i likhet med i Åsnes ble NKP mindre enn DNA i Åmot, og var ikke lenger kommunens største parti. I Stor-Elvdal falt partiet fra 26,4 til 12,6 % av stemmene. I likhet med i Solør opprettholdt NKP et vesentlig fotfeste i Åmot og Stor-Elvdal. Dette kan nok sees i sammenheng med populariteten til Ole Hermandsen og Olaf Skramstad i disse to kommunene. Kort oppsummert var dette stortingsvalget et kraftig tilbakeslag for NKP i Glåmdalen og Sør-Østerdalen, og det ga partiet et dårlig utgangspunkt foran kommunevalget i 1931.

Kommunevalget 1931

Kommunevalget i 1931 ble en videreføring av nederlaget i stortingsvalget året før, og partiet falt ut av flere kommunestyre i Glåmdalen og Sør-Østerdalen. Partiet opprettholdt et fotfeste i Solør og Åmot, men mistet stor oppslutning også i disse kommunene. Den negative trenden fra det forrige valget hadde fortsatt inn i kommunevalget.

I august skrev DNA-pressen flere artikler om bråk og håndgemeng som hadde funnet sted på Folkets Hus i Oslo. Dette var en konflikt mellom kommunister og sosialdemokrater,

⁶⁵ Oscar Brattlie *Fløterliv i Grenseskogene Kongsvinger*: Solørforlaget 1994. Side 136-137.

og DNA-pressen beskyldte kommunistene for å ha stormet folkets hus. Kongsvinger Arbeiderblad beskrev det slik:

”Etter at der var holdt flere voldsomme taler, trengte folkemassen på op over trappene og søkte å storme salen. I forværelset opholdt det sig bare to medlemmer av representantskapet som ikke kunde gjøre noe mot den framstormende flok, og da kommunistene nådde inn i salen opstod der det rene slagsmål. Oscar Torp og flere forsøkte å tale til massen, men blev bare hysset ned. Salen var helt i oppløsning, og representantskapet måtte heve møtet for å fortsette forhandlingene senere i ettermiddag.”⁶⁶

DNA hadde tidlig i valgkampen fått en god sak å bruke mot NKP, som hyppig kunne brukes til å fremstille dem som et ekstremt utskudd. Dagen etter den 14. august skrev KA igjen om saken, denne gangen i en artikkel med navn *Opposisjon og Terror*. Kommunistene ble framstilt som en ekstrem opposisjon som var nødt til å bruke terror og vold for å vinne frem. Forfatteren av denne artikkelen, var Johan Ødegård.⁶⁷ Det som hadde vært en av NKPs fremste agitatorer i området, jobbet nå aktivt mot partiet. Og den 26. august publiserte KA en artikkel hvor de offentliggjorde at Ødegård hadde meldt seg inn i DNA. Dette hadde allerede blitt offentliggjort i Skog og Landarbeiderens siste nummer. Det ble videre påpekt at det var ei god stund siden Ødegård hadde vært medlem av NKP.⁶⁸ Samme dag skrev også Østerdal Arbeiderblad om saken, og skrev at møtet kunne fortsette igjen klokka 5. Det var fordi det da var fått på plass et ordensvern av ekte arbeidsfolk som kunne fjerne eventuelle bråkmakere.⁶⁹

Gjennom hele valgkampen skriver den lokale DNA-pressen om en rekke nederlag som NKP går på over helelandet, men påfallende lite om NKP i de lokale områdene. De mest relevante artiklene for det lokale miljøet er de som tar for seg NKPs stilling i NSLF, men utover det blir de lokale kommunistene omtalt med store mellomrom. Først den 9. oktober kom det en artikkel som henvendte seg direkte til de lokale kommunistene, og dette gjaldt NKP i Åsnes. Her hengte KA ut de lokale kommunistenes agitasjon, som i hovedsak hadde gått ut på å sidestille DNA med de borgerlige partiene. Etter å ha trukket frem en rekke sitater fra kommunistenes agitasjon, avslutter KA artikkelen slik:

”Vi kunde fortsette sitatene, men de tar for mye plass. Det hele produkt går i samme dur. Velgerne i Åsnes gjennomskuet humbugen i fjor – det samme vil sikkert skje i år. Stem de politiske svindlere ned!”⁷⁰

⁶⁶Kongsvinger Arbeiderblad 13. august 1931 side 1.

⁶⁷Johan Ødegård *Opposisjon og Terror* Kongsvinger Arbeiderblad 14. August 1931 side 1.

⁶⁸Kongsvinger Arbeiderblad 26. august 1931 side 1.

⁶⁹Østerdal Arbeiderblad 14. august 1931 side 2.

⁷⁰Kongsvinger Arbeiderblad 9. oktober 1931 side 2.

Kommunistenes oppslutning falt i en etter en kommune, og i KA den 5. november kom en endelig oversikt over valgresultatene i Hedmark fylke. Under visen en tabell over NKPs tilbakegang i antall kommunerepresentanter fra kommunevalget i 1928:

Kommune	NKP-Representanter 1928	NKP-Representanter 1931
Kongsvinger	0	0
Sør-Odal	0	0
Nord-Odal	0	0
Vinger	8	0
Eidskog	1	0
Brandval	1	0
Grue	5	2
Hof	2	0
Åsnes	12	8
Våler	4	3
Elverum	0	0
Trysil	0	0
Åmot	8	5
Stor-Elvdal	8	2

Tabell 4⁷¹

Som vi ser på tabellen over faller NKP i alle kommunene de var representert i, og greide ikke å vinne noe mandat i noen av de kommunene som de ikke var representert i fra før. Den 17. oktober publiserte KA en artikkel hvor de henviste til et styremøte som NSLFs hovedstyret hadde hatt den 14. oktober. På dette møtet hadde NSLF vedtatt å bryte vennskapsbåndet mellom Finland og Russland, NKP hadde da også fått et hardt tilbakeslag innad i fagforeningen. Etter å ha startet relativt greit i Glåmdalen og Sør-Østerdalen etter partisplittelsen i 1923, var NKP i stor grad spilt ut på sidelinjen etter kommunevalget i 1931.

Rød Fronts dekning av de innledende Quislingsakene

Til tross for nederlagene, greide NKP i 1932 i å etablere en egen lokal ukeavis som het Rød Front. Partiet hadde nå mulighet til å kunne forsvare seg mot angrep som kom mot partiet i DNA-Pressen og i de borgerlige avisene. Rød Front appellerte i all hovedsak til arbeidere og småbønder, andre grupper i samfunnet ble heller omtalt som disse gruppens fiender. Partiet anvendte fortsatt sosialfascismelinjen, og omtalte DNA blant annet som sosialfascister. Borgerlige partier og organisasjoner ble på generelt grunnlagt omtalt som en fascistisk reaksjon, og fascismestempelet ble gitt ut bredt. Dette gjaldt for eksempel Samfundspartiet i

⁷¹Kongsvinger Arbeiderblad 5. november 1931 Flere sider

likhet med NS, til tross for at Samfundspartiet ikke hadde noen tilstedeværelse i Hedmark før stortingsvalget i 1936.

I forkant av at NS ble stiftet i 1933, hadde Quisling allerede etablert seg som en sentral politisk skikkelse gjennom sin deltakelse som forsvarsminister i Bonderegjeringen. De innledende Quislingsakene var Menstadslaget, Quislingsaken og Kullmannsaken. Menstadslaget fant sted den 8. juni 1931 hvor streikende arbeidere og politifolk barket sammen i et masseslagsmål. Politimennene var hentet inn for å beskytte streikebrytere. Etter hvert ble det sendt inn gardister og marinefartøy for å støtte politifolkene, og på dette tidspunktet var Vidkun Quisling forsvarsminister.⁷² Quisling ble raskt en skyteskive for DNA-pressen, noe som også vedvarte i flere måneder. Så seint som den 1. september 1931 publiserte Kongsvinger Arbeiderblad en artikkel med navn *En farlig mann i forsvarsdepartementet*. Artikkelen skjøt både på NKP og Quisling. NKP ble stemplet for å være en kompromissløs, til dels voldelig og useriøs gjeng som arbeiderbevegelsen ikke lenger tok alvorlig, og Quisling ble stemplet som en mann som kun hadde et behov for å gjøre en maktdemonstrasjon.⁷³ Etter Menstadslaget ble Quisling et reaksjonært symbol for både DNA og NKP.

Neste konflikt var Quislingsaken hvor høydepunktet var Stortingets frontaledebatt den 7. april 1932. Her holdt Quisling en tale på drøyt 20 minutter hvor han anklaget NKP og DNA for landssvik. Dette landssviket innebar i hovedsak at arbeiderpartiene hadde mottatt pengestøtte fra Sovjetunionen, og at de deretter planla revolusjon i Norge til fordel for en fremmed makt.⁷⁴ Selv om denne saken ga Quisling stor støtte hos flere deler av den norske befolkningen, var det flere borgerlige politikere som syntes at Quislings håndtering av saken var pinlig. Dette gjaldt blant annet Hundseid, Hambro og Mowinckel, partilederne til de borgerlige partiene.

Den siste saken var Kullmannsaken som kom senere i 1932. Opptakten var at marineoffiser Olaf Kullmann offentlig hadde oppfordret til mer pasifisme i den norske hær og en mer forsonlig linje ovenfor Sovjetunionen. Dette medførte at Quisling ville fengsle Kullmann og sikte ham for landssvik. Da ledene politikere i DNA senere også oppfordret til militærstreik om nødvendig, ville Quisling også fengsle disse politikerne. Selv om de

⁷²Hans Fredrik Dahl *Fører uten lyst* Oslo: Aschehoug & co 2004. Side 92-93.

⁷³Kongsvinger Arbeiderblad 1. september 1931 side 1.

⁷⁴Dahl 2004. side 101-102.

borgerlige politikerne flest var for en hard linje mot Kullmann, syntes flere av dem at Qusling igjen gikk for hardt ut. Resultatet ble en bitter maktkamp mellom Quisling og Hundseid som varte helt til Bondepartiregjeringen gikk av i mars 1933.⁷⁵ Quislings forhistorie gjorde ham til en opplagt skyteskive for angrep mot NS i den etablerte partipressen, de trengte ikke å gå etter de få lokale politikerne under stortingsvalget i 1933 da angrep på Quisling hadde mer enn nok sprengkraft. Etter anklagene som Quisling rettet mot DNA og NKP under trontaledebatten den 7. april 1932, ble han et naturlig tema i NKPs aviser. Rød Front var intet unntak.

Siden Rød Front først kom ut den 15. mars 1932, rakk avisa naturlig nok ikke å skrive om Menstadslaget mens saken ennå var ny. Saken var derimot på forsida av avisas første nummer, med tittelen *Menstaddommen. Kampen mot Klassejustisen*. Artikkelen tar i hovedsak for seg rettsakene og dommene mot de 20 arbeiderne som ble siktet i saken, og knyttet deretter opp mot de da nylige arbeidsrettssakene i Trysil og Solør. Hovedbudskapet var at det hersket en klassejustis i det norske rettsvesenet. Quisling ble derimot ikke nevnt i artikkelen.⁷⁶

Quislingsaken ble nevnt i avisa den 14. april 1932, i artikkelen *Arbeidere i Hedmark, Gi Quislings provokasjoner svar ved masseutbredelse av Rød Front*. Fremfor å motsi Quislings revolusjonsanklager, så tydeliggjør artikkelen heller at revolusjon er nødvendig. Dette utnyttet artikkelen videre til å oppfordre leserne til å skaffe seg abonnement på avisa. Fremfor direkte å motsi anklager om landssvik, bruker avisa Quislingsaken som reklame. Motsvaret mot Quisling kommer i en annen artikkel i samme nummer. Pepperoverfallet vinkles som et iscenesatt overfall av Quisling selv, som skulle brukes til å legitimere et angrep på kommunistene og sosialdemokratene. Videre blir han anklaget for å spre løgner om NKP og Sovjetunionen. Rød Front benekter ikke bånd mellom NKP og Sovjetunionen i artikkelen, og beskylder heller Quisling for å vri på sannheten. Avslutningsvis drar artikkelen en parallell mellom DNA og de borgerlige partiene som hadde en angivelig antisovjetisk agenda.⁷⁷ Avisa omtalte Quislingsaken igjen den 7. juli etter at saken anklagene mot DNA og NKP hadde vært behandlet. Quisling ble stemplet som en bedrager mens de borgerlige partiene ble stemplet som tilhengere av fascisme.⁷⁸

⁷⁵Dahl 2004. side 108-110.

⁷⁶Rød Front 15. mars 1932 side 1.

⁷⁷Rød Front 14. april 1932 side 1 og side 2.

⁷⁸Rød Front 7. juli 1932 side 2.

Den 27. oktober omtalte Rød Front den pågående Kullmannsaken, og adresserte kritikken direkte mot forsvarsminister Quisling. I artikkelen *Den nye Quislingiade* skrev avisa blant annet dette:

«Som kjent har Quisling forlangt tiltale reist mot kaptein Kullmann, Martin Tranæll og en rekke andre for forberedelse av krigs- og høiforræderi. Foranledningen til dette skritt skal være deltakelsen i Antikrigskongressen i Amsterdam for en tid siden. Det er mange som sier at Quisling er «gærrn». Det kan se slik ut. Men hans mentalitet er i pakt med fascismens mentalitet ute i verden. Det er farlig å undervurdere disse krefter.»⁷⁹

Her ser vi at Rød Front trakk en tydelig linje mellom Quisling og fascismen i god tid før NS blei stifta den 17. mai 1933. Denne la grunnlag for en agitasjon hvor NS senere ble anklaget for å være både en fascistisk og nasjonalsosialistisk bevegelse, til tross for at ledelsen i NS mente at partiet i hovedsak var en åndelig og nasjonal vekking. Til tross for fascismestempelet hindret ikke dette at NS ble vurdert til å inngå i borgerlige listeforbund i flere fylker, deriblant Hedmark.

NKPs stagnasjon under stortingsvalget 1933

I starten av 1932 hadde ledelsen i Skog og Land over en liten periode ført samtaler med nøkkelpersoner rundt Jens Hundseids Bondepartiregjering. Dette var med det formål å kunne komme til enighet med Skogbrukets Arbeidsgiverforening angående forhold i skogbruket. Den revolusjonære fagopposisjon svarte dette med at ledelsen og DNA ofret skogsarbeiderne på Bondepartiets alter ved å inngå avtaler med Hundseidregjeringen. Etter uenigheter innen Skog og Land vedtok lokalavdelingene i Åsnes, Austmarka og Åmot og gå imot moderforeningen, men etter forhandlingsrunder trosset Austmarka og Åsnes å gå mot ledelsen i NSLF. Fra 1. august 1933 ble denne konflikten kalt Åmotkonflikten.⁸⁰ Siden konflikten ble låst til Åmot kommune isolert sett, bidro dette til at NKPs lag på Åmot fremstod som en siste bastion for partiet foran stortingsvalget i 1933. Siden ordfører Hermansen hadde oppfordret befolkningen i bygda til å boikotte de deler av næringslivet som hadde fått hjelp av statspolitiet, ble han fengslet og senere stilt for retten i februar 1933. Han ble frikjent i retten, men konflikten hadde bidratt til sterke motsetninger mellom NKP og DNA i forkant av det kommende stortingsvalget.⁸¹

⁷⁹Rød Front 27. oktober 1932 side 1.

⁸⁰Stein Tønnesson. *Røde Skoger: Skogsarbeidere forteller fra klassekampen på landsbygda*. Oslo: Pax Forlag. 1978 side 56-57.

⁸¹ Gerhard Sanderød. *Den revolusjonære Åmotordføreren* Rena: Åmot Historielag 2009. side 50 og 56.

Stortingsvalget i 1933 konstaterte at NKP hadde stagnert i Hedmark fylke. Nedgangen mellom 1927 og 1930 hadde bremsset i Glåmdalen og Sør-Østerdalen, men partiet fortsatte å falle i oppslutning i Solør. Størst er nedgangen i Åsnes hvor partiet faller fra 20% til 11%. Eneste økning i Solør er i Våler hvor partiet går opp fra 7,9% til 10,7%. At NKP ikke lenger var en betydelig utfordrer for DNA så man tydelig i DNA-pressens dekning av stortingsvalget i Hedmark. Kongsvinger Arbeiderblad fortsatte som før. Mens DNA-pressen hadde dekket NKP jevnt ved valgene i 1930 og 1931, nevnte DNA-pressen knapt partiet lenger. NKP ble heller ikke nevnt noe vesentlig i den borgerlige pressen, Hedemarks Amtstidende konsentrerte seg heller om å angripe DNA. Høyreavisa omtalte knapt de lokale kommunistene, og publiserte heller artikler som *DNA er et kommunistisk parti*.⁸²

Rød Fronts dekning av valgkampen gikk mye ut på å omtale de lokale lagene og kommunistene i området. Uten noen vesentlig dekning i de andre lokale avisene var det prekært for NKP å rette fokus på egne politikere. I august måned dekket avisa først et partimøte i Våler den 4. august hvor Oskar Lindberget hadde holdt foredrag,⁸³ og den 18. august annonserte avisa en rekke med partimøter i området.⁸⁴ Dekningen av lokale lags virksomhet vedvarte gjennom hele valgkampen.

Rød Front hadde også flere angrep mot DNA. Den 1. september publiserte avisa en artikkel hvor DNA kritiseres for å pålegge en lokal fagforening på Hamar en ekstra kontingent foran valget. Fagforeningen ble videre sitert på at det burde være frivillig for de gitte fagforeninger hvilke partier de ville støtte, og at overstyring fra fagforbundet sentralt ikke burde forekomme. I samme nummer publiserte Rød Front en artikkel med navn *Politiske bøljer i DNA*, hvor interne spenninger i partiet blir adressert. Dette gjaldt blant annet stillingen til Bygdefolkets Krisehjelp som hadde inngått et valgsamarbeid med Nasjonal Samling. Rød Front mente at DNA var for vage i sine fordømmelser av Krisehjelpen, og at det var uenighet innad i partiet på grunn av dette.⁸⁵ Den 29. september leverte avisa igjen angrep på DNA, og beskyldte sosialdemokratene for å bane vei for fascismen. Igjen ble DNA omtalt som sosialfascister:

⁸²Hedemarks Amtstidene 13. september 1933 side 1.

⁸³Rød Front 4. august 1933 side 1.

⁸⁴Rød Front 18. august 1933 side 3.

⁸⁵Rød Front 1. september 1933 side 4.

«Når reaksjonen og fascismen har kunnet rykke frem så kraftig, som tilfellet har vært her i Norge i de senere år skyldes det Det norske Arbeiderpartis sosialfascistiske politikk, det forbitrede motstand mot arbeiderklassens aksjoner..»⁸⁶

Videre trakk artikkelen frem en rekke arbeidskonflikter hvor de mente at DNA hadde sviktet arbeiderklassen. Et eksempel her er Åmotkonflikten, hvor DNA ble beskyldt for å ha drevet et forræderi og et samspill med politiet. Mens DNA knapt brydde seg om NKP lenger, fortsatte NKP med sosialfascismeangrepene.

Oppsummering

Etter flere år med en kompromissløs og konfronterende linje ovenfor DNA, ble NKP satt kraftig tilbake i Glåmdalen og Sør-Østerdalen som en følge av valgresultatene i 1930 og 1931. Det faktum at opinionsledere som Ivar Færder, Olav Scheflo, Johan Ødegård og Elias Volan hadde brutt med partiet hadde utvilsomt negative følger for partiet. Særlig i Vinger ser vi dette, hvor partiet faller fra rundt 20 % til rundt 2 % oppslutning. DNA gjorde også et strategisk lurt trekk da de var åpne for at tidligere kommunister kunne slutte seg opp om DNA. Dette gjorde at ressurspersoner som Johan Ødegård til slutt var i DNAs rekker.

Den konfronterende stilen med slagsmål i folkets hus i Oslo, minimal forhandlingsvilje i Randsfjordkonflikten, flere kuppforsøk i NSLF og en retorikk som konstant pekte på DNA som sosialfascister og sosialforrædere gjorde partiet til en enkel skyteskive i DNAs presse. Flere arbeidsfolk slet nok rett og slett med å se på NKP som et konstruktivt og løsningsorientert parti.

Likevel må man påpeke at stortingsvalget i 1930 også var et tilbakeslag for DNA. Revolusjonsfrykten hadde vært stor hos store deler av befolkningen, og DNA avviste aldri tydelig at de var en revolusjonært parti. I enkelte artikler gikk DNA-pressen langt i å hevde at partiet faktisk var revolusjonært. Dette utnyttet de borgerlige partiene med Fedrelandslaget i spissen til å rette flere antikommunistiske angrep DNA. På en annen side kan DNA også ha dratt noen fordeler ved dette. Når partiet likevel var revolusjonært kan det ha bidratt til at flere kommunister meldte overgang til DNA uten å være skeptiske til partiets politiske ståsted.

Til tross for tilbakeslaget ga ikke kommunistene opp områdene i Glåmdalen og Sør-Østerdalen. Relativt sett sto partiet fortsatt sterkt i disse to områdene sammenlignet med

⁸⁶Rød Front 29. september 1933 side 1.

resten av landet på generell basis. Partiet gikk inn mot de neste to valgene med ny entusiasme. Frem til stortingsvalget i 1936 fikk NKP imidlertid selskap av et nytt politisk parti fra 1933 i Hedmark, nemlig Vidkun Quislings Nasjonal Samling.

Kapittel 3 – NS 1933-1936

Innledning

Dette kapittelet tar for seg NS sin utvikling i Glåmdalen og Sør-Østerdalen mellom etableringen av partiet i 1933 og resultatet av stortingsvalget i 1936. Kapittelet er delt inn i to delkapittel hvor det første tar for seg etableringen av partiet mellom 1933 og 1936, og hvilke lokale opinionsledere som tok initiativ for partiet. Målgruppene hvor NS lyktes med å etablere fotfester var streikebrytermiljøene i Elverum og Trysil, småborgerskapet i Åmot, det lokale næringslivet på Kongsvinger og skogsarbeidere og småbønder i Våler. Det andre delkapittelet tar for seg partiet under stortingsvalget i 1936, som var en avgjørende styrkeprøve for partiet, etter at de etablert flere lokallag og en egen avis i Hedmark fylke. Det vi dog ser etter at NS etablerte seg i fylket, er at motstanden fra de andre borgerlige partiene og avisene blir sterkere. Kapittelet skal besvare hvorfor NS fikk et raskt fotfeste i Sør-Østerdalen og se på hvorfor det gikk noe treigere i Glåmdalen. Kapittelet vil se på hvilke saker som opinionslederne løftet fram i de forskjellige kommunene for å øke oppslutningen til partiet. Til slutt vil kapittelet se på hvordan NS bestod den styrkeprøven som stortingsvalget i 1936 var.

Kapittel 3.1 - etableringen av fotfestene

Stortingsvalget 1933

Nasjonal Samling ble stiftet 17. mai 1933 og hadde kort tid på å forberede seg for stortingsvalget i 1933. At partiet ble stiftet på nasjonaldagen var et strategisk valg av ledelsen. Quisling var fra før en kjent aktør i norsk politikk etter sitt engasjement som forsvarsminister for den nylig avgåtte Bondepartiregjeringen, og var en naturlig skyteskive for pressen til DNA og NKP. Men NS og Quisling var ikke til å begynne med skyteskive for de borgerlige partiene.

Innledningsvis i valgkampen var det aktuelt for NS å gå inn i listeforbund med Høyre og Bondepartiet i Hedmark. Fra før hadde NS gått inn i listeforbund med Høyre i Bergen og Bondepartiet i Akershus. I Akershus hadde også et stort mindretall av Høyres medlemmer gått

gode for et listeforbund med NS. Til tross for et noe tilnærmende forhold mellom NS og Høyre, ble stemningen mellom de to partiene raskt kjøligere som en følge av at det personlige forholdet mellom Quisling og Hambro var nokså dårlig. Allerede den 17. august hadde Høyre og Hedmark avvist et listesamarbeid med NS, men saken ble aktuell igjen etter at Bondepartiet i starten av september inviterte både Høyre og NS til en felles borgerlig liste.⁸⁷ Hamar Arbeiderblad registrerte saken fort, og den 3. september kritiserte avisa Bondepartiet på denne måten:

«Som en skjønner har Bondepartiet intet prinsipielt imot et samarbeide med det norske naziparti.»⁸⁸

Her ser vi at DNA var tidlig ute med å stemple NS som et nazistisk parti. Den 8. september tok Høyre i Hedmark avgjørelsen om ikke å gå inn i listeforbund med NS.⁸⁹ Etter dette ble NS en rival for både Bondepartiet og Høyre, og som en følge av dette ble partiet utsatt for flere angrep i den borgerlige pressen.

Den 12. september publiserte Hedemarkens Amtstidene en artikkel som het *Hambro setter Quisling på plass*, og beskyldte Quisling for å være en politisk spekkhugger til fare for borgerlig samling. Hambro mente at Høyres avslag ovenfor NS handlet om å holde Høyres stiren.⁹⁰ Deretter kom Quisling i ordveksling med Jens Hundseid etter en tale han holdt på Lillehammer, hvor han trakk frem uenigheter de to hadde hatt under Bondepartiregjeringen. Bondepartiets stortingsgruppe svarte med at Hundseid hele veien hadde hatt stortingsgruppa i ryggen.⁹¹ Hamar Arbeiderblad tok også Hundseid overraskende i forsvar, i en artikkel med tittelen *Quisling løy på Lillehammer*.⁹² Til tross for at forholdet mellom DNA og Bondepartiet fortsatt var kjølig så var dette et tidlig tegn på at NS generelt sett var i ferd med å bli sett på som et ytterfløyparti.

Til tross for marginal støtte hos de andre partiene i Hedmark, innledet NS et samarbeid med Bygdefolkets Krisehjelp. Denne organisasjonen hadde oppstått som et krisetiltak på landsbygda, og jobbet aktivt mot tvangsauksjoner i jordbruket. På Østlandet sto organisasjonen sterkest i fylker som Telemark og Buskerud, men den hadde også en tilstedeværelse i Hedmark. I Stor-Elvdal ble Ola Furuseth medlem av NS i 1933 etter først

⁸⁷ Østlendingen 2. september 1933 side 3.

⁸⁸ Hamar Arbeiderblad 3. september 1933 side 4.

⁸⁹ Hedemarkens Amtstidene 8. september 1933 side 2.

⁹⁰ Hedemarkens Amtstidene 12. september 1933 side 1-2.

⁹¹ Indlandsposten 6. oktober 1933 side 3.

⁹² Hamar Arbeiderblad 7. oktober 1933 side 1.

vært engasjert i Bygdefolkets Krisehjelp.⁹³ Han ble etter hvert et sentralt medlem for NS i både Sør-Østerdalen og Glåmdalen. Samarbeidet mellom Krisehjelpen og NS ble raskt omtalt i partipressen. Indlandsposten skrev en artikkel med overskriften *En ny krisehjelporganisasjon?* Hvor de antok at BK kom til å lekke medlemmer og sympatisører som en følge av samarbeidet med NS.⁹⁴ Hedemarkens Amtstidende skrev at alliansen mellom BK og NS var en paradoksal og selvmotsigende allianse,⁹⁵ og Kongsvinger Arbeiderblad spøkte sarkastisk med at Krisehjelpen gikk inn i samarbeid med NS siden de ikke hadde noen penger.⁹⁶ Etter at BK hadde vedtatt valgsamarbeid med NS i slutten av august, skrev KA en artikkel med tittelen *Bygdefolkets krisehjelp er solgt til fascismen*. Krisehjelpens ledere blir her beskyldt for å ha forrådt sin egen organisasjon.⁹⁷ Til tross for flere av angrepene fra pressen vedvarte samarbeidet med Bygdefolkets Krisehjelp. NS kom seg igjennom valgkampen uten alt for hard medfart i den etablerte partipressen, men fikk likevel marginal oppslutning i Glåmdalen og Sør-Østerdalen. Resultatet er satt opp i tabellen under.

Kommune	Antall stemmer totalt	NS-stemmer	NS 1933 %
Kongsvinger	992	52	5,2
Sør-Odal	3370	44	1,3
Nord-Odal	2093	24	1,1
Vinger	2334	34	1,5
Eidskog	2830	0	0
Brandval	1814	27	1,5
Grue	2947	41	1,4
Hof	1470	0	0
Åsnes	2453	16	0,7
Våler	1826	11	0,6
Elverum	5047	220	4,4
Trysil	3326	85	2,6
Åmot	1959	64	3,2
Stor-Elvdal	1888	54	3

Tabell 5⁹⁸

⁹³Østerdal politikammer L-sak Ola Furuseth dokument 8 side 1.

⁹⁴Indlandsposten 31. august 1933 side 1.

⁹⁵Hedemarkens Amtstidende 23. august 1933 side 2.

⁹⁶Kongsvinger Arbeiderblad 31. august 1933 side 1.

⁹⁷Kongsvinger Arbeiderblad 7. september 1933 side 2.

⁹⁸NOS.IX.26 – Stortingsvalget 1933. side 45 og side 130

Etableringen av NS i Sør-Østerdalen

Som man kan se på tabellen fra stortingsvalget i 1933, fikk NS høyere oppslutning i Sør-Østerdalen enn i Glåmdalen. En forklaring på dette kan være at Sør-Østerdalen på dette tidspunktet hadde vært igjennom en rekke arbeidskonflikter som hadde endt med bitterhet fremfor forsoning.

Et av partiets første medlemmer i Sør-Østerdalen var Hans Mellum, som sluttet seg til Elverumsgruppa i 1933 og sto på Hedemarkslista i stortingsvalget samme år. Mellum mente at det norske folk burde samles i et parti, og at NS var det partiet som han mente hadde det rette programmet. Han var også den første lagføreren i Elverum.⁹⁹ Mellum hadde vært en ledende person hos streikebryterne under Julussakonflikten, et miljø som fortsatt var bitre på DNA, NKP og fagbevegelsen. Dette gjorde Mellum til en potensiell opinionsleder for NS i Elverum. Da Hans Mellum etter krigen ble dømt for landssvik, vurderte retten hans innmeldelse i partiet slik:

«Hans innmeldelse i partiet må sees på bakgrunn av de vanskelige forhold og de sterke motsetninger som rådet innen arbeidslivet i begynnelsen av 1930-årene, og især har konfliktene innen skogbruket gjort sitt til at så mange i distriktet ble overbevist om at Nasjonal Samlings sosiale program var det eneste mulige for å gi tryggere kår. Han gikk derfor fullt og helt inn for gjennomføringen av dette program, og inntok en meget fremtredende plass innen partiets rekke.»¹⁰⁰

I Elverum fikk Hans Mellum raskt følge av flere medlemmer, et av disse var Oliver Møystad som meldte seg inn høsten 1933. I likhet med Mellum var også Møystad motivet av de mange skogsarbeiderkonfliktene som hadde rast i Hedmark på starten av 1930-tallet. På spørsmål i avhør under landssvikoppgjøret om sin innmeldelse i NS, svarer Møystad slik:

«Slik som stillingen var her i landet på den tiden – med arbeidsledighet, arbeidskonflikter som i Julussa, Ulvåa, skogkonflikter i Trysil, Åmot m.v. – tiltalte NS's program meg meget. Jeg husker spesielt posten «Rett og plikt til arbeid for enhver». Jeg mente, at hvis man kunne følge retningslinjene i dette program, så ville man kunne reise et bolverk mot inntrengende bolsjevisme her i landet. Derfor gikk jeg inn for den politikk som NS førte.»¹⁰¹

Hans Mellum og Oliver Møystad var begge nøkkelpersoner i etableringen av Elverumsgruppa, og begge bidro til at lokallaget ble et arbeiderorientert lokallag. Dette skulle på sikt styre Elverumsgruppa på kollisjonskurs med Hamargruppa, som hadde et langt mer borgerlig preg.

⁹⁹ Østerdal politikammer L-sak Hans Mellum dokument 2b side 1.

¹⁰⁰ Østerdal politikammer L-sak Hans Mellum dokument 23 side 8.

¹⁰¹ Oslo politikammer L-sak Oliver Møystad dokument 5 side 1.

Et tredje sentralt medlem som meldte seg inn i Elverumsgruppa var redaktøren Odd Melsom. Før han gikk inn i NS hadde han militærbakgrunn, og erfaring som journalist i Hedemarkens Amtstidende mellom 1923 og 1931 og i Østlendingen mellom 1931 og 1936. I 1933 meldte han seg inn i NS, og ble deretter sparket i Østlendingen siden han nektet å heve medlemskapet sitt i partiet. Melsom fikk etter hvert en sentral rolle i Elverumsgruppa og i Hedmark generelt, da han sammen med Oliver Møystad startet opp en egen NS avis for Hedmark i 1935. Denne avisa fikk navnet Hedemark Fylkesavis.¹⁰²

Et fjerde sentralt medlem i Elverum var Simon Grindalen som meldte seg inn i partiet i 1934. Dette gjorde han fordi han hadde tro på partiets program. Fra 1930 hadde han vært medlem av forsorgstyret i Elverum, og det var nettopp arbeidsledighet han håpet at programmet til partiet kunne gjøre noe med. Allerede fra 1934 var han også kretsfører for Sør-Østerdalen krets.¹⁰³

Nasjonal Samling fikk også et tidlig fotfeste i kommunen Trysil. Et unikt særtrekk i Trysil var de store avstandene i kommunen i forhold til folketallet. Til tross for et noe lavt folketall så var Trysil den største kommunen i Hedmark i utstrekning, og dette bidro til at Trysil fikk flere lokale NS-lag i kommunen.¹⁰⁴ I alt ble det tre lag i henholdsvis Tørberget, Ljørdalen og Innbygda. I Trysil hadde flere arbeidskonflikter skapt motsetninger mellom skogsarbeiderne i kommunen. Etter at flere organiserte arbeidere først hadde blitt dømt etter tukthusloven i Trysil herredsrett, ble saken anket til Gjøvik lagmannsrett hvor de ble frifunnet. En av disse var kommunisten Per Spongberg, og han mintes at de organiserte av fagorganisasjonen hadde blitt påspandert gratis kinobilletter i Gjøvik etter rettsaken. Dette skjedde mens streikebryterne i Trysil hadde vitnet i rettsaken mot de organiserte. Spongberg spøkte med at det ikke var så lett å være streikebryter i Trysil på den tiden.¹⁰⁵ Arbeidskonflikter som dette hadde skapt mye bitterhet hos kommunens streikebrytere, som igjen ga NS et potensial for å etablere fotfeste.

Per Bakken var kanskje det første sentrale medlemmet, og meldte seg inn i 1934. Fra 1935 var han lagfører i Tørberget i Trysil og etablerte et fotfeste for partiet vest i kommunen. Han vervet flere medlemmer både før og etter krigen.¹⁰⁶ En av dem var hans egen svigersønn.

¹⁰² Oslo politikammer L-sak Odd Melsom dokument 70 side 3.

¹⁰³ Østerdal politikammer L-sak Simon Grindalen dokument 20 side 1 og 2

¹⁰⁴ Hendriksen. 1972 side 79-80.

¹⁰⁵ Tønnesson. 1976. side 47.

¹⁰⁶ Østerdal politikammer L-sak Per Bakken dokument 3 side 1.

Jørgen Kjellevang ble etter hvert et sentralt medlem i Trysil, han kom inn i partiet i 1935 etter å ha blitt overtalt av sin svigerfar Per Bakken. Trysil hadde å årene før 1933 gått igjennom en serie med polariserende arbeidskonflikter, og dette gjorde at NS fikk ekstra oppslutning enkelte grender i kommunen. En av disse grendene var Tørberget, og det var her Jørgen Kjellevang kom fra.¹⁰⁷

I Ljørdalen var Asbjørn Floden lagleder,¹⁰⁸ mens Kristian Ingmar Moe var lagleder i Innbygda.¹⁰⁹ Moe meldte seg inn i NS i 1934, men drøyt ti år tidligere hadde han vært ordfører i Trysil for Arbeiderpartiet. Denne stillingen gikk han av fra i 1923 og var siden medlem av kommunens skogstyre. Etter innmeldelsen i NS gikk Moe hardt inn for partiets ideer i Trysil.¹¹⁰ Motivasjonen til NS sine opinionsledere i Trysil var bitterhet ovenfor den organiserte fagbevegelsen, og målgruppen var fra starten av kommunens streikebrytere.

Også i kommunen Åmot fikk NS et fotfeste tidlig. Dette kan sees i sammenheng med at Åmot var en høyborg for NKP. Flere lokalbefolkningen hadde vært på kollisjonskurs med kommunistene, og NS sentralt ønsket konfrontasjon med denne gruppen. Et sentralt medlem her var Karsten Rosenberg. Han meldte seg inn i NS i 1934 og ble fra 1935 lagfører i Åmot lag.¹¹¹ En annen sentral person i Åmot var Peder Nystuen som meldte seg inn i 1934, samme pr ble han valgt inn i kommunestyret som representant for NS.¹¹² En tredje person i Åmot var Per Walmsnæss som meldte seg inn i 1933. Motivasjonen for innmeldelsen var frykt for kommunismen. Vidkun Quisling skal muligens i 1934 ha overnattet hos Walmsnæss i forbindelse med et foredrag som han holdt i Åmot.¹¹³

Etableringen av organiserte lokallag gikk generelt raskt i Sør-Østerdalen. Allerede 16. mai 1934 hadde kretsen Simon Grøndalen nominert som kretsfører¹¹⁴, noe som senere ble godkjent av partiledelsen. 13. desember 1935 var det flere lokallag på plass i Sør-Østerdalen. Dette gjaldt Elverum, Ljørdalen, Innbygda, Tørberget, Stor-Elvdal, Åmot og Engerdal.¹¹⁵

¹⁰⁷ Østerdal politikammer L-sak Jørgen Kjellevang dokument 52 side 2

¹⁰⁸ Hendriksen 1972. side 79.

¹⁰⁹ RA-PA/0760/Fb/L0027 Rundskriv NS 4 mars 1935.

¹¹⁰ Østerdal politikammer L-sak K. I. Moe dokument 36 side 6-7.

¹¹¹ Østerdal politikammer L-sak Karsten Rosenberg dokument 2 side 1.

¹¹² Hamar politikammer L-sak Peder Nystuen dokument 3 side 1.

¹¹³ Østerdal politikammer L-sak Per Walmsnæss dokument 2 side 1 og dokument 12 side 1

¹¹⁴ RA/PA-0760/Fb/L0022 politisk ledelse/organisasjon/økonomi 1934. i 1934 – organisasjon rapporter.

¹¹⁵ RA/PA-0760/Fb/L0027 Organisasjon 1935 – Rundskriv og instruksjer.

Med unntak av kommunen Våler var det ikke noen lokallag i Glåmdalen på dette tidspunktet, og det hadde også tatt langt tid før kretsen i det hele tatt fikk en kretsfører. Etableringen i Sør-Østerdalen gikk fortere.

Sentrale NS-medlemmer fra Hamar og Nord-Østerdalen

Selv om denne oppgaven i hovedsak omhandler Glåmdalen og Sør-Østerdalen, så er det enkeltpersoner fra Hedmark generelt som må presenteres. Dette fordi flere av dem ble sentrale i maktkamper innad i NS i Hedmark.

Et viktig medlem på Hamar var W. F. K. Christie. Han meldte seg inn i 1933 sammen med sin venn Einar Grill Fasting junior, og var partiets første fylkesfører i Hedmark.¹¹⁶ Christies ledelse ga Hamarlaget et klart borgerlig preg, han mente at partiet burde unngå å bruke ordet sosialisme i sitt program, og han mente at partiets målgruppe burde være å hente misfornøyde stemmer fra borgerlige partier som Høyre og Bondepartiet.¹¹⁷ Et annet viktig medlem i Hamargruppa var Albert Wiesener. Han meldte seg inn i 1933 etter et møte med Quisling på Hamar,¹¹⁸ og var en av partiets beste talere. Wiesener hadde bakgrunn som jurist som gjorde han talebegavet, og hadde oppholdt seg i Tyskland 1926-27. Oppholdet i Tyskland hadde gitt ham sterk sympati med det tyske folk.¹¹⁹ Wiesener ble senere en sentral agitator i Hedmark under stortingsvalget i 1936. Hamargruppa hadde naturlig nok flere nøkkelpersoner. Disse to personene trekkes spesielt fram fordi de også ble avgjørende for NS sin historie i Glåmdalen og Sør-Østerdalen. Andre fra Hamargruppa som kan nevnes er Einar Grill Fasting senior, Magnus Storsveen og Ragna Prag Magelsen.

I Nord-Østerdal var Embret Godtland på Tynset det mektigste medlemmet, siden han var kretsfører for Nord-Østerdalen og lagfører i den sterke NS-kommunen som Tynset var.¹²⁰ I 1934 ble han også innvalgt for NS i Tynsets kommunestyre sammen med stasjonsmester Johansen.¹²¹ Godtland satt i Hedmark NS sitt sentralstyre og var derfor en viktig maktperson i partiet. Ivar Sæter som er nevnt i innledningen var fra 1934 et sentralt NS-medlem fra Tolga,¹²² og ble under kommunevalget i 1934 innvalgt i Tolgas kommunestyre på en upolitisk

¹¹⁶ Oslo politikammer L-sak W.F.K Christie dokument 52 side 1.

¹¹⁷ Hendriksen 1972 side 93-94.

¹¹⁸ RA/PA-0750/H/L0001/0011 6. oktober 1933

¹¹⁹ Oslo politikammer L-sak Albert Wiesener dokument 7 side 1.

¹²⁰ RA/PA-0758/F/Fb/L0001 Rundskriv 13. desember 1935.

¹²¹ Østlendingen 17. oktober 1934. side 3.

¹²² Maren Kværness Halberg. "Et portrett av Ivar Sæter" i *Årbok for Nord-Østerdal* 2014 side 29-33

liste. Sæter var ingen viktig maktperson i Hedmark NS før krigen, men hans politiske engasjement viste tidlig at det utviklet seg en kobling mellom NS og flere av Hedmarks upolitiske lister. En slik kobling utviklet seg særlig i bykommunen Kongsvinger.

Etableringen av NS i Kongsvinger

Etableringen i Glåmdalskommunene gikk generelt saktere enn i Sør-Østerdalen, og det tok en stund før kretsen i det hele tatt fikk en kretsfører og organiserte lag. NS fikk etter hvert et sterkt fotfeste i Våler, men denne kommunen sammen med Åsnes definerte NS selv etter hvert som en del av Sør-Østerdalen.¹²³ Sør for Våler var NS små i Glåmdalen, men greide etter hvert å etablere et fotfeste med tyngdepunkt i bykommunen Kongsvinger.

NS-miljøet sør i Glåmdalen utviklet et tydelig borgerlig og reaksjonært preg, og ble bestående av flere godseiere og nøkkelpersoner i det lokale næringslivet. Flere av de som engasjerte seg i NS på Kongsvinger hadde allerede vært engasjert i bystyrets upolitiske liste. Til tross for navnet så bar denne listen preg av at medlemmene var engasjert i partiene på høyresiden, noe Kongsvinger Arbeiderblad med jevne mellomrom påpekte med både artikler og karikaturtegninger.¹²⁴ Byen stortingskandidat fra stortingsvalget i 1933 Helge Klonteig, var involvert i denne upolitiske listen ved kommunevalget i 1934. Flere av NS sine senere medlemmer var også engasjert i dette upolitiske miljøet.

Allerede i 1933 meldte Ørnulf Lundesgaard seg inn i NS og fikk tidlig et nært personlig forhold til Vidkun Quisling. Fra 1935 var han ferdig utdannet skoletannlege og bosatte seg i bykommunen Kongsvinger. Han ble etter hvert en av de fremste NS-medlemmene i Hedmark fylke.¹²⁵ En annen som meldte seg inn i 1933 var Erling Thomassen, som var et lovende akademisk talent, og ble det lokale ungdomslagets første leder. I starten av 1935 hadde ungdomslaget hans 7 medlemmer.¹²⁶ Hans far Einar Thomassen meldte seg også etter hvert inn i partiet og begrunnet innmeldelsen med at han var skuffet over tilstanden og nedrustningen av det norske forsvaret.¹²⁷ En tredje person som tidlig meldte seg inn i NS på Kongsvinger var Sverre Johnsrud, som meldte seg inn i 1934. Allerede i 1930 hadde han skaffet seg skytevåpen i sammenheng med at han var medlem av Samfundsvernet, en

¹²³ RA/PA-0758/F/Fb/L0001 Rundskriv 1 januar 1935.

¹²⁴ Kongsvinger Arbeiderblad 12. oktober 1934 side 6.

¹²⁵ Oslo politikammer L-sak Ørnulf Lundesgaard dokument 35 side 1

¹²⁶ RA/PA-0758/F/Fb/L0001 Rundskriv 28/02/1935

¹²⁷ Kongsvinger politikammer L-sak Einar Thomassen dokument 2. side 1.

høyreorientert streikebryterorganisasjon.¹²⁸ Helt fra starten av bar NS på Kongsvinger preg av at medlemmene var av velstående bakgrunn og at de var fiendtlig innstilt til streik og klassekamp.

Til tross for at flere enkeltpersoner tidlig meldte seg inn i NS på Kongsvinger, og at det fra starten av var en kobling mellom NS og Kongsvingers upolitiske liste, tok det ei god stund før partiet etablert seg godt i Glåmdalen Krets. Ved kommunevalget i 1934 var Martin Skaare-Botner heller oppført på en fellesliste for Bondepartiet og Høyre i Brandval, og NS stilte ikke liste i en eneste av Glåmdalskommunene, selv ikke Våler. Bare det å få på plass en kretsfører tok tid i Glåmdalen, noe som kommer tydelig fram i en rapport fra fylkesfører for Hedmark W.F.K. Christie den 24. Juli 1935.

«Glåmdal krets. Denne krets har været meget vanskelig å få organisert. Det har vist sig særdeles vanskelig å få nogen kretsfører. I år er det imidlertid lykket å ha fått som kretsfører en mann som er meget interessert for NS og sikkert vil legge meget arbeide i kretsen. Foreløpig er der ikke utbygget lag der, men medlemmer sorterer direkte under kretsen. Det har for kretsføreren vært særdeles tungt å arbeide da han har hatt de største vanskeligheter med å skaffe sig hjælpere. Han har imidlertid nu fått støtte av endel og han uttaler selv at det er adskillig interesse for NS. Og han håper å kunne få organisert kretsen slik at han tror å skulle kunne vise betydelig fremgang til høsten. Der er i Kongsvinger et lag av NSUF. Dette er kretsføreren til støtte.»¹²⁹

Ut fra fylkesførerens tale hadde Glåmdalen krets knapt organiserte lag, med unntak av et ungdomslag på Kongsvinger. Kretsføreren som Christie nevner er Axel Stang, og han var i utgangspunktet tilknyttet F.O. 2 Akershus. Den angivelige årsaken til at han ble kretsfører i Glåmdalen er at han eide gods i Sør-Odal kommune og at han derfor på generelt grunnlag var en del aktiv der. Han hadde vært medlem av NS siden 1933 og fungerte som kretsfører i Glåmdalen i 1935 og 1936.¹³⁰ Stangs høyre hånd i Sør-Odal var Sjøanne Melstrøm, noe man kan se ut ifra at mye korrespondanse mellom Stang og partiledelsen gikk igjennom nettopp Melstrøm.¹³¹ Stang hadde blitt kjent med Melstrøm igjennom Maarud bedrifter hvor Melstrøm hadde vært ansatt siden 1935. Til tross for at Glåmdalens kretsfører var lokalisert i Sør-Odal, lyktes ikke NS i å få noen vesentlig oppslutning i kommunen. Både Stang og Melstrøm var i hovedsak engasjert opp mot medlemmene på Kongsvinger.

Den 25. Januar 1935 var advokat Hjort og Kjeld Stub på et møte på Kongsvinger i Herdahlssalen som ble omtalt i den lokale pressen. Hedemarkens Amtstidende skrev to

¹²⁸ Kongsvinger politikammer L-sak Sverre Johnsrud dokument 9. side 1.

¹²⁹ RA-PA/0776/F/L0004 Rapport fra W.F. K Christie 24. juli 1935.

¹³⁰ Oslo politikammer L-sak Axel Heiberg Stang. Dokument 4.

¹³¹ RA-PA/0760/F/Fb/L0026 brev til Sjøanne Melstrøm ved Stangs kontor 24/07/1935.

artikler relatert til møtet. Den første med tittelen *NS og Høyre* tar for seg forskjellene på Høyre og NS, hvor HA vinkler NS som et eventyrlystent parti uten bakkekontakt.¹³² I den andre artikkelen med tittelen *NS-propaganda*, går avisen mer bredt ut mot partiet. Skribenten kritiserer foredragene for å være både vage og selvmotsigende. Kjell Stub forsøkte først i sitt foredrag å formidle at NS var det alternativet til marxismen som de borgerlige ikke evnet å være:

«Han betonet videre at NS ikke var noget diktaturparti, og det var ikke en efteraper av Hitler. NS er en norsk nasjonal bevegelse, en bevegelse som vil finne frem til og innarbeide i folket det nye som vi lengter etter.»¹³³

Hjorts foredrag går til tydelige angrep på stortingets parlamentariske og marxistenes klassekamp og trekker frem diktatur som en vesentlig konsekvens av forsømmelse.

«Foredragsholderen ga et utsyn over forfatningen i forskjellige europeiske land, og hevdet at NS var i pakt med de nye ideer. Men diktaturet er straffen for forsømmelse, sa han...»¹³⁴

Kongsvinger Arbeiderblad skrev også en artikkel om NS-møtet, med tittelen *NS i Herdahlssalen*. Avisen trakk tydelige konnotasjoner mellom Nasjonal Samling og Hitler, og påpeker at flere av de lokale Bondepartipolitikere var til stede på møtet. Skribenten gjorde også et poeng ut av at Kjell Stub og advokat Hjort var tvetydige angående diktatur.¹³⁵ Til tross for negativ omtale i den lokale partipressen, så var det de som lot seg begeistre av talerne. En av disse var Reidar Hexum, som meldte seg inn i partiet på selve møtet. Hexum var sønn av den lokale profilerte gartneren O. A. Hexum, og Reidar hadde selv jobbet på gartneriet.¹³⁶ Hexum hadde i likhet med Klonteig også en fortid for Kongsvingers upolitiske liste. Reidar Hexum ble etter hvert en av de fremste agitatorene i Glåmdalen krets, og ble viktig i den kommende stortingsvalgkampen i 1936.:

«I januar 1935 meldte jeg meg inn i NS. Betalte kontigenten til for ca 2 år siden. På et møte som Kjell Stub og adv. Hjorth avholdt på Herdahlssalen i Kongsvinger ble det til at jeg meldte meg med. Agiterte noe i valgkampen 1936 ved plakatoppdrag m.v.»¹³⁷

27. og 28. november prioriterte Vidkun Quisling Glåmdalen for å holde tale, først på Skotterud i Eidskog og så på Kongsvinger dagen etter. Foredraget han skulle holde het «Situasjonen ute og hjemme», og Hedemark Fylkesavis skrev om møtet i ettertid og omtalte

¹³² Hedemarkens Amtstidene 26 januar 1935.

¹³³ Hedemarkens Amtstidene 26 januar 1935.

¹³⁴ Hedemarkens Amtstidene 26 januar 1935.

¹³⁵ Kongsvinger Arbeiderblad 26 januar 1935.

¹³⁶ Hedemark Fylke – Fra Kongsvinger – Vinger – Solør – Odal 1925 side 18

¹³⁷ Kongsvinger politikammer L-sak Reidar Hexum dokument 3b

det som vellykket. På Skotterud hadde det møtt opp en god del unge mennesker for å høre Quisling orientere om fagforeningenes hold til den kommunistiske internasjonale, og på Kongsvinger ble Quisling beskrevet slik:

«Torsdag talte Quisling i Kongsvinger. Stedets marxister hadde på forhånd utfoldet en strålende aktivitet med nedrivning og tilsvining av våre plakater, men til tross for dette var det vel 150 tilhørere. Quisling gikk hardt i rette med de marxistiske ledere for deres svindelagitasjon og bedrageri overfor de norske arbeidere. Han påviste også hvordan Bondepartiets ledere bevisst eller ubevisst hadde gått Kominterns ærend og dermed forberedt sovjetjødernes maktovertagelse i Norge.»¹³⁸

Selv om mottagelsen i den egne lokale avisa til NS var bra, kom ikke dette på trykk før den 5. desember, en uke etter foredragene. Dette ga de andre avisene god tid til å være først ute med å omtale foredragene til Quisling. Mottakelsen i Kongsvinger Arbeiderblad og Indlandsposten var ikke like hyggelig lesning for NS. Indlandsposten beskrev Quislings foredrag som gjentakende og med selvmotsigende angrep på marxismen, og at Quisling ikke hadde møtt den ungdommelige brus han hadde forventet.¹³⁹ Kongsvinger Arbeiderblad beskrev foredraget som et eneste stort gjesp, og spøkte med at de i Quislings hjembygd hadde begynt å si Kjeltring med «Qu».¹⁴⁰ Omtalen i Hedemarkens Amtstidene var noe mer moderat enn i de andre avisene, men ga til syvende og sist ikke Quisling noe mer enn «godkjent» for foredraget.¹⁴¹

Foran stortingsvalget i 1936 meldte Hans Oscar Nitteberg seg inn i NS, han hadde noe politisk erfaring som vara for en upolitisk liste i Kongsvinger kommunestyre i årene 1933 til 1936.¹⁴² Grunnen til at han meldte seg inn i partiet var at han trodde på saken.¹⁴³ I en artikkel som het *Nasjonal Samlings Kongsvinger-kandidat – Hvorfor Hans Nitteberg blev politiker*, blir Nitteberg sitert fra det som skal ha vært en valgkampavis fra NS:

«Det første en ser er at de borgerlige mangler både evnen og viljen til å forsvare de små bedrifter og arbeidsfreden fra å ødelegges av de store organisasjoner, som holder klassekampen og partistriden gående. Landsorganisasjonen som regjeres av arbeiderpartiet og arbeidsgiverforeningen som regjerer Høire og Venstre. Hva hjelper det om det opprettes avtaler og tariffen, når det hver uke er en ny streik i tariffiden. Vekk med de politiske organisasjoner i arbeidslivet! De skaper bare forstyrrelser i vårt daglige virke og ødelegger det gode forhold mellom arbeideren og bedriften. La oss få en arbeidets lov som beskytter arbeidslivet mot terror og tvang, og la den enkeltes tiltak og sund konkurranse komme i høisetet.»¹⁴⁴

¹³⁸ Hedmark Fylkesavis 5 desember 1935. side 3

¹³⁹ Indlandsposten 30 november 1935. side 2

¹⁴⁰ Kongsvinger Arbeiderblad 29. november 1935. nr. 275.

¹⁴¹ Hedemarkens Amtstidene 29. november 1935. nr. 276.

¹⁴² Kongsvinger politikammer L-sak Hans Oscar Nitteberg dokument 104 side 4

¹⁴³ Kongsvinger politikammer L-sak Hans Oscar Nitteberg dokument 4 side 1

¹⁴⁴ Kongsvinger Arbeiderblad 26 oktober 1936 side 3

Kongsvinger Arbeiderblad antar videre at Nittebergs motivasjon kom av at flere av hans bedrifts arbeidere nylig hadde valgt å organisere seg. Man kan anta at det var NS sitt sosiale program som trolig var Nittebergs motivasjon til å gå inn i partiet.

Reidar Hexum sto ikke på Hedmarks liste for stortingsvalget i 1936, men var en viktig agitator for NS på Kongsvinger. Sammen med det lokale ungdomslaget jobbet han mye med plakatoppheng og forberedelser av NS-møter på Kongsvinger og omegn. Hexum hadde også vært tilknyttet den upolitiske lista i Kongsvingers bystyre siden 1928, samme liste som Hans Nitteberg hadde vært vara for siden 1933.¹⁴⁵ Det er ikke umulig at Nitteberg ble rekruttert til NS av nettopp Hexum.

Kåre Lerrud meldte seg også inn i NS i 1936 og sto på Hedmarkslisten for Vinger kommune under stortingsvalget 1936. Lerruds motivasjon for å gå inn i partiet var at han mente gjennomføring av partiets program ville være til fordel for norske bønder.¹⁴⁶ Reidar Hexum beskrev Lerrud som en stille og forsagt kar som ikke hadde lett for å prate, og antok at han ikke hadde vært noen stor verver hverken før eller under krigen.¹⁴⁷ Fra Brandval kan man også nevne Kåre Rustad Næss som i likhet med Lerrud meldte seg inn i 1936.¹⁴⁸ i likhet med Axel Stang og Sjøanne Melstrøm i Sør-Odal var Lerrud og Rustad Næss tett knyttet opp mot NS på Kongsvinger.

Kort oppsummert kan vi si at NS utviklet et borgerlig og reaksjonært preg sør i Glåmdalen, noe som sto i kontrast til NS-lagene i Elverum og Trysil. I Våler kommune utviklet NS derimot et mer sosialradikalt preg som orienterte seg mot skogsarbeidere og småbrukere.

Etableringen av NS i Våler

Til tross for dårlige tall for NS i Våler under stortingsvalget i 1933, og at partiet ikke stilte lister i kommunen under kommunevalget i 1934, greide NS etter hvert å få et lite fotfeste i Våler. I motsetning til de andre Glåmdalskommunene gikk rekrutteringen av medlemmer etter hvert fort i denne kommunen. Opinionsleder Christian Astrup, sammen med medhjelperen

¹⁴⁵ Kongsvinger politikammer L-sak Hans Oscar Nitteberg dokument 79. side 12.

¹⁴⁶ Kongsvinger politikammer L-sak Kåre Lerrud dokument 6 side 1.

¹⁴⁷ Kongsvinger politikammer L-sak Kåre Lerrud dokument 13 side 1.

¹⁴⁸ Kongsvinger politikammer L-sak Kåre Rustad Næss. Dokument 3. side 1.

Odd Fossum, Bjørn Braskerud og Harry Nilsen dannet etter hvert en nokså godt organisert lokallag på midten av 1930-tallet.

Christian Astrup meldte seg inn i partiet i februar 1935 og var utdannet agronom. Før innmeldelsen hadde han blitt skeptisk til om liberalismen kunne løse de utfordringer som gjaldt på 1900-tallet. I følge Astrup var liberalismen heller en ideologi som hadde gjort seg bra på 1700- og 1800-tallet til å løfte småkårsfolk, men at den etter industrialiseringen kun bidro til at de sterke kunne undertrykke de svake. På bakgrunn av dette tankesettet etterlyste Astrup et tøffere styresett, og dette var sentralt for hans motivasjon til å melde seg inn i partiet.¹⁴⁹ En av Astrups kjernesaker var norsk jordbruk, og han var engasjert i Norsk bondelag på Våler. Søndag 7. april hadde han vært innleder på et møte i det lokale bondelaget,¹⁵⁰ som han igjen den 12. mai samme år. Han adresserte som regel den store gjeldskrisen i jordbruket, og møtene i Bondelaget var som regel arena for stort engasjement og diskusjon.¹⁵¹ Gjeldskrisen i jordbruket ble en av Astrups store kjernesaker utover 1930-tallet. Han var for øvrig en sentral agitator i Glåmdalen etter han meldte seg inn i partiet, allerede i oktober 1935 var han taler på et NS-møte på Austmarka i Vinger kommune.¹⁵² Dette var en av de bygdene hvor det syv år tidligere hadde vært en polariserende arbeidskonflikt i skogbruket. Astrup var viktig når det kom til rekruttering av medlemmer i Våler, og han benyttet ofte sosiale lag til dette formålet. Et eksempel på dette er innmeldelsen til Brede Brenholt:

«Jeg meldte meg inn i NS i 1935. Det var Christian Astrup som fikk narret meg til det. Det skjedde på en fest i Våler kommunelokale. Jeg var beruset, og han fikk da overtalt meg. Jeg har aldri brydd meg om politikk, men jeg var lei de små kår jeg levte i trodde at det kunne bli bedre hvis NS fikk rå. Dette er hva Christian Astrup lovet på vegne av NS.»¹⁵³

Odd Fossum meldte seg inn i partiet i 1934 etter et møte med Advokat Hjort som inspirerte han.¹⁵⁴ Fossum kom fra dårlige kår og var frustrert over forholdene med arbeidsledighet og fattigdom. Under disse forholdene falt ham for programmet til NS. Han var på dette tidspunktet en beundrer av Vidkun Quisling, og han hadde også sympati med den nasjonalsosialistiske bevegelsen i Tyskland.¹⁵⁵ Harry Nilsen meldte seg inn i partiet i 1934

¹⁴⁹ Bergen politikammer L-sak Christian Astrup dokument 18 side 1.

¹⁵⁰ Østlendingen 10. april 1935 side 4.

¹⁵¹ Østlendingen 15. mai 1935 side 4.

¹⁵² Hedmark Fylkesavis 21 november 1935. nr. 20.

¹⁵³ Kongsvinger politikammer L-sak Brede Brenholt dokument 7 side 1.

¹⁵⁴ Oslo politikammer L-sak Odd Jahrmann Fossum boks 1 dokument 3 side 1.

¹⁵⁵ Oslo politikammer L-sak Odd Jahrmann Fossum boks 2 dokument 129 side 19.

fordi programmet tiltalte ham.¹⁵⁶ Han ble etter hvert leder av Vålergruppa til NS. Kåre Urdahl meldte seg inn i 1934 fordi han mente partiets landbruksprogram ville føre til bedre forhold i jordbruket enn hva som hadde vært tilfellet under oppveksten hans.¹⁵⁷ Til slutt vil jeg nevnte Bjørn Braskerud, som var lokallagets lagfører fra 15. oktober 1935.¹⁵⁸ Braskerud markerte seg tidlig som et veldig radikalt medlem av Vålergruppa, og var fra starten beryktet i Våler for sin frykt for den fremvoksende bolsjevismen i Sovjetunionen.

Et forhold som er påfallende hos Vålergruppa, er at flere av medlemmene har bakgrunn som skogsarbeidere eller småbønder. Gruppa var veldig arbeiderorientert, i likhet med lagene i Elverum og Trysil. Dette er i kontrast til medlemmene og Ungdomslaget på Kongsvinger, som Kongsvinger Arbeiderblad omtaler som «pappaguttene». Christian Astrup og Odd Fossum var gruppas mest sentrale opinionionsledere, og bidro sterkt til at NS i Våler la seg på den sammen sosialradikale linja som laget i Elverum. Dette kan for øvrig også forklares ut ifra Astrups engasjement i Hedmark Fylkesavis, hvor han jobbet tett sammen med Odd Melsom.

Etableringen av Hedmark Fylkesavis 1935

Fra og med juni måned 1935 hadde NS en egen lokalavis for Hedmark fylke, første nummer kom ut den 13. juni. Hovedpersonene bak denne avisa var Oliver Møystad og Odd Melsom, og etter hvert markerte Christian Astrup seg som en jevnlig skribent i avisa. Odd Melsoms bakgrunn som redaktør i Hedemarkens Amtstidene og journalist i Østlendingen, var utvilsomt til god hjelp for å få en lokal avis opp på beina. Hedmark Fylkesavis markerte seg tidlig som en sosialradikal avis, som i en rekke artikler satte et skille mellom sosialisme og marxisme. Sosialismen i følge skribentene, kunne ikke oppnås gjennom marxismen som utelukkende var en destruktiv kraft for sosialismens mål.

En ting som skilte avisa fra andre NS-aviser var at den i 1935 publiserte flere antisemittiske aviser. Dette var kontroversielt for partiets kristne fløy, og NS sentralt tok moderat avstand fra antisemittisme på denne tiden. Quisling selv tok også moderat avstand fra antisemittisme i starten av partiets historie.¹⁵⁹ I utgavene som kom i august ble det publisert

¹⁵⁶ Kongsvinger politikammer L-sak Harry Rudolf Alexander Nilsen dokument 3 side 1.

¹⁵⁷ Kongsvinger politikammer L-sak Kåre Urdahl dokument 37 side 8.

¹⁵⁸ RA/PA-0758/F/Fb/L0001 Rundskriv 15/10/1935

¹⁵⁹ Dag Olav Bruknaap. «Ideene splitter partiet» i *Fra Ide til Dom* Drammen: Universitetsforlaget 1976 Side 13-15.

flere jødefiendtlige artikler. I utgave fem den 8. august var artiklene *Enna en Sovjetjøde til Norge* og *Jødeforedrag i Nes Historielag* publisert. Førstnevnte artikkel refererer til Sovjets ambassadør i London, Maiski, sitt feriebesøk i Norge, og omtaler ham som en person av en viss størrelse i sovjets jødeverden. Artikkelen avslutter med å påminne leseren om at Trotski fortsatt var i Norge. Sistnevnte artikkel kritiserer Nes Historielag for å ha holdt et foredrag til fordel for jødene, skribenten mener heller at jødene burde blitt kritisert for å ønske å jobbe for å gjøre slaver av alle verdens frie folk.¹⁶⁰ Disse to artiklene fikk NS sentralt til å reagere. I et brev til Oliver Møystad den 4. september 1935 uttrykte generalsekretariatet at overdreven dekning av jødespørsmålet var uheldig, og at det burde komme mer i bakgrunnen av viktigere saker som NS sosiale program og tiltak. Generalsekretariatet la også vekt på spørsmål knyttet i frimurerlosjen burde være i bakgrunnen, og at understreket generelt at partiet ikke trengte flere fiender enn nødvendig.¹⁶¹ I neste nummer den 22. august kom den siste jødefiendtlige artikkelen på ei stund, med tittelen *Hammer og Jøde.*:

«Hammer og jøde.

Se falskhetens blinkende merke! Det er ei av edelt metall. Å nordmann! Hvor ryggen vil verke hvis hamren får røkte sitt kall.

Når sigden fra Moskva så kommer, skal vi trølle som russerne gjør, gi Norge i jødernes lommer.

Nei nordmann! Kast hammer og jøde på dør!»¹⁶²

Denne artikkelen var et stikk til DNA som på denne tiden hadde proletariatets hammer som partiets logo. Vi ser også at jødefiendtligheten brukes som et verktøy mot et annet mål, nettopp DNA. Etter dette uteble antisemittiske artikler i de neste utgavene inntil videre.

Linjen hos partiet sentralt endret seg etter hvert i en mer antisemittisk retning, og en viktig agitator for dette var Halldis Nergaard Østbye. Hun bidro til at NS tok en mer jødefiendtlig og rasistisk linje mot slutten av 1935.¹⁶³ Og fra midten av oktober var det igjen flere jødefiendtlige artikler i avisen, og denne gangen mottok ikke redaksjonen kritiske brev og irettesetteringer fra NS sentralt. En observasjon som er påfallende, er at jødefiendtligheten ofte ble brukt som et middel til å angripe andre aktører. Dette kunne være alt fra Sovjetunionen til partiet Høyre. I en artikkel publisert den 24. oktober skrev HF en artikkel med tittel *Jødestjernen over Høires hus!* og gjør i denne et poeng ut av at Davidsstjernen var hugget inn i veggen på huset, og at Høyres leder Hambro var av jødisk bakgrunn. Artikkelen refererer også til artikkelen om Hammer og Jøde fra 7. august, og legger til at Bondepartiet

¹⁶⁰Hedmark Fylkesavis 8. august 1935 side 3.

¹⁶¹RA-PA/0760 FbL0028 Brev til Oliver Møystad den 4. september 1935.

¹⁶²Hedmark Fylkesavis 22. august 1935 side 3.

¹⁶³Bruknapp 1976 side 23-25.

skulle ta sigden. Da var enhetsfronten mellom DNA, Høyre og BP komplett.¹⁶⁴ Her ser vi at avisa stempler jødedommen som en altomfattende konspirasjon som strekker seg i alt fra Sovjetunionen til partiet Høyre.

Opinionslederen i Våler Christian Astrup engasjerte seg sterkt i Hedmark Fylkesavis. Allerede den 12. september fikk han publisert sin første artikkel i avisa, med tittel *agrarmarxistiske ekteskap*. Her kritiserte han både DNA og Høyre for ikke å ta gjeldskrisen i jordbruket på alvor, og kritiserer generelt ordningene rundt lånekassa. Den røde tråden er at rentene bidro til at folk ikke fikk slettet selve gjelden sin på fort nok, og at det bidro videre til tvangsauksjoner. Den 12. desember publiserte HF en artikkel av Astrup med tittel *Marxistenes «hele folket i arbeid» betyr hele folket i renteslaveri*. Her beskyldte han DNA igjen for å gi penger til de med gjeld slik at de kunne betale rentene, men at det ikke gikk til å betale den faktiske gjelden.¹⁶⁵ Økonomi i jordbruket var som oftest tema i Astrups artikler.

Som nevnt hadde avisa et sosialradikalt preg i sine artikler, og jobbet for å distansere begrepet sosialisme fra marxisme. Den 15. august hadde avisa en kort artikkel på forsida som så slik ut:

«Vil du gå i kompaniskap med de mørkeste reaksjonære krefter, så vær marxist!
Vil du frihet, fremgang og socialistisk folkefelleskap, så kom til oss!»¹⁶⁶

Hva som var årsaken til at partiet ønsket å bruke sosialismebegrepet aktivt er at partiet ønsket å appellere til arbeiderorienterte krefter. Dette kan sees i lys av at flere av angrepene mot Høyre og Venstre gikk på at de var borgerlige partier for rikfolk og middelklassen. Men her bør man være på at Hedmark Fylkesavis ble gitt ut av NS på Elverum. For avisa ble brukt som verktøy i det som etter hvert blei en lokal maktkamp mellom Oliver Møystad i Elverumgruppa og W. F. K. Christie i Hamargruppa.

I Hans Hendriksens hovedoppgave fra 1972 kommer det fram at forholdet mellom den borgerlige Hamargruppa og de sosialradikale gruppene i Sør-Østerdalen og Våler var blitt kjølig utover 1935. Møystad og hans sosialradikale allierte brukte i første omgang Hedmark Fylkesavis til å sende stikk i retning Christie og Hamargruppa.¹⁶⁷ Kretsfører Simon Grindalen tok steget enda lenger og forklarte ovenfor generalsekretær Rolf Jørgen Fuglesang at han

¹⁶⁴Hedmark Fylkesavis 24. oktober 1935 side 2.

¹⁶⁵Hedmark Fylkesavis 12. desember side 1.

¹⁶⁶Hedmark Fylkesavis 15. august 1935 side 1.

¹⁶⁷Hendriksen 1972 side 94-95.

ønsket Christie fjernet som fylkesfører i Hedmark. Maktkampen endte til slutt med at Oliver Møystad ble satt inn som en kompromisskandidat i fylkesførervervet.¹⁶⁸ Maktkampens utfall, kombinert med at NS sentralt gikk i en mer rasistisk retning, gjorde at partiet i Hedmark med dets presse tok en mer sosialradikal retning fra og med 1936. Odd Melsoms engasjement i Elverumgruppa resulterte i at NS sin Hedmarksavis fikk sitt tyngdepunkt i Elverum. Dette talte utvilsomt til fordel for Elverumgruppa i maktkampen med Hamargruppa.

Over i 1936 byttet Hedmark Fylkesavis navn til Frihetskampen. Dette var fordi avisa hadde kunder over hele Østlandet og at redaksjonen derfor mente at det ville være nyttig med et generelt navn som ikke var geografisk forankra. I 1936 var antisemittismen blitt sterkere i NS, som bidro til flere antisemittiske artikler i avisa. Ledelsen i partiet slo heller ikke ned på antisemittiske artikler i avisa fra 1936.

Foran stortingsvalget i 1936 sto partiet bedre rustet i Hedmark enn hva det gjorde i 1933. Partiet hadde etablert seg flere steder i fylket og hadde sin egen avis til å agitere for å forsvare egen politikk, og til å kritisere de andre partiene. Slik sett var stortingsvalget i 1936 en styrkeprøve for NS både på lokalt plan og på riksplan.

Kapittel 3.2 – stortingsvalget 1936 – en styrkeprøve

Optimisme i NS foran stortingsvalget

Optimismen i NS var stort foran stortingsvalget i 1936. Partiet hadde lyktes i å få innvalgt flere kommunestyrerepresentanter landet rundt i 1934, og hadde lyktes i å etablere en egen partipresse bestående av flere NS-aviser. I motsetning til stortingsvalget i 1933 hadde partiet nå flere aviser og tillitspersoner å vise til. Quisling hadde også opplevd en økende interesse for sine taler rundt om i Norge, noe som gjorde han sterkt i troen på en bedre valgresultat enn i forrige stortingsvalg. Kriseforliket mellom DNA og Bondepartiet gjorde at NS håpet på å hente flere borgerlige stemmer. Den 24. september 1936 skrev NS sitt hovedorgan Fritt Folk at NS kunne forvente å vinne 10 stortingsrepresentanter etter valget.¹⁶⁹ I Hedmark hadde NS nå selskap av partiet Samfundspartiet i Hedmark, som nå stilte egen liste i fylket. Dette var en

¹⁶⁸Hendriksen. 1972 side 95.

¹⁶⁹Fritt Folk 24. september 1936. side 1.

potensiell rival i jakten på proteststemmer, og NS gikk til enkelte angrep på dette partiet i sin agitasjon.

Optimismen var også stor hos NS i Hedmark. En egen Hedmarksavis hadde vært på plass i et drøyt år og partiet hadde flere lokale tillitsmenn å vise til. Flere av personene fra hastevalglista under stortingsvalget i 1933 var nå byttet ut med etablerte partimedlemmer. Fra Glåmdalen var Helge Klonteig, Martin Skaare-Botner og Adolf Moss byttet ut fra stortingslistene, og erstattet av Hans Oscar Nitteberg på Kongsvinger, Harry Nilsen fra Våler og Kåre Lerrud fra Vinger. Fra Elverumgruppa var Hans Mellum ute av stortingslista for NS i Hedmark i 1936. Nye fra Elverumgruppa var Oliver Møystad og Odd Melsom. Jørgen Kjellevang sto på lista i Trysil og Karsten Rosenberg i Åmot.¹⁷⁰ Denne gangen stilte NS med etablerte medlemmer i Sør-Østerdal krets som hadde vært med på å etablere et fotfeste for NS i flere av Sør-Østerdalens kommuner. Selv om Hans Mellum ikke lenger var på stortingslista så var han fortsatt et viktig medlem som lagfører i Elverum.

Reidar Hexum sto ikke på Hedmarks liste for stortingsvalget i 1936, men var en viktig agitator for NS på Kongsvinger. Sammen med det lokale ungdomslaget jobbet han mye med plakatoppheng og forberedelser av NS-møter på Kongsvinger og omegn. Hexum hadde også vært tilknyttet den upolitiske lista i Kongsvingers bystyre siden 1928, samme liste som Hans Nitteberg hadde vært vara for siden 1933. Det er ikke umulig at Nitteberg ble rekruttert til NS av nettopp Hexum.

NS-møter i Glåmdalen og Sør-Østerdalen under stortingsvalget 1936

Antall NS-møter i Glåmdalen og Sør-Østerdalen under valgkampen i 1936 var mye høyere enn i valgkampen tre år tidligere. Denne gangen hadde den lokale partipressen bedre kjennskap til de lokale NS-politikerne, noe som bidro til at overvekten av avisartikler knyttet til NS ikke handlet om partiets fører Quisling.

Et av de første valgmøtene i Glåmdalen var på Brandval i slutten av august. Taleren til dette valgmøtet var Hilmar Knutsen. I Kongsvinger Arbeiderblads annonsering av møtet blir Knutsen stemplet for å være en politisk ørkenvandrer. Hans politiske reise som først startet i DNA, som deretter fortsatte i NKP etter bruddet i 1923 frem til han ble ekskludert fra partiet.

¹⁷⁰ NOS.IX.107 - Stortingsvalget 1936 side 40 og side 109

Deretter gikk ferden videre i Fedrelandslaget hvor han hadde holdt en rekke taler og foredrag. Nå var han medlem av NS og drev valgkamp for dem. Artikkelens navn var beskrivende nok for KA sin holdning til Knutsen: *Poker-Knutsen kommer!*¹⁷¹ Partiets fremste agitator i Hedmark Albert Wiesener, hadde sin første tale under valgkampen i fylket på Hamar den 29. august.¹⁷² Valgkampen var offisielt i gang.

13. til 14. september holdt NS flere valgmøter i Odalskommunene, noe som ble omtalt i partiets sentralorgan den 19. september 1936. Oliver Møystad, Odd Melsom, Ola Furuseth og Kåre Simonsen holdt foredrag på disse møtene. De startet mandag den 13. september og holdt møter Sør-Odal, med møter i Skarnes, Disenå og Opstad. Fritt Folk mente at det var til sammen 450 tilhørere på disse møtene. Tirsdag 14. september reiste agitatorene videre til Nord-Odal og holdt møter i Sand, Mo og Austvatn, hvor Fritt Folk mente det var til sammen 125 tilhørere. I følge Fritt Folk hadde møtene avdekket kritikkverdige forhold i norske kommuner. De skrev også at stortingspolitiker Sjøli fra DNA hadde dukket opp beruset på møtet og tapte debatten mot NS politikerne. Han skulle vist nok ha forlatt møtet etter å ha sagt: «ja, ja, så stem med Nasjonal Samling da!».¹⁷³

Partiets neste tilstedeværelse i Glåmdalen kom i midten av september med møter på henholdsvis Magnor og Brandval. Den 17. september holdt Odd Melsom foredrag på Magnor i Eidskog, og møtet ble to dager senere dekket i Hedemarkens Amtstidene. Høyreavisa omtalte møtet slik:

”Torsdag fikk Odd Melsom anledning til å tale for mange tilhørere på Magnor som kompensasjon for at ”Frihetskampen” har glimret med sitt fravær med en rekke numre. Der var fremmøtt ca 40 stemmeberettigede og en del mindreårige og folk kom og gikk som i en almindelig restaurant med middelmådig servering. Utenom en gjennomgående av fagforeningstyraniene hadde talerne intet å forebringe. Stemningen var matt og eidskogingene forstod åpenbart på forhånd hvor håpløst det er å kaste bort sin stemme på splittelsespartiet.”¹⁷⁴

Ser man igjennom HA sin latterliggjøring av Melsoms møte, ser vi Melsom tydelig frontet NS-programmet som et alternativ til DNAs fagforeningspolitikk. Dagen etter var Olivier Møystad taler for 40 tilhørere på et NS-møte på Breidablikk i Brandval, Kongsvinger Arbeiderblad omtalte møtet fem dager etter. Møystad tale inneholdt i hovedsak angrep på Nygårdsvold, DNA og Trotskis Norgesopphold:

¹⁷¹ Kongsvinger Arbeiderblad 26. august 1936. side 8.

¹⁷² Østlendingen 28. august 1936. side 3.

¹⁷³ Fritt Folk 19. september 1936. side 3.

¹⁷⁴ Hedemarkens Amtstidene 19. september 1936. side 2.

”Det var bare disse evindelige gloser om marxistregjering og den nedbrytende politikk denne fører - og da først og fremst skattespørsmålene, og selvfølgelig Nygårdsvold som etter foredragsholderens syn på saken var en stor skurk som klamret seg fast til taburetten for å ha et rikelig levebrød, man fikk høre. Også denne idioten fra Russland, Trotski, måtte han også minnes. Denne pestbasille som årlig kostet staten åtti tusen kroner. Selv betalte han ikke et rødt øre(?) Nei NS skulde ordne alt på en meget enklere og billigere måte. Stortinget skulde oppløses og en par-tre mann skulde utrette det 150 mann nu utretter.”¹⁷⁵

Angrepene på marxismen var tydelige i Møystads tale, DNA regjeringen omtales konsekvent som marxistregjeringen, og i likhet med NS generelt så benyttes nok en gang muligheten til å angripe Trotskis opphold i Norge. Det kom også tydelig fram at NS var et antidemokratisk parti som gikk inn for å oppløse Stortinget, som ledd i å få til et mer effektivt styre. KA beskriver videre at de fremmøtte holdt på å sovne under Møystads foredrag, med unntak av fem pappagutter fra Kongsvinger – en klar referanse til ungdomslaget på Kongsvinger. I angrepet på marxismen hadde NS også fått inn en tidligere streikebryter fra Ljørdalen i Trysil til å tale på møtet, en mann som Kongsvinger Arbeiderblad angrep på utseende. De beskrev ham som en mann som knapt kunne holde et økseskaft etter utseende å dømme. Streikebryteren skrøt av at flere NS-møter hadde skapt uroligheter rundt i Hedmark, som han mente avdekket marxistenes sanne ansikt. Til slutt hadde han avsluttet talen med å gjøre en nazihilsen. KA spøkte med at han trolig hadde håpet på uroligheter på Breidablick også.¹⁷⁶ På en side var det gunstig for DNA og KA vinklet NS som en gjeng med lite konstruktive bråkmakere. Igjen er det såpass mange artikler i både borgerlig- og arbeiderpartipresse som omhandler bråk på NS møter og det til en viss grad må ha rot i virkeligheten.

Den 27. september holdt NS møte i Rådhuset på Kongsvinger, og denne gangen var partiets fremste agitator Albert Wiesener taler. Indlandsposten beskrev møtet som folksomt, med flere mennesker som var innstilt på å lage bråk. Møtet gikk likevel fredelig for seg. Albert Wiesener ble beskrevet slik:

”Overrettsakfører Wieseners foredrag ga absolutt ikke grunn til demonstrasjoner av noen art. Han fikk imidlertid dokumentert tilstrekkelig tydelig at NS er et ektefødt barn av den tyske nazisme, og taleren understreket til overflod at NS derfor ikke måtte betraktes som noe borgerlig parti. Det var også bare NS som kunde klare å erobre det mandat i Oplandsbyene som arbeiderpartiet vant forrige gang, forklarte han.”¹⁷⁷

Avisa slaktet Wiesener for dette, og beskyldte NS for å forære DNA det nevnte mandatet i Oplandsbyene på bekostning av den borgerlige fellesliste. Videre sammenligner avisa NS og

¹⁷⁵ Kongsvinger Arbeiderblad 23. september 1936. side 3

¹⁷⁶ Kongsvinger Arbeiderblad 23. september 1936. side 3

¹⁷⁷ Indlandsposten 28. september 1936 side 2

DNA og mener at de er to del av samme stykket, og spøker med at NS egentlig bare drev valgkamp for DNA.

7. og 8. oktober kom NS sin generalsekretær Rolf Jørgen Fuglesang for å holde foredrag først i Eidskog og Brandval første dag og så på Kongsvinger andre dag. Møtene ble annonsert i både Indlandsposten og Hedemarkens Amtstidene den 6. oktober. Møtet ble så omtalt i Indlandsposten den 9. oktober, og fikk betydelig mer medfart enn hva Wieseners møte hadde fått ei drøy uke tidligere. Fuglesang kom for sent til møtet, som gjorde at Christian Astrup startet med å innlede. I Indlandsposten ble han beskrevet slik:

”I stedet for den annonserte Fuglesang fikk man til å begynne med Kristian Astrup fra Våler i fulle pontefikalier, med ridestøvler og Hitlerknapp. Han var også i sitt ordgyderi en eneste forferdelig mare. På utrolig kort tid og på sletteste talermaner fikk han sagt en hel masse utenadlærte ting, utenadlært i den grad at han stadig vekk gjentok sig selv på samme måten som når stiften hopper tilbake i rillen på en slitt grammofonplate og gjentar sig selv. Det var pinlig. Samtidig demonstrerte han i forsterket grad den mentalitet, han fordømte så sterkt hos atagonisten og nærmeste naboen, arbeiderpartiet. Det burde være forbudt ved lov å slippe til slike folk på en offentlig talerstol. Valgkampen er for alvorlig til slikt kvasi-hitleri.”¹⁷⁸

Astrup fikk mildt sagt hard medfart i denne artikkelen i Indlandsposten, og igjen trekker Venstreavisa en tydelig linje mellom NS og DNA ved å kalle dem naboer. Angrepene på Astrup er et tydelig signal på at Venstreavisa hadde registrert NS sin framgang i Våler. Fuglesang som kom forsinket til NS-møtet, ble beskrevet mer moderat av avisa.

Hedemarkens Amtstidene omtalte ikke NS-møtet i ettertid. Derimot skrev avisen om et Høiremøte på Kongsvinger som hadde funnet sted samme dag, hvor advokat Mustad omtalte NS som et totalitært parti:

”Nylig hadde Quisling og Hjort også innført begrepet storting i NS-læren, ved siden av næringsting, som før har vært det grunnleggende. Men dette nye storting skal etter ”førereens” planer ikke kunne gi utrykk for folkets mening og ønsker. Det skal således kreves 66 prosent av stemmene i dette storting for å fremtvinge et regjeringsskifte. En NS-regjering skal altså kunne bli sittende uanfektet med et så stort flertall imot sig. Det er Nasjonal Samlings form for ”folkestyre”.¹⁷⁹

NS hadde vist tydelig at førerprinsippet ikke bare gjaldt organiseringen av partiet, men også sin planlagte organisering av storting og regjering. NS-møtet ble heller ikke omtalt i Kongsvinger Arbeiderblad. Christian Astrups tilstedeværelse på møtet kan muligens likevel ha blitt registrert, for dagen etter møtet skrev KA en artikkel med tittelen *Våler – nazistenes*

¹⁷⁸ Indlandsposten 9. oktober 1936. side 2.

¹⁷⁹ Hedemarkens Amtstidene 9. oktober 1936. side 2.

store håp. Artikkelen omhandlet stortingsvalget i Våler og NS sine muligheter i kommunen, Astrup var hovedperson i artikkelen:

”Det knytter sig spesiell interesse til Våler-valget i år. Idet nazistene påstår at de i Våler skal få mange hundre stemmer. Den unge godseierspire, Astrup, skal ha fått overtalt arbeidsfolk på Vestsiden til å stemme med nazipartiet, påståes det. Vi håper i det lengste at dette er av Quislingspirenes vanlige bluff og holder på lignende fremgang for arbeiderpartiet i Våler som i distriktet for øvrig, men da må stemmetallet øket med 166 og det samlede stemmetall for arbeiderpartiet bringes på i 1281.”¹⁸⁰

Igjen blir NS beskyldt for å fare med bløff fra Arbeiderpartiets side, og det er for øvrig et nytt signal i NS sin propagandalinje i valgkampen. Når det gjelder Astrup ser vi igjen indisier på at han var ivrig på å verve medlemmer og stemmer hos arbeidere, og at laget i Våler var en sosialradikal og arbeiderorientert gruppe. Til slutt er det verdt å merke seg at DNA hadde en bestemt målsetning om 1281 stemmer i Våler, og at de antageligvis opplevde Astrup og NS i Våler som en trussel for dette målet.

Den 16. oktober var Albert Wiesener tilbake på Kongsvinger, denne gangen på avholdslokalet. Indlandsposten publiserte en artikkel om møtet dagen etter med tittelen *Den absolutte negativitet*. Wiesener blir vinklet som en fyr som kun evnet å rakke ned på de andre partiene, men som kom særdeles til kort da han skulle forsvare eget partis program. Indlandsposten var heller ikke ferdig med Christian Astrup, avisa spøkte med at hele Wieseners besøk var et forsøk på å rette opp NS sitt inntrykk på Kongsvinger.¹⁸¹

NS hadde på dette tidspunktet gjennomført en ganske omfattende valgkamp i Hedmark som ellers i landet. Sammenlignet med stortingsvalget i 1933 hadde flere lokale NS politikere både agitert og hyppig omtalt i den lokale pressen. Optimismen var tilsynelatende stor foran valgdagen.

Frihetskampens dekning av stortingsvalget 1936

Frihetskampen dekket stoff både på lokalt plan og på riksplan under stortingsvalget 1936. Saker som ble dekket utenfor Hedmark fylke gjaldt i hovedsak Østlandet. Avisen publiserte en lang rekke anti-semittiske og anti-marxistiske artikler, og beskyldte de borgerlige partiene for å ta for lett på DNA.

¹⁸⁰ Kongsvinger Arbeiderblad 9. oktober 1936. side 3.

¹⁸¹ Indlandsposten 17. oktober 1936 side 3.

Den 6. august publiserte avisa en artikkel med navn *Folkevåren*. Dette var et begrep som DNA angivelig hadde brukt for å beskrive hvordan den kommende våren av 1936 skulle bli etter at de gikk inn i regjering som en del av kriseforliket. Artikkelen hinner derimot til at denne folkevåren aldri var blitt noe av. I artikkelen ser vi tydelig at NS angriper DNA for å føre en usosial skattepolitikk som treffer de svakeste hardest. Artikkelen forteller dog ikke hva som er NS sitt alternativ til DNAs skattepolitikk.¹⁸²

Trotskyismen som var en av hovedsakene under valgkampen i 1936, ble også omtalt i Frihetskampen. Den første avisen som kom ut etter innbruddet hos Trotsky kom ut den 13. august, og hele forsida var holdt av til saken. Artikkelen vinkler NS sine innbruddsmenn som helter, og går langt i å anta at Trotsky planla revolusjon i Norge sammen med norske medhjelpere. Trotsky blir kalt revolusjonsjøden.¹⁸³ En drøy måned senere publiserte avisa igjen en artikkel som trakk ei tydelig linje mellom jødedom og marxisme, denne gangen med undertittelen *Kreml-jøder mot Trotsky-jøder*. Artikkelen tok for seg den pågående striden mellom Komintern og Den Fjerde Internasjonale, og skrev ganske rett fram at begge kommunistgrupperingene til syvende og sist sto for det samme.¹⁸⁴

1. oktober 1936 innledet Frihetskampen valgkampens et angrep på både en borgerlige- og marxistiske blokken i Hedmark under valget. På forsiden av avisa var det trykt en artikkel med navn *De Borgerlige Partier* og en artikkel med navn *Den norske Folkefront*. De borgerlige partiene blir ordrett beskyldt for å være Holdningsløse, linjeløse, viljeløse og at de med nederlagets merke på pannen kjempet mot den nye tid. Artikkelen *Den norske Folkefront* innleder med å nevne både NKP og DNA, noe som vitner om at Frihetskampen adressert folkefrontpolitikken. Igjen blir linjen mellom jødedom og marxisme trukket en rekke ganger i artikkelen.¹⁸⁵ Budskapet til NS var tydelig: DNA og NKP var agenter for internasjonal kommunisme, mens de borgerlige partiene var maktesløse i møte med den marxistiske trusselen.

Samme dag publiserte Frihetskampen også en artikkel med navn *Borgerlig splittelse* som omhandlet NS sitt forhold til de borgerlige partiene, og forholdet de borgerlige partiene imellom. Over hele landet oppfordret de borgerlige partiene velgerne til ikke å stemme NS,

¹⁸² Frihetskampen 6. august 1936. side 2

¹⁸³ Frihetskampen 13. august 1936. side 1

¹⁸⁴ Frihetskampen 17. september 1936. side 1

¹⁸⁵ Frihetskampen 1. oktober 1936. side 1

siden det bare ville forære DNA en rekke stortingsmandater. Særlig i Hedmark var dette tilfelle, hvor Høyre, Bondepartiet og Venstre stilte felles liste. Frihetskampen og NS på sin side omtaler den borgerlige fronten slik:

”For det første er begrepet borgerlig front svevende. Bondepartiet er gått i forbund med marxistene, og har sammen med det halvmarxistiske Venstre, påført oss en marxistisk regjering. Nasjonal Samling fører derimot en kompromisløs kamp mot marxismen. Den har aldri anerkjent den nuværende regjering som lovlig, mens de s.k. borgerlige partier i realiteten har oppgitt kampen mot marxismen(kommunismen):”¹⁸⁶

Artikkelen kritiserte de borgerlige partiene for å føre en usunn linje ved å kalle seg for en borgerlig front. Dette fordi det skapte åpenbare klassemotsetninger som kunne føre til borgerkrig. Videre i artikkelen blir det hevdet at flere av de nyeste NS-medlemmene kom fra arbeiderklassen og at flere av disse hadde vært medlem av marxistiske partier. Frihetskampen mente at dette ikke var særlig forenelig med en front som primært kalte seg for borgerlig. Her ser vi et tydelig at det sosialradikale preget som fylkesfører Oliver Møystad ga NS i Hedmark og dens presse.

Torsdag 8. oktober publiserte Frihetskampen enda en artikkel som underbygger Sør-Østerdals sosialradikale preg som het *Vi gjenreiser arbeiderbevegelsen*, hvor budskapet var at NS var et sosialistisk parti på de rette premissene. Den hevdet at sosialismen var noe som vokste fram under den liberalistiske industrialiseringen, og at den i sin sanne natur var en nasjonal sosialisme. Om den norske arbeideren, skrev artikkelen dette:

”Den norske arbeider har alltid vært socialistisk i dette ords sanne mening. Men det er de siste tiders demagoger som har rørt begrepene socialist og kommunist(marxist) sammen.”¹⁸⁷

Videre går artikkelen langt i å hylle den norske arbeiderbevegelsen og skriver at Martin Tranmæl en gang også hadde hjertet på rett plass. Ulykken var at arbeiderbevegelsen var blitt infiltrert av jødiske kapitalister og marxistiske internasjonister. Derfor var NS nødt til å gripe inn, hevdet Frihetskampen bestemt. Avisa trykte også en artikkel med tittelen *Hvad er marxisme*, og vinklet det slik at det vare noe marxister flest ikke visste selv en gang.

Artikkelen referer til en ordveksling som hadde funnet sted på et NS-møte på Austmarka:

”Hvad betyr marxisme? Nede på Austmarka stod efter et NS-foredrag en marxistapostel op og hevdet at ingen almindelige folk visste hvad marxisme var. Han selv hadde studert marxisme i 15 år og forstod fremdeles ikke hvad marxisme var. Han sa at bare en fem-seks mann blant lederne i marxistpartiet visste vad det var.

¹⁸⁶ Frihetskampen 1. oktober 1936. side 3

¹⁸⁷ Frihetskampen 8. oktober 1936. side 2

Norske arbeider! Tenk over det og les hvad marxisme er. Marxismen er jøden Karl Marx sin strategiske teori og lære, for hvordan jødene skal underlegge sig verden. Og gjøre alle arbeidende folk til sine slaver! Marxisme er ikke bare forbrytelse mot det arbeidende folk, men organisert forbrytelse ledet av grovforbrytere og rovmordere!”¹⁸⁸

Denne gangen blir marxismen presentert som en jødisk konspirasjon med den agenda å gjøre verdens folk til sine slaver. Analysen av den omtalte austmarkingen er noe mer kompleks, men man kan anta at Frihetskampen på sarkastisk vis hevdet at det var en stakkar som ikke visste sitt eget beste. Han hadde sluttet seg til marxismen og stolte blindt på de fem-seks personene som ledet partiet.

Den 15. oktober ga Frihetskampen ut sin siste avis før valget, og i en artikkel kalt *Fullt hus overalt* forsøker Frihetskampen å skape en optimistisk stemning rundt partiet. Artikkelen trekker frem at Venstres stortingskandidat hadde spådd at NS kom til å få mye stemmer, og angriper påstanden om at en stemme på NS var bortkastet. Det hevdes at et mandat i Hedmark var nokså sannsynlig, og at mandatet ville gå til DNA om NS ikke fikk det selv. Her appellerer NS tydelig til den kommunistfrykten man kunne se hos Høyrepressen og flere borgerlig innstilte velgere.¹⁸⁹ I en annen artikkel samme dag tar Frihetskampen enda tydeligere tak i borgerpressens advarsler mot å stemme på NS. I en artikkelen «*De bortkastede stemmer*» angriper Frihetskampen den borgerlige oppfordringen til å stemme taktisk. Artikkelen hevder at taktisk stemming ville gi et storting som ikke gjenspeilet folkeviljen på en god måte – hvis folk ikke kunne stemme etter sin egen overbevisning så ville det i praksis være diktatur. Dette legger også artikkelen bak kravet om å avskaffe partipolitikken, siden den bare førte til taktisk stemming:

«De søker å overtale velgeren til å stemme taktisk og ikke etter overbevisning. Lykkes det i år, slik som for 3 år siden, mister Stortinget i vesentlig grad – iallfall moralsk, sin recon d’etre, og det bærer uvegerlig inn i kaos – inn i diktaturet, og det selv om de borgerlige partier ved denne sin agitasjon skulde opnå et nominelt flertall.»¹⁹⁰

Oppsummert forøkte artikkelen å overbevise de velgerne som sympatiserte med NS til å stemme på partiet, og ikke la seg påvirke av snakk om taktisk stemming.

Frihetskampen appellerte også til hjemmesittere, som avisa hevdet lå på mellom 400 og 500 000 personer. Artikkelen startet med en innbitt forståelse for at velgerne ikke hadde lyst til å stemme på de etablerte partiene, og fortsatte deretter med å begrunne hvorfor

¹⁸⁸ Frihetskampen 8. oktober 1936. side 3

¹⁸⁹ Frihetskampen 15. oktober 1936. side 2

¹⁹⁰ Frihetskampen 15. oktober 1936. side 2

hjemmesitteren skulle stemme på NS.¹⁹¹ Videre publiserte nummeret for 15. oktober to artikler som gikk til direkte angrep på de andre partiene.

Den første er en direkte sarkastisk artikkel med tittelen *Hvad jeg er*, som tar for seg hvert enkelt av partiene DNA, V, H og BP i hvert sitt sarkastiske vers. Deretter avsluttes artikkelen med et vers kalt «Jeg er Nordmann», som handler om hvorfor vedkommende er med i NS. Den andre artikkelen har navnet *Jeg stemmer*, og består i fire deler som starter med «jeg stemmer ikke». Deretter blir ett og ett parti av de nevnt over hengt ut i artikkelen. I de to nevnte artiklene blir DNA hengt ut for å ha forrådt den sanne sosialisme og for å være i ledtog med Leo Trotski. Høyre blir hengt ut for å være imot fremskritt og de norske arbeidere, og som er mest glade i å prate. Venstre blir hengt ut som en halvmarxistisk parti med tilknytning til partiets sentralorgan Dagbladet, og som et parti som har bånd med AIF som Frihetskampen kaller steinkasterne. Og til slutt Bondepartiet blir hengt ut for å ha forrådt de norske bønder ved å danne kriseforliket med DNA, og for å ha en leder i Hundseid som ble landgang for marxismen fremfor klippet som sto imot.¹⁹² Her ser vi hvordan NS i Hedmark og dets avis Frihetskampen gjør et siste angrep på de etablerte partiene før valgdagen.

Resultatet av stortingsvalget 1936

Kommune	Antall stemmer totalt	Antall stemmer NS 1936	NS 1936 %	SamfP 1936 %
Kongsvinger	1113	89	8 %	-
Sør-Odal	3648	36	1 %	0,2 %
Nord-Odal	2317	23	1 %	0,6 %
Vinger	2583	35	1,4 %	0 %
Eidskog	3169	30	0,9 %	0,1 %
Brandval	2009	43	2,1 %	0 %
Grue	3229	23	0,7 %	0,2 %
Hof	1546	15	1 %	0 %
Åsnes	2725	30	1,1 %	0,6 %
Våler	1997	148	7,4 %	1 %
Elverum	5550	430	7,7 %	0,1 %
Trysil	3528	301	8,5 %	0,4 %
Åmot	2186	109	5 %	0 %

¹⁹¹ Frihetskampen 15. oktober 1936. side 2.

¹⁹² Frihetskampen 15. oktober 1936. side 3.

Stor-Elvdal	2131	44	2,1 %	0 %
-------------	------	----	-------	-----

Tabell 6¹⁹³

Selv om stortingsvalget i 1936 var et betydelig tilbakeslag for NS på landsbasis, så holdt partiet stillingen sin i Glåmdalen og Sør-Østerdalen. I enkelte kommuner går partiet også vesentlig fram. I Glåmdalen er fremgangen størst i Våler, noe som tyder på at Christian Astrups etablering av Vålergruppa hadde gitt resultater. På Kongsvinger dobler partiet nesten oppslutningen. Partiet går også noe fram i Åsnes og på Brandval. Tilbakegangen er størst i Grue, ellers har partiet en marginal tilbakegang i resten av Glåmdalskommunene. I Sør-Østerdalen går partiet betydelig frem, størst er oppslutningen i Trysil hvor partiet får 8,5 % av stemmene. Samfundspartiets tilstedeværelse under stortingsvalget ble ingen betydelig utfordring for NS i Glåmdalen og Sør-Østerdalen. Brochmanns partis oppslutning ble minimal, og Våler er den eneste kommunen hvor partiet oppnår en oppslutning på 1 % eller høyere.

Oppsummering

Etter at NS ble stiftet i 1933 ser vi at partiet raskt etablerte fotfester i kommuner hvor det hadde oppstått sterke motsetninger etter bitre arbeidskonflikter. Økonomisk krisetid og bitterheten etter arbeidskonfliktene var underbyggende faktorer. De utløsende faktorene var at lokale enkeltpersoner tok initiativ for partiet, som ved Hans Mellum og Oliver Møystad i Elverum og Christian Astrup i Våler. Men det var ingen automatikk i at økonomisk krise og bitre arbeidskonflikter førte til at NS etablerte et fotfeste. På Austmarka uteble fotfestet for NS til tross for Austmarkakonflikten. Partiet fikk heller et nokså sterkt fotfeste i bykommunen Kongsvinger hvor det ikke hadde vært arbeidskonflikter på nivå med Austmarkakonflikten og Julussakonflikten. Fotfestet her kan heller sees som et resultat av at det borgerlige miljøet i byen hadde utviklet antikommunistiske holdninger som en følge av alle arbeidskonflikter i distriktskommunene rundt byen. Dessuten gjorde byens upolitiske liste at det var uklare grenser mellom de borgerlige partiene i bykommunen. Siden NS var et nytt parti var det fra starten uklart hvilken ideologisk utvikling partiet ville ta. Vi ser at partiet får et sosialradikalt preg i Stor-Elvdal, Elverum, Trysil og Våler, og at det får et mer borgerlig preg i Åmot,

¹⁹³ NOS.IX.107 - Stortingsvalget 1936. side 42 og side 110.

Kongsvinger og på Hamar. Dette bidro etter hvert til maktkamper og motsetninger innen partiet i Hedmark.

Under kommunevalget i 1934 får partiet innvalgt representanter i Elverum og Åmot og etablerer med det et fotfeste i Sør-Østerdalen, deretter utviklet det seg en sur stemning mellom NS på Elverum og Hamar. NS i Elverum kom fra 1935 ut med en egen ukeavis og dette bidro til at tyngdepunktet flyttet seg fra Hamar til Elverum. Redaktør Odd Melsoms bidrag i avisa var avgjørende for at W.F.K Christie ble byttet ut med Oliver Møystad som fylkesfører. Partiet i Hedmark hadde en tydelig sosialradikal profil fra og med 1936.

Stortingsvalget 1936 var en styrkeprøve for NS. Etter tre år med etablering av egen presse, egne lag og enge lokalpolitikker i Hedmark, kunne man forvente at partiet skulle øke sin oppslutning fra valget i 1933. Men partiets sterkere etablering bidro også til at DNA og de borgerlige partiene intensiverte sine angrep på NS – når partiet ble sett på som en sterkere trussel, ble motstanden mot partiet større. Oppslutningen økte noe i 1936, men ikke mye sett i forhold til at partiet var bedre etablert. Og på landsbasis gikk NS tilbake sammenlignet med resultatet i 1933. Men med framgangen i Hedmark kunne en anta at NS kunne få et godt kommunevalg i Hedmark i 1937, men slik skulle det ikke gå, mye på grunn av en eskalerende maktkamp mellom Vidkun Quisling og J. B. Hjort som startet høsten 1936.

Kapittel 4 – NKP 1934-1936

Innledning

Etter at NSDAP og Hitler hadde etablert total makt i Tyskland mellom 1933 og 1934, innså både sosialdemokrater og kommunister i Europa at den konfronterende linjen mellom dem hadde vært lite konstruktiv, særlig i Tyskland. Dette gjorde at Komintern sakte med sikkert ga slipp på sosialfascismelinjen etter 1933. I Norge fikk NKP mer arbeidsro etter alle konfrontasjonene med DNA mellom 1930 og 1933, og fikk mulighet til å gjenerobre gamle fotfester. Dette kapittelet er delt inn i to deler. Den første delen vil ta for seg hvordan NKP forsøkte å gjenerobre tapt terreng i Glåmdalen og Sør-Østerdalen under kommunevalget i 1934 og hvordan DNA forsøkte å fortsette marginaliseringen av kommunistene. I noen kommuner greide NKP å øke oppslutningen sin, mens i andre fortsatte nedgangen fra kommunevalget i 1931. I Nord-Odal greide NKP å gjenerobre et fotfeste, mye fordi partiets opinionsleder i kommunen greide å spille på lokal misnøye rundt tvangsauksjoner av eiendom. Den andre delen av kapittelet vil ta for seg hvordan NKP i Glåmdalen og Sør-Østerdalen forholdt seg til folkefrontpolitikken, som var et mål om samarbeid og samling mellom NKP og DNA, og hvordan dette utspilte seg videre under stortingsvalget i 1936. For å legge til rette for DNA i valgkampen mot de borgerlige partiene, lot NKP være å stille liste i Hedmark fylke. Det siste delkapittelet vil se på hvorvidt dette ga DNA flere stemmer i fylket, og sammenligne DNA fremgang i oppslutning med NKPs oppslutning under stortingsvalget i 1933.

Kapittel 4.1 - omgruppering og kommunevalget 1934

NKP hadde naturlig nok en hard konkurranse med DNA når det kom til agitasjon. Mens NKP hadde en ukeavis for hele fylket, hadde DNA to dagsaviser i Glåmdalen og Sør-Østerdalen. Mot slutten av valgkampen kunne Kongsvinger Arbeiderblad dedikere et helt nummer til hver av Glåmdalskommunene. NKP hadde likevel noen fordeler foran kommunevalget i 1934 som ikke var tilfelle i 1931. Partiet hadde nå en egen lokalavis til å fronte egne politiske saker, og tonen med DNA var blitt mer moderat på grunn av den fremvoksende fascismen i Europa. Mens NKP greide å vinne fotfeste i noen kommuner, mislyktes partiet i andre. Vi skal nå gå igjennom NKP under kommunevalget i 1934.

NKP i Eidskog, Vinger og Brandval under kommunevalget 1934

Foran kommunevalget i Eidskog var det lokale kommunistpartiet på offensiven med opinionsleder Harald Rønning i spissen. Partiet var ivrige på å bli innvalgt i kommunestyret på nytt igjen etter at de hadde falt ut under kommunevalget i 1931. En sak som var veldig relevant i Eidskog under dette kommunevalget var en pågående arbeidskonflikt i Eidskog kommuneskoger, som Glåmdalens partipresse omtalte hyppig igjennom hele valgkampen.

Konflikten stod mellom skogbestyrer Lindkjølen på den ene siden og de organiserte arbeiderne på den andre. Konflikten handlet om hvor vidt de som kjørte tømmeret i Eidskog skulle ha tarifflønn. Den 20. august skrev Kongsvinger Arbeiderblad om saken og henviste til leder av Eidskog NSLF Alfred Ljøners perspetiv på saken, hvor Lindkjølen ble kjørt hardt på at han hadde forsøkt å gå inn for enkeltmannskontrakter uten tarifflønn.¹⁹⁴ KA skrev igjen om saken den 25. august og omtalte Lindkjølen slik:

«Skogbestyreren har ingen fullmakt til når det gjelder Eidskog kommunes arbeidsdrifter å innføre en helt ny praksis. Han var helt på det rene med at han ved å inngå enkeltmannskontrakter om kjøringen slo inn på et helt nytt og for ham som privat arbeidskjøper gunstig prinsipp. Det skal ikke lykkes ham å dekke sig bak komunalbankens representant, som ikke kjenner de lokale forhold og som for øvrig like lite som Lindkjølen har noen myndighet til å bringe Eidskog kommune i konflikt med dens arbeidere.»¹⁹⁵

KA behandlet Lindkjølen som nærmest en fremmed uten lokalkunnskap i denne artikkelen, og beskyldte ham for å bryte med vanlig praksis. Hedemarkens Amtstidende omtalte saken mer nøkternt, men tok i større grad Lindkjølen parti. Den 28. august skrev de en artikkel som brettet ut et kommunestyreferat, saken ble innledet med «Nytt angrep på Lindkjølen i herredsstyret igår, saken blev nektet behandling.»¹⁹⁶

Arbeidskonflikten i Eidskog kommuneskoger var en sak som NKP i Eidskog raskt engasjerte seg i. Rød Front skrev den 25. september om NKP i Eidskog sine 5 programpunkter for de kommende møtene i valgkampen, og punktene var som følger:

1. Kampen mot skogbestyrer Lindkjølen
2. De organiserte og uorganisertes stilling
3. Kampen mot fascismen i Eidskog
4. Kravet om at kommunen skal beholde sine skoger, men ikke på arbeiderklassens bekostning.
5. Eidskog kommende skogstyre.¹⁹⁷

¹⁹⁴Kongsvinger Arbeiderblad 20. august 1934 side 2.

¹⁹⁵Kongsvinger Arbeiderblad 25. august 1934 side 2.

¹⁹⁶Hedemarkens Amtstidene 28. august 1934 side 3.

¹⁹⁷Rød Front 25. september side 3.

Punktene som var utarbeidet av blant annet Harald Rønning, viste et klart standpunkt i saken rundt kommuneskogene. I utgangspunktet var dette en sak som kunne gi NKP handlingsrom, men NKP havnet fullstendig i skyggen av DNA i saken knyttet til kommuneskogene. Mens DNA hadde sin egen dagsavis for Glåmdalen til å skrive om saken, måtte NKP nøye seg med en ukeavis som gjaldt for hele Hedmark fylke. At NKP la vekt på kampen mot fascismen viste igjen at partiets forståelse av fascisme traff bredere enn NS, siden NS ikke stilte liste i Eidskog i 1934. NKP kom ikke inn i kommunestyret i Eidskog under kommunevalget, mest fordi de ikke lyktes i å fremstå som et alternativ til DNA i saker som konflikten i kommuneskogene. På generelt grunnlag framsto ikke NKP som et tydelig alternativ til DNA i Eidskog.

NKP gjorde også et forsøk på å komme inn igjen i kommunestyret i Vinger, og her forsøkte kommunistene flere ganger å stemple DNA som høyreavvikere ved å gjøre nummer ut av at DNA hadde stemt med et eller flere borgerlige partier ved flere avstemninger i kommunestyret. Den 3. august skrev Rød Front om en situasjon hvor en gård i Vinger hadde blitt solgt på tvangsauksjon. DNA ble beskyldt for å ha godtatt tvangsauksjonen, og Rød Front kunngjorde at DNA burde være forsiktig når de pekte ut splittere innen arbeiderbevegelsen og heller se seg selv i speilet.¹⁹⁸ Den 13. oktober skrev Karsten Kristiansen i Rød Front om Vinger og rettet denne gangen sterk kritikk av DNAs politikk i kommunestyret, og peker på saker hvor DNA angivelig skal ha praktisert høyreavvik, som i en avstemning hvor DNA hadde stemt mot forhøyelse av nødsarbeidsprisen. Artikkelen avslutter med «uten en sterk kommunistisk representasjon kan dette ikke lykkes, og reaksjonen vil ha fritt spill».¹⁹⁹ Til tross for alle disse angrepene mot DNA, så lyktes ikke NKP å gjenerobre plass i kommunestyret i Vinger. Tapet av opinionsledere som Ivar Færder var fortsatt prekært.

Foran valget hadde NKP igjen etablert et lag i Brandval. Lokallaget ble stiftet 9. august og hadde 13 medlemmer etter stiftelsesmøtet. Werner Ekstrøm var til stede under stiftelsen og sørget for at det nye laget ble registrert i Solør-Odal krets av NKP.²⁰⁰ Werner Ekstrøm var ikke bare en lokal helt på Austmarka lenger, han var nå også viktig i hele Glåmdalsregionen for det marginaliserte partiet. Den 5. oktober publiserte Rød Front

¹⁹⁸Rød Front 3. august 1934 side 4.

¹⁹⁹Karsten Kristiansen i Rød Front 13. oktober 1934 side 4.

²⁰⁰Werner Ekstrøm i Rød Front 14. august 1934 side 4.

Brandval NKPs valgprogram for kommunevalget, som ytret at partiet ønsket å forbedre offentlig sektor. Dette gjaldt blant annet å innføre fri skoletannpleie og større bevilgninger til alderspensjon. Programmet gikk i mot renter på kommunens gjeld og for å heller igangsette arbeide.²⁰¹ Mens NKPs politikk fra sentralt hold var ekstremt, syntes flere av de lokale programmene å være heller radikale enn ekstremistiske. Til tross for et nytt lag og mye agitasjon via Rød Front, så nådde ikke NKP opp til kommunestyret i Brandval heller.

NKP i Nord-Odal under kommunevalget 1934

Til tross for at partiet ikke nådde opp i Eidskog, Vinger og Brandval, hadde NKP et godt utgangspunkt i Nord-Odal foran kommunevalget. NKP var ikke representert i kommunestyret foran kommunevalget, men mellom stortingsvalgene i 1930 og 1933 hadde partiet økt fra 0,8 til 5,8 % oppslutning i kommunen. Opinionsleder Christian Linderud hadde greid å bygge opp partiet i kommunen, og sjansene for å få valgt inn representanter i sognene Mo og Sand var gode. I Mo sogn var Ole Høiby NKPs førstekandidat og Christian Linnerud var førstekandidaten i hovedsognet i Sand.²⁰² De gode forutsetningene gjorde at valget i Nord-Odal ble prioritert i Rød Front.

3. juli skrev Rød Front om flere jordavståelser som ble gjort i Nord-Odal via tvangsauksjon.²⁰³ Denne ordningen for jordavståelser vakte mye frustrasjon og sinne i Norge under mellomkrigstiden, og var en sak som blant annet NS spilte på i sitt samarbeid med Bygdefolkets Krisehjelp. NKP grep også denne saken flere ganger, og Nord-Odal ble intet unntak. For i Nord-Odal skulle det vise seg at NKP kunne bruke tvangsauksjonssaken som skyts mot DNA i kamp om arbeiderstemmer. 11. oktober publiserte Rød Front en artikkel på vegne av NKP i Nord-Odal, som gikk til flere angrep på DNA. I likhet med i Vinger ble DNA anklaget for å ha bidratt til flere tvangsauksjoner, men denne gangen hadde kommunistene et konkret eksempel på at en DNA-tillitsmann hadde kjøpt seg eiendom via en tvangsauksjon.²⁰⁴ Dette var utvilsomt en sak som hadde god sprengkraft for NKP. I motsetning til i Vinger hvor saken var mer diffus, kunne NKP i Nord-Odal holde DNA direkte ansvarlig for en tvangsauksjon. NKP vant etter hvert terreng på dette i Nord-Odal, og dette bidro til at

²⁰¹ Rød Front 5. oktober 1934 side 1.

²⁰² Rød Front 25. september 1934 side 4.

²⁰³ Rød Front 3. juli 1934 side 1.

²⁰⁴ Rød Front 11. oktober 1934 side 1.

Kongsvinger Arbeiderblad prioriterte angrep på NKP. Den 19. september skrev DNA-avisa om NKP på Mo som et umodent parti som ikke evnet annet enn å rakke ned på DNA, og kommunistene i Mo ble konsekvent omtalt som en splittelsesliste. I samme nummer skrev KA at kommunistene hadde stilt liste etter flere spekulasjoner rundt DNAs vanskeligheter i kommunestyret, og at kommunistlisten ikke gjorde annet enn å svekke kampen mot det såkalte departementsdiktaturet.²⁰⁵ Dette var utvilsomt dårlig omtale for kommunistene, men igjen så var omtalen et tegn på at DNA faktisk betraktet kommunistene som en trussel av betydning i denne kommunen.

Arbeiderpartiet hadde fryktet NKP med rette, og Christian Linderud ble innvalgt i Sand. Christian Linderud ble i lang tid etter krigen betraktet som en mann av politisk betydning i Nord-Odals politiske historie, og ble omtalt i avisene for dette lenge etter krigen. NKP fikk også innvalgt Ole Høyby i Mo sogn, og var med det representert i begge sognene i Nord-Odal. Men til tross for at Høyby og Linderud ble innvalgt så fortsatte DNA å dominere lokalpolitikken i Nord-Odal, NKP hadde likevel etablert seg en tilstedeværelse i kommunen som en konsekvens av blant annet tvangsauksjonssakene i forkant av valget. NKP viste med dette at de kunne erobre nytt terreng til tross for nedgangen som hadde startet i området etter stortingsvalget i 1930.

NKP i Åmot og Stor-Elvdal under kommunevalget 1934

Etter nedgangen under kommunevalget i 1931, var NKP klare for å gjenvinne terreng i kommunene Åmot og Stor-Elvdal hvor partiet var godt organisert. Til tross for at DNA hadde blitt det største partiet i Åmot i etter kommunevalget i 1931 så hadde kommunistene fortsatt ordføreren Ole Hermandsen. Åmot-konflikten var over og de lokale kommunistlagene kunne forberede seg på kommunevalget under roligere forhold.

Kommunistene i Åmot skilte seg ut fra kommunistlagene i de fleste andre kommunene i Glåmdalen og Sør-Østerdalen på det at de hadde et sterkere kvinnefokus. De hadde kvinnelige kandidater på listen sin og Rød Front dekket flere kvinnesaker fra de to kommunene igjennom valgkampen. Et eksempel på dette var en artikkel den 6. juli om en kvinnekongress på Rena. Konferansen ble arrangert av Rena Husmorlag og Marie

²⁰⁵Kongsvinger Arbeiderblad 19. september 1934 side 2 og side 4.

Hermansen var den som skrev om det i Rød Front.²⁰⁶ Her ser vi at partiet i Åmot ikke bare hadde fokus på kvinnepolitikk, men at de også hadde kvinnelige politikere.

Kvinnekonferansen ble så videre dekket i flere nummer av Rød Front utover juli måned.

Kommunistene i Åmot viktigste agitator var Ole Hermansen, og den 2. oktober publiserte Rød Front et intervju av Åmotordføreren som var lånt fra partiets sentralorgan Arbeideren. Hermansen påpekte at kampen mot fascismen var et av partiets viktigste kampsaker under valget og at man måtte bekjempe at kommunale organer ble til våpen for borgerskapet mot arbeiderklassen. Siden NS ikke blir nevnt i sammenheng med fascismebegrepet, kan man anta at ordet fascisme her ble brukt i bred forstand. Han påpekte også at nøds- og bidragsarbeidet burde bekjempes siden dette var enten ulønnet eller underbetalt arbeid uten tariffavtale. Til slutt påpeker han at kampen for å redusere gjeld og bekjempe tvangsauksjoner var spesielt viktig på landsbygda.²⁰⁷ I samme nummer av Rød Front lanserte NKP i Åmot partiprogrammet sitt for kommunevalget i 1934, og bestod av 8 punkter:

- Punkt 1 gikk ut på at NKP representanter skulle intensivere kampen mot kapitaloffensiv, fascistifisering og departementsdiktatur ovenfor kommunene.
- Punkt 2 gikk ut på at de arbeidsløse skulle få arbeidsledighetstrygd.
- Punkt 3 gikk ut på at nøds- og bidragsarbeid skulle avskaffes og erstattes av arbeid undertariffavtale.
- Punkt 4 gikk på at skattebyrden i kommunen i hovedsak skulle bæres av de rikeste.
- Punkt 5 gikk på at legretts- og domsmenn utelukkende skulle være klassebevisste arbeidere og småbrukere.
- Punkt 6 gikk på at de fattige gamle skulle forsørges av en pensjonsordning.
- Punkt 7 gikk på at jakt og fiske skulle være fritt tilgjengelig for en hver.
- Punkt 8 gikk på at kommunistene skulle motarbeide tvangsauksjoner av folks hjem.²⁰⁸

Kommunistene gikk inn i valget med et tydelig prosjekt som var tilpasset de lokale forholdene i Åmot, og med en sterk agitator som Ole Hermansen greide kommunistene i Åmot å formidle budskapet på en tydelig måte.

²⁰⁶ Marie Hermansen i Rød Front 6. juli 1934 side 1.

²⁰⁷ Rød Front 2. oktober 1934 side 1.

²⁰⁸ Rød Front 2. oktober 1934 side 4.

DNA-pressen slet med å komme med noen tydelige angrep på kommunistene i Åmot. Den 9. oktober publiserte Hamar Arbeiderblad DNAs eget program for Åmot, men programmet fremstod som blek og mindre tydelig utgave av kommunistenes program i Åmot.²⁰⁹ Programmet til DNA ble også publisert en uke seinere enn NKP sitt, det til tross for at DNA hadde to dagsaviser til å utkonkurrere NKPs ene ukeavis. Østlendingen nevnte knapt NKP i Åmot under kommunevalget i 1934 og fokuserte sine angrep mot DNA i Sør-Østerdalen. Det samme gjaldt Hamar Stiftstidene. De borgerlige avisene i Glåmdalen omtalte i hovedsak lokale forhold fremfor saker fra Sør-Østerdalen.

Valget i Åmot endte med at NKP igjen ble det største partiet i kommunestyret da de økte fra 4 til 6 representanter. DNA fikk 4 representanter og partiene på venstresiden var fortsatt avhengige av hverandre for å ha flertall i kommunestyret ovenfor de 4 borgerlige representantene og Nasjonal Samlings ene representant.²¹⁰ Etter nederlaget i 1931 hadde NKP igjen reist seg i Åmot kommune.

NKP gikk også fram i Stor-Elvdal. Også her hadde partiet et eget program som var veldig likt programmet i Åmot. Men i Stor-Elvdal gikk partiet også inn for å redusere rentene, slik at de med lån på eiendom skulle få betalt ned gjelden sin raskere. Kommunistlaget i Stor-Elvdal gikk inn for enkepensjon i tillegg til alderspensjon, og for en tydelig offentlig finansiering av folkeskolen.²¹¹ I samme nummer skrev Rød Front om en kampsak som utspilte seg mellom NKP og DNA i Stor-Elvdal under valgkampen, som handlet om at kommunen ble satt under administrasjon. NKP hadde kritisert DNA-ordfører Kristiansen for enkelt å la statlige myndigheter sette kommunen under administrasjon. DNA svarte med at NKP frydet seg over situasjonen siden de kunne agitere på det i valgkampen.²¹² Valget endte med at NKP i Stor-Elvdal økte fra 2 til 3 representanter i kommunestyret, men til tross for fremgangen så hadde DNA fortsatt reint flertall i kommunestyret etter kommunevalget.²¹³ Selv om NKP hadde fremgang i Åmot og Elverum, gikk det ikke like bra for partiet i Elverum og Trysil. I motsetning til i Stor-Elvdal og Åmot, så slet NKPs opinionsledere i Elverum og Trysil med å finne egne kampsaker.

²⁰⁹ Hamar Arbeiderblad 9. oktober 1934 side 3.

²¹⁰ Østlendingen 16. oktober 1934 side 3.

²¹¹ Rød Front 25. september 1934 side 2.

²¹² Rød Front 25. september 1934 side 1.

²¹³ Østlendingen 16. oktober 1934 side 3.

NKP i Elverum og Trysil under kommunevalget 1934

I motsetning til Åmot og Stor-Elvdal hvor NKP greide å gjenvinne tapt terreng fra kommunevalget i 1931, greide ikke NKP å komme seg inn i kommunestyrene hverken i Elverum eller Trysil. Til tross for at både Elverum og Trysil hadde økonomisk krise, arbeidskonflikter og sosiale motsetninger som i de to andre kommunene i Sør-Østerdalen, greide ikke kommunistene å utnytte dette til å skaffe seg økt oppslutning. En forklaring kan være at DNA hadde kommet NKP i forkjøpet når det gjaldt å utnytte arbeidskonflikter som Julussakonflikten og Ljørdalenkonflikten til å skaffe seg velgere, medlemmer og sympatisører, og at NKP ble et utydelig alternativ til DNA slik som i Eidskog. Særlig i Trysil kan dette ha vært tilfelle, i og med at de ikke greide å skaffe seg momentum til tross for at Ljørdalskonflikten var pågående i 1934.

I begge kommunene var partiprogrammene mer eller mindre identiske med partiprogrammet i Åmot. Særlig programmet i Trysil var nesten ordrett likt programmet i Åmot.²¹⁴ Siden Åmots program var det første som ble publisert i Rød Front, og at kommunistlaget i Åmot var betydelig mer fremgangsrikt enn lagene i Elverum og Trysil, kan man anta at lagene i Elverum og Trysil tok inspirasjon fra Åmot da de utarbeidet sine program. Men når Åmots program var nøye utarbeidet etter lokale forhold i kommunen, vitner utarbeidelsen av programmene til Elverum og Trysil at de ikke var sikre på hvilke saker de burde angripe i valgkampen og hvordan. I likhet med i Eidskog havnet kommunistene i skyggen av DNA i Elverum og Trysil, og fikk ikke innvalgt representanter i de to kommunene. DNA på sin side vant flertallet av representantene i både Elverum og Trysil.²¹⁵

NKP i Solør under kommunevalget 1934

Til tross for nedgangen under valgene i 1930 og 1931 sto NKP fortsatt sterkt i Solør-kommunene, og dette ønsket partiet å opprettholde i kommunevalget 1934. NKP hadde falt ut av kommunestyret i Hof under kommunevalget i 1931, og greide ikke å komme inn igjen i kommunestyret i 1934. I kommunene Grue, Åsnes og Våler hadde NKP fra før et fotfeste som det var viktig å holde på. For å gjøre et godt valg i Solør var NKP avhengig av å ikke lekke flere velgere og medlemmer over til DNA, og derfor trengte partiet saker å angripe DNA på.

²¹⁴ Rød Front 5. oktober 1934 side 2. Trysils program. Rød Front 13. oktober 1934. Elverums program.

²¹⁵ Østlendingen 17. oktober 1934 side 3.

Men i motsetning til i Nord-Odal hvor kommunistene kunne angripe DNA i tvangsauksjonssaken, slet NKP i Solør å finne saker mot DNA med tilsvarende sprengkraft.

I Grue var Hans Ebbel fortsatt partiets opinionsleder, og i kommunestyret markerte han NKP som et tydelig alternativ til DNA. Allerede i januar 1934 var kommunale auksjoner av småbruk tema i Grue kommunestyre, og Ebbel påpekte at kommunen hadde satt høyere takst på flere av brukene de skulle selge, enn hva taksten hadde vært før kommunen overtok brukene. I en artikkel som het *Grue herredstyre medvirker til å skure prisene på småbruk i været*. skriver Rød Front at Ebbel hadde foreslått i kommunestyret at den gamle taksten skulle gjelde, men at forslaget hadde falt med 11 mot 9 stemmer. Angivelig var dette fordi deler av DNA i Grue hadde stilt seg bak bank- og finanskapitalens tjeneste.²¹⁶ Innledningsvis i valgkampen var småbruk igjen tema, denne gangen spekulerte Rød Front i at majoriteten av kommunestyret prioriterte jernbane foran å bygge småbruk.²¹⁷ På Grues liste var Hans Ebbel igjen kommunistenes førstekandidat, etterfulgt av Magnus Vangerud og Gunnerius Gullikstad.²¹⁸ Den 29. september kom Kongsvinger Arbeiderblads valgnummer for Grue, og Ebbel og NKP ble overraskende lite nevnt. Fremfor å angripe kommunistene fokuserte DNA heller på egen politikk, og viste til hva DNA hadde utrettet i Grue de siste tre årene. DNA vinklet likevel seg selv som det opplagte valget for Arbeidere, i artikkelen *Ungdom! Frem for arbeiderseier i Grue*:

«En hver klassebevist arbeider, mann som kvinne, vet at det bare er Det norske Arbeiderparti som evner å utrette noe for å bedre småkårsfolkets stilling; og valgdagen møter mann og kvinne frem i stemmelokalet med Grue arbeiderpartis stemmeseddel.»²¹⁹

Da kommunevalget var over mistet NKP et mandat i Grue, men beholdt en av sine to kommunestyrerepresentanter. Hans Ebbel ble dog ikke valgt denne gangen til tross for at han var partiets førstekandidat, den som ble valgt inn var Gunerius Gullikstad.²²⁰

I Åsnes hadde kommunistene en sak av sprengkraft som var rettet mot DNA-ordfører Syver Hauge. I Rød Front den 13. juli ble det publisert en artikkel som het *Ordfører Syver Hauge, Åsnes, tiltales for underslag og utroskap*. Artikkelen viser til at ordfører Syver Hauge hadde blitt suspendert fra stillingen som ordfører siden han hadde blitt avslørt for underslag mens han var fattigforstander. DNA hadde svart med at NKP hadde fabrikkert anklagene, og

²¹⁶ Rød Front 12. januar 1934 side 3.

²¹⁷ Rød Front 3. juli 1934 side 1.

²¹⁸ Rød Front 11. september 1934. side 3.

²¹⁹ Einar Sønsterud i Kongsvinger Arbeiderblad 29. september 1934 side 3.

²²⁰ Indlandsposten 17. oktober 1934 side 2.

rettet en anmeldelse av NKP-ordfører Tobias Skjøtshaug for falsk anklage. Artikkelen påpeker så at statsadvokaten i Hedmark opprettholdt tiltale mot Hauge. Til slutt avslutter artikkelen med følgende setning:

«Underslag og korrupsjon følger Arbeiderpartiet overalt. Det er nok ikke bare fagforbundsreformistene som underslår.»²²¹

I utgangspunktet hadde denne saken en del sprengkraft, men i motsetning til tvangsauksjonssakene i Nord-Odal så var ikke denne saken lenger like dagsaktuell. Åsnes var uansett forøvrig godt prioritert av partiet under kommunevalget, og den 22. juli arrangerte partiet et arbeiderstevne på Kjellvang med partiets fremste agitator i Hedmark, Emil Løvlien, som taler.²²² Den 3. oktober kom Kongsvinger Arbeiderblads nummer om Åsnes under kommunevalget 1934, og kommunistene ble igjen kalt for splittere. I en artikkel som het *Til småkårsfolket i Åsnes!* Beskyldte DNA kommunistene for å stille sin splittelsesliste, og viste til den valgavisa som NKP hadde gitt ut på valgdagen under kommunevalget i 1931. Videre skriver Kongsvinger Arbeiderblad at kun DNA kan løfte småkårsfolket og skogsarbeiderne i Åsnes og at å stemme på NKP var bortkastet.²²³ Den 5. oktober svarte NKP og Rød Front på KAs valgnummer for Åsnes med en artikkel som het *Fullstending Galematias fra Åsnes i Kongsvinger Arbeiderblad*. De besvarte påstander fra DNA om at kommunistene i Tyskland hadde foretrukket Hermann Göring som rikspresident foran en Sosialdemokrat, med at dette var skremselspropaganda for å holde ungdommen i Åsnes unna NKP.²²⁴ Men med dagsavis hadde DNA hele tiden overtaket i ordvekslingen. Den 13. oktober publiserte Kongsvinger Arbeiderblad en artikkel som spekulerte i hva kommunistenes valgavis skulle inneholde denne gangen, og spekulerte i at NKP ville trekke fram at de mente DNA hadde lurt kommunens veiarbeidere til en lav dagbetaling i arbeidet. DNA mente naturlig nok at dette var løgn fra kommunistene. Artikkelen avsluttes slik:

«Det kan jo tenkes at det ennu finnes en og annen i Åsnes som tar kommunistenes agitasjon for god fisk. Men valget mandag vil sikkert vise, at «menigheten» er minket adskillig de siste tre år.»²²⁵

Alt i alt lyktes DNA i å gjøre motangrep på NKPs agitasjon, og for NKP ble det vanskelig å svare DNAs agitasjon da det ofte var flere dager til neste utgave av Rød Front kom. Resultatet av kommunevalget i Åsnes ble at NKP mistet to kommunestyrerepresentanter og falt fra 7 til

²²¹ Rød Front 13. juli 1934 side 3.

²²² Rød Front 20. juli 1934 side 2.

²²³ Ole M. Bakken i Kongsvinger Arbeiderblad 3. oktober 1934 side 4.

²²⁴ Rød Front 5. oktober 1934 side 1.

²²⁵ Kongsvinger Arbeiderblad 13. oktober 1934 side 7.

5. DNA økte fra 11 til 14 mens de borgerlige samlet falt fra 10 til 9.²²⁶ Til tross for NKPs moderate nedgang så var DNA fortsatt avhengig av kommunistenes representanter for å ha flertall i kommunestyret.

I Våler var partiet fra før av representert av 3 kommunestyrerepresentanter, og DNA var avhengige av kommunistenes støtte for å ha flertall i kommunestyret. Det var med andre ord et viktig fotfeste for NKP for å fortsatt kunne ha innflytelse på kommunens politikk. I valgkampen markerte NKP i Våler seg tidlig som et lokallag som tok Ernst Thalmannsaken på alvor. Den 22. juli vedtok Stræte NSLF i Våler enstemmig en protest mot behandling en av Thalmann i Tyskland. I Rød Front den 24. juli uttalte Vålerlaget at de krevde frihet for Thalmann, Torgler og alle de fengslede antifascister i Tyskland.²²⁷ At en NSLF-forening i Våler enstemmig gikk for en slik protest mot Tysklands behandling av kommunister, kan tyde på at kommunistene i Våler dominerte denne fagforeningen. Men det kan også tyde på at forholdet mellom DNA og NKP i Våler var i ferd med å mykne opp, og at de så en felles fiende i den fremvoksende fascismen. Utover valgkampen var det også påfallende lite agitasjon mot DNA i Rød Front. Det meste fra Våler dreide seg om lokale forhold som et gammelt partimedlems bortgang eller abonementstegning for Rød Front. Da lista for NKP i Våler var klar så stod Martin Knashaug, Oskar Lindberget og Conrad Eriksen på de tre første plassene.²²⁸ I Kongsvinger Arbeiderblad den 26. september trykte avisa valgnummeret for Våler, og i dette nummeret var det få konkrete angrep på NKP. Det eneste kommer i artikkelen *Valget i Våler*, hvor NKP blir omtalt slik:

«Det følger alltid en del usikkerhet med å være avhengig av de kommunistiske representanter. Er det for øvrig noen som har oppdaget at kommunistene i kommunepolitikken har gått sine egne veier? Har de ikke praktisk talt uavkortet fulgt Arbeiderpartiets linje? Med rette kan man spørre om det er saklig behov for mer enn en arbeiderliste i Våler»²²⁹

Her ser vi at DNA var bevisst at de var avhengige av NKP i kommunestyret. Videre prøver partiet å vinkle NKP som et overflødig haleheng til seg selv og egen politikk i Våler. Tross dette greide ikke DNA å marginalisere NKP ytterligere i Våler. Kommunistene beholdt sine tre representanter da Martin Knashaug, Oskar Lindberget og Konrad Eriksen ble innvalgt, og

²²⁶ Indlandsposten 17. oktober 1934 side 1.

²²⁷ Rød Front 24. juli 1934. side 1.

²²⁸ Rød Front 11. september 1934 side 3.

²²⁹ Kongsvinger Arbeiderblad 26. september 1934 side 7.

DNA var fortsatt avhengige av NKPs representanter for å ha flertall i Vålers kommunestyre.²³⁰

Samlet sett gikk NKP noe ned i Solør under kommunevalget i 1934, men samlet sett holdt partiet stillingen i Grue, Åsnes og Våler. Og fra 1935 styrket partiet stillingen sin i Solør i og med at de greide å etablere sin egen lokalavis for området: Solør-Arbeideren.

Solør-Arbeideren 1935

Til tross for at NKP ikke lenger greide å holde Rød Front på beina, så greide partiet å stable på beina en ny ukeavis i Hedmark. Men denne gangen var det ei avis som i hovedsak var for Solør-kommunene, og avisa fikk navnet Solør-Arbeideren. Avisen tok i hovedsak for seg saker nyttet til Solør krets av NKP, resten av Hedmark ble ikke dekket like nøye som det hadde blitt i Rød Front. Avisen dekket også for øvrig en del generelt stoff fra riksplan og internasjonalt.

Avisens første redaktør var Asbjørn Enger fra Åsnes, og avisa hadde fra starten av en rekke fascismekritiske artikler. Få av disse var rettet mot NS og Vidkun Quisling, de fascistene som fikk gjennomgå mest var Adolf Hitler og de tyske nasjonalsosialistene. I en artikkelserie kalt *Fascismen!* går avisa til brede angrep på alt fra Benito Mussolini til Adolf Hitler.²³¹ Under Engers tid som redaktør dekket avisa mye stoff om de lokale NKP-lagene i Solør, og orienterte jevnlig om hvor og når de forskjellige lagene skulle ha møter. Den 21. mars ble det skrevet om distriktskonferansen til Solørkretsen fra 10. mars. Artikkelen forteller om de vanskelighetene kommunistpartiet sto ovenfor i Hedmark med synkende opplutning, medlemsflukt og trang økonomi til å finansiere organer som Solør-Arbeideren, men gjør likevel et poeng ut av at det var viktig å holde humøret oppe.²³² Denne artikkelen vitnet om at NKP var ganske klare over situasjonen som partiet var i, og at de signaliserte dette utad. Dette sto i kontrast til NS og hvordan de senere redegjorde for sine krisesituasjoner. Den 12. april publiserte Solør-Arbeideren et angrep på Vidkun Quisling i en artikkel om statspolitiet. Denne artikkelen var likevel i hovedsak et angrep på DNA som hadde innvilget penger til statspolitiet, Quisling ble nevnt for å gjøre et poeng ut av at DNA bevilget penger til de som tidligere hadde stått livvakt for streikebrytere under Quislings tid som forsvarsminister i

²³⁰ Indlandsposten 17. oktober 1934 side 1.

²³¹ Solør-Arbeideren 14. februar 1935.

²³² Solør-Arbeideren 21 mars 1935 side 3.

Bondepartiregjeringen.²³³ Alt i alt ble Quisling og NS nevnt minimalt i avisa Solør-Arbeideren.

Etter april måned ga Asbjørn Enger seg som redaktør i avisa og årsaken til dette er uviss. Arvtageren ble Oskar Lindberget fra Våler som tok over avisa fra og med mai måned²³⁴, og med han som redaktør fikk avisa raskt en mer direkte profil. I Lindbergets første nummer ble det publisert en artikkel som het *Tranmæl for Hitler-Tyskland og mot Sovjetunionen* hvor avisa går til angrep på DNA-regjeringens stilling til Sovjetunionen i Folkeforbundet, og henviser videre til at DNA angivelig skal ha støttet Danmarks utenriksminister i en tilnærming til Nazi-Tyskland.²³⁵ Artikkelen vitner om at NKP og DNA fortsatt hadde et kjølig forhold. Den 5. juli skrev avisa en artikkel som het *Norges krigsleveranser til Tyskland*, og siterer Morgenbladet slik:

«Med hensyn til avtaler er det et gledelig opsving, som i det vesentlige skyldes rustningsindustriens store behov, særlig i Tyskland. Malmeksportens opgang henger sammen med store forsendelser til Tyskland.»²³⁶

NKP brukte denne saken videre til å legge press på DNA i antikrigsarbeidet. Senere den 19. juli skrev Solør-Arbeideren om NKPs henvisning til DNA om antikrigsarbeid foran 1. august. I henvisningen pekte NKP på den spente situasjonen i land som Kina og Abysinia, og gjorde et poeng ut av at det var en økende krigsfare i verden.

For NKPs del ble Solør-Arbeideren et kortvarig prosjekt. Utgaven den 19. juli 1935 ble avisas siste nummer, og avisa levde ikke lenger enn et drøyt halvår. Dette var den siste lokalavisen NKP hadde i Hedmark før krigen, fra nå måtte lokallagene i Hedmark nøye seg med den dekningen de kunne få i sentralorganet Arbeideren.

Fra og med sommeren 1935 myknet forholdet til DNA noe mer opp, og det skulle etter hvert bli aktuelt med en partisamling med DNA. Etter flere år med en mislykket sosialfascismelinje åpnet nå Komintern for at Europas kommunistpartier kunne drøfte regjeringssamarbeid og sammenslåinger med sosialdemokratiske partier. I Norge henvendte NKP seg etterhvert til DNA om et mulig samarbeid, som de kalte folkefronten.

²³³ Solør-Arbeideren 12. april 1935 side 2.

²³⁴ Einart Lorenz «NKPs presse i 1920-årene» i *Tidsskrift for norsk Arbeiderhistorie* 1979(1) side 88.

²³⁵ Solør-Arbeideren 3. mai 1935 side 1.

²³⁶ Solør-Arbeideren 8. juli 1935 side 1.

Kapittel 4.2 - fra sosialfascisme til folkefront

Folkefronten foran stortingsvalget 1936

Etter NSDAP og Hitlers maktovertakelse i Tyskland i 1933, opplevde Komintern at sosialfascismelinjen ovenfor sosialdemokratiske partier i Europa hadde vært mislykket. Mangelen på samarbeid mellom kommunister og sosialdemokrater i Tyskland hadde gitt Hitler en enklere vei til makten. Fra 1933 utviklet det seg en ny linje hos Komintern som het enhetsfront, eller folkefront.²³⁷

Kominterns nye linje gikk ut på at Europas kommunistpartier i større grad skulle søke samarbeid med sosialdemokrater, og da først og fremst mot den fremvoksende fascismen. NKP var intet unntak. Under Kominterns 7. kongress i juli/august 1935 gryter Kominterns leder Giorgi Dimitrov sosialfascismelinjen fra 1928. Fra nå skulle kommunistpartiene søke mer samarbeid med sosialdemokratiske partier og det var også tillatt å gå inn i samlingsregjeringer mot fascismen.²³⁸ Litt seinere samme høst så man et spor av dette hos kommunistpartiet i Hedmark. 11 oktober 1935 var Vidkun Quisling på besøk i Rena som en del av en større agitasjonskampanje i Sør-Østerdalen.²³⁹ Siden Rena var senteret i kommunistbastionen Åmot, skapte Quislings tilstedeværelse reaksjoner. Det endte med at DNA og NKP arrangerte et antifascistisk folkemøte den 20. oktober.²⁴⁰ Til møtet ble NS-lagene i Elverum og Åmot invitert til å delta, inkludert Quisling selv. Årsaken til at NS-folkene var invitert var at de lokale arbeiderorganisasjonene mente at Quisling hadde fart med løgn og frekke påstander under sitt foredrag ei drøy uke tidligere. Til tross for innbydelse møtte ikke alle de inviterte NS-folkene opp.²⁴¹ Det som uansett er å merke seg her, er at Arbeiderpartiet og NKP holdt et antifascistisk møte sammen.

Dessverre for NKP sentralt, bidro den nye folkefrontpolitikken til mer forvirring enn forsoning rundt forholdet til Arbeiderpartiet. Noen medlemmer sto fortsatt fast ved den harde linjen ovenfor DNA, mens andre meldte overgang til DNA siden de så for seg en organisatorisk samling.²⁴² Dette fikk konsekvenser for NKP i det kommende stortingsvalget.

²³⁷ Ole Martin Rønning «NKP, Komintern og folkefrontpolitikken» i *Tidsskrift for norsk Arbeiderhistorie* 2003. Side 141-142

²³⁸ Rønning, 2003. side 145.

²³⁹ Østlendingen 9. oktober 1935 side 5.

²⁴⁰ Hamar Arbeiderblad 19. oktober 1935 side 6.

²⁴¹ Hamar Arbeiderblad 21. oktober 1935 side 4.

²⁴² Rønning, 2003. side 145-147.

Forvirringen ble tydeligere utover våren 1936. Først ble organisatorisk samling med DNA avslått av NKPs ledelse, til tross for at en fraksjon med Helmer Madsen i spissen hadde frontet dette alternativet. Deretter henvender partiet seg til DNA for et mulig listesamarbeid, som DNA til slutt avviser. Til slutt konkluderer NKP med at de skulle prøve å stille lister i de fylkene hvor de hadde størst mulighet til å kunne sikre et enkeltmandat, som de mente var Bergen, Trondheim og Finnmark. Lokallaget i Finnmark gikk imot moderpartiet og nektet å stille liste, mens NKP i Trondheim blei presset av de lokale fagforeningene til ikke å stille liste. Å gå inn i et stortingsvalg med knapt egne lister uten et formelt samarbeid med DNA var et politisk nederlag for NKP. Likevel forsøkte partiets presse å vinkle fraværet av egne lister som en del av en gjennomtenkt enhetsfrontspolitikk.

Inn i august måned 1936 skriver NKPs hovedorgan Arbeideren om flere eksempler på enhetsfront i Europa. Den 31. august skriver avisa om det som angivelig var en forhandlet enhetsfront i Hedmark fylke under stortingsvalget:

«Av bygder hvor dette i første rekke er aktuelt pekes på Åmot, Stor-Elvdal, Eidskog, Austmarka og Nord-Odal. Sekretær Bråten meddelte at Hedmark fylkes arbeiderpartis valgleidelse vilde medvirke til – der hvor arbeiderpartiets medlemmer ønsker det – at der fra de stedlige faglige organisasjoner blev arrangert valgmøter hvor det blir adgang til for begge arbeiderpartier å delta og redegjøre for sitt partis syn på og opgave i den forestående stortingsvalgkamp.

Gunnar Bråten. Ole Hermandsen. Olaf Skramstad.»²⁴³

Denne forhandlingen ble ikke referert til i hverken Hamar Arbeiderblad eller Kongsvinger Arbeiderblad. Videre i valgkampen skrev Arbeideren jevnlig om enhetsfrontens valgkamp i Norge, Arbeiderpartipressen på sin side omtalte alltid Arbeiderpartiet med navn, og nevnte aldri noe om enhetsfront.

Det faktum at NKP verken hadde egne lister eller et listesamarbeid med DNA, gjorde at partiet ble enda mindre omtalt i den borgerlige pressen enn i 1933. Et unntak er en artikkel i Indlandsposten den 5. oktober, som minnes fortiden:

”Vi som bor i skogbygdene husker som det var i går all den ufred de voldte i de stille skogene våre. Vi husker også deres krenkelse av ytringsfriheten, den frihet vi setter høiere enn noen annen nær sagt. Andre meninger enn deres egne skulde ikke høres; endog på steder hvor kommunistene var et uhjelpelig mindretall prøvde de å trampe de andre ned.²⁴⁴

²⁴³ Arbeideren 31. August 1936. side 2.

²⁴⁴ Indlandsposten 5. oktober 1936 side 1.

Denne artikkelen vitner om at Venstre og partiets presse ikke så på NKP som noen motstander ved stortingsvalget, og at de heller var en motstander for fortiden. Forvirringen som kom av enhetsfrontlinjen hadde plassert partiet på sidelinja.

NKPs valgkamp i Hedmark under stortingsvalget 1936

Selv om ikke NKP stilte lister i Hedmark under dette stortingsvalget, så omtalte partiets sentralorgan Arbeideren en rekke saker i fylket. Det ble skrevet om flere tilfeller av samarbeid mellom DNA og NKP under valgkampen. Hver gang Arbeideren skrev om tilfeller av angivelig samarbeid mellom de to partiene, ble det ikke nevnt i DNA-avisene Kongsvinger- og Hamar Arbeiderblad. NKP ble i hovedsak nevnt i en artikkel i KA under valgkampen, og den artikkelen ble publisert på valgdagen med følgende oppfordring til kommunistene:

«Skal vi med hell bekjempe og tilintetgjøre fascismen må vi nødvendigvis lære av den internasjonale arbeiderbevegelsens kamp, av dens seire og nederlag. Det er just derfor at kommunistpartiet ved dette valg ikke stiller liste i mer enn en valgkrets, men over alt ellers i landet anbefaler sine tilhengere å stemme med DNA.

La det vise sig at ikke en eneste kommunist sitter hjemme på valgets dag og derved støtter fascismen, men at vi mønstrer som aldri før og stemmer med Det norske Arbeiderparti. Folkefronten marsjerer, leve arbeiderklassen!».²⁴⁵

At DNA-pressen velger å trykke dette på valgdagen er neppe tilfeldig, siden det kunne overtale noen hjemmesittende kommunister til å delta ved valget. Ellers er det stille fra DNA-pressen de gangene NKP-pressen skriver om enhetsfront, og KA og HA omtaler alltid partiet sitt som DNA. Ordet enhetsfront brukes påfallende lite i DNAs presse.

Enhetsfrontlinjen ble for øvrig lagt merke til i Høyreavisa Hamar Stiftstidende. Som under stortingsvalget i 1933 leverte Høyre fortsatt angrep på DNA for at de var et marxistisk kommunistparti som var en trussel for det norske demokratiet. I et slikt debattklima lot ikke Høyre muligheten gå ifra seg da de registrerte at DNA inngikk et valgsamarbeid med NKP under stortingsvalget. I en artikkel publisert 28. september 1936 med navn *For kommunismen*, skriver Hamar Stiftstidende følgende:

«Arbeiderpartiet regner som bekjent med at det ved dette valg også skal få moskvakommunistenes stemmer, Men ikke bare det. Her i Hedmark fylke er det allerede holdt valgmøter hvor talere fra arbeiderpartiet har optrådt hånd i hånd med en taler for moskvakommunistene. Men Hamar Arbeiderblad har vært meget forsiktig med den offentlige omtale av disse møter. Tre av dem som ble holdt i Åmot forrige helg, er så vidt vi har sett overhodet ikke nevnt i bladet. På disse møter

²⁴⁵ Kongsvinger Arbeiderblad 19. oktober 1936 side 2.

talte stortingsmann Vorum sammen med Ottar Lie fra Norges Kommunistiske Parti, som moskvakommunistene kaller sig.»²⁴⁶

HS spekulerer videre i artikkelen i om dette skyldes at DNA ønsker å kuppe stemmene til NKP uten at det går på bekostning av borgerlige stemmer som DNA kan få fra det politiske sentrum. HS har uansett rett i observasjonen av at Hamar Arbeiderblad holdt en lav profil i omtalen av enhetsfrontmøtene mellom DNA og NKP.

Det første møtet som Arbeideren dekket i Hedmark var forhandlingsmøtet på Rena i slutten av august. Den 7. september trykte avisa en utfyllende artikkel med Ole Hermandsens tanker rundt valgsamarbeidet mellom DNA og NKP. Hermandsen meddelte info om de kommende møtene som HS omtalte den 28. september, Hermandsen siteres slik:

«Denne samling av arbeidsfolkets krefter som vi har fått istand i vår bygd, bør efter min mening danne eksempel for hele landet. Viselig er det så at vi kommunister og arbeiderpartikameratene er uenige om mange ting, men når det gjelder kampen for et arbeiderflertall på stortinget marsjerer vi i takt og håper vi at drønnen av våre taktfaste skritt varsler en samlet optreden av de norske arbeidere også i andre spørsmål.»²⁴⁷

18. september annonserer avisa også om et kommende valg møte på Grinder i Grue, hvor Oscar Nilsen fra DNA og Martin Brendberg fra NKP skulle holde taler. Artikkelen viser videre til hvor viktig det var for DNA og NKP å holde sammen i Hedmark i denne valgkampen, dette begrunnes med at de borgerlige partiene hadde inngått listeforbund i fylket.²⁴⁸ Valgmøtet på Grinder blir omtalt slik dagen etter møtet, i en artikkel med navn *Vellykket valg møte*:

«Lørdag holdtes felles valg møte av DNA og NKP på Grinder. Det var overfylt hus. Gamle folk sier at så mange folk har ikke de sett på noe valg møte siden 1919. Stortingsmand Oskar Nilsen fra DNA og Martin Brendberg fra NKP holdt foredrag. Det blev også fremvist en valgfilm. Talene og filmen fikk god tilslutning.»²⁴⁹

Neste valg møte som Arbeideren omtalte var et valg møte på Elverum. Dette møtet hvor J. A. Ohlson og M. Nordal holdt foredrag, ble omtalt i avisa den 25. september begge hadde redegjort for valgets betydning for arbeiderklassen og pekte på kampen mot fascismen og bedre kår for småkårsfolket som to felles viktige kamper. Møtet ble avsluttet med en tydelig oppfordring til at arbeidsfolk ikke skulle sitte hjemme på valgdagen, og at arbeiderne på Østre-Elverum heller skulle møte opp 19. oktober og stemme frem et arbeiderflertall.²⁵⁰ Det

²⁴⁶ Hamar Stiftstidene 28. september 1936. side 4.

²⁴⁷ Arbeideren 7. september 1936 side 1.

²⁴⁸ Arbeideren 18. september 1936 side 4.

²⁴⁹ Arbeideren 21. september 1936 side 5.

²⁵⁰ Arbeideren 25. september 1936 side 5.

er verdt å merke seg at dette møtet fant sted på Elverum, en kommune hvor NKP ikke sto like sterkt som i Åmot nord for kommunen og Solør sør for kommunen.

5. oktober skrev Arbeideren at NKP og DNA inngikk et valgsamarbeid i Åsnes. Denne kommunen ble ikke nevnt i enhetsfrontartikkelen fra 31. august, noe som var påfallende med tanke på at dette var en av NKPs sterkeste kommuner i Hedmark. Partiene hadde i følge artikkelen allerede den 6. august inngått et samarbeid. NKP i Åsnes hadde tilskrevet Åsnes faglige bygdesammenslutning til å danne et utvalg. Den 27. august var avtalen ferdig, Per O. Kalfors, Tobias Skjõtshaug, Einar Flobergseter, Asbjørn Enger, August Nygårdmoen og Olaf Rusten ble valgt til å lede valgsamarbeidet.²⁵¹

9. oktober publiserte Arbeideren valgkampens siste artikkel om Hedmark. Artikkelen med tittelen *Enheten marsjerer i Hedmark* oppsummerte flere av de møtene som allerede hadde vært, og lanserte samtidig nye møter som skulle komme mot slutten av valgkampen. For Åmot ble det lansert kommende møter hvor Knut Kristiansen, Ole Hermandsen og Eivind Pettershagen skulle holde taler. For Elverum ble det lansert flere møter hvor NKPs Olaf Skramstad skulle tale. For Stor-Elvdal ble det lansert et møte hvor Ole Hermandsen skulle tale. For Åsnes ble det lansert ytterligere 6 valgmøter i innspurten av valgkampen.²⁵²

Kort oppsummert kan man hevde at det var flere felles valgmøter mellom NKP og DNA i Hedmark under valgkampen, og at NKPs sentralorgan dekket disse møtene i stor grad. Dekningen var derimot ikke til særlig til stede hos pressen til DNA, noe Høyreavisen Hamar Stiftstidende spekulerte i. En forklaring kan være at DNA allerede før valget hadde såpass momentum at de ikke var avhengig av NKPs hjelp i Hedmark. NKP var foran valget nokså marginalisert. Igjen var Hedmark et av NKPs kjerneområder, og det ser ut som partiet i dette fylket drev nokså aktiv valgkamp for DNA. Og som HS spekulerte i så kunne fraværet av dekning i DNA-pressen ha valgstrategiske grunner, for å lettere kunne tilegne seg velgere fra det politiske sentrum som var skeptiske til NKP. Uansett blir dette til syvende og sist bare spekulasjon.

Etter at valgkampen var over, var det knyttet spenning til hvordan Folkefronten hadde gitt utslag for DNA. Utbredt kommunismefrykt kunne i utgangspunktet hindret velgere fra

²⁵¹ Arbeideren 5. oktober 1936 side 4.

²⁵² Arbeideren 9. oktober 1936 side 6.

sentrum i å stemme på DNA, men slike konsekvenser fikk ikke Folkefronten for DNA. Etter valgdagen gikk DNA betydelig frem i Glåmdalen og Sør-Østerdalen.

Resultatet av stortingsvalget 1936

Under er det satt opp en tabell hvor vi ser forholdet mellom DNAs resultater under stortingsvalgene i 1933 og 1936, og forholdet mellom NKPs oppslutning i 1933 og DNAs endring i oppslutning fra 1933 til 1936.

Kommune	NKP 1933	DNA 1933	DNA 1936	DNA endring
Kongsvinger	1,2 %	37,5 %	43 %	+ 5,5 %
Sør-Odal	0,8 %	59,1 %	72,7 %	+ 13,6 %
Nord-Odal	5,8 %	67,1 %	77 %	+ 9,9 %
Vinger	3,6 %	55,8 %	66 %	+ 10,2 %
Eidskog	3,4 %	49,8 %	62,4 %	+ 12,6 %
Brandval	1,8 %	62,8 %	67,7 %	+ 4,9 %
Grue	2,9 %	56,1 %	62,7 %	+ 6,6 %
Hof	1,7 %	56,7 %	62,1 %	+ 5,4 %
Åsnes	11 %	56,8 %	70,2 %	+ 13,4 %
Våler	10,7 %	50,4 %	65,6 %	+ 15,2 %
Elverum	1,8 %	52,8 %	58,9 %	+ 6,1 %
Trysil	3,4 %	48,7 %	56 %	+ 7,3 %
Åmot	24 %	36,1 %	67 %	+ 30,9 %
Stor-Elvdal	12 %	56,8 %	76,2 %	+ 19,4 %

Tabell 7²⁵³

Som man kan se på tabellen over så øker DNAs oppslutning i alle kommunene i Glåmdalen og Sør-Østerdalen, og med unntak av bykommunen Kongsvinger så har partiet reinte flertall i alle kommuner. DNAs økning i prosent er også høyere enn NKPs resultater fra 1933 i hver eneste kommune. Med andre ord var Folkefronten vellykket for DNA, samarbeidet med NKP hadde gitt dem majoriteten av kommuniststemmene uten at velgere fra sentrum hadde vendt seg bort fra DNA som følge av kommunismefrykt. DNA hadde nå oppnådd status som et bredt masseparti i Glåmdalen og Sør-Østerdalen og var områdets desidert sterkeste politiske kraft.

²⁵³ NOS.IX.26 – Stortingsvalget 1933 og NOS.IX.107 – Stortingsvalget 1936. side 42 og side 110

Oppsummering

I årene 1934 og 1935 greide NKP i Hedmark å bremse nedgangen som partiet hadde gjennomgått mellom 1930 og 1933, og i enkelte kommuner i Glåmdalen og Sør-Østerdalen greide partiet å gjenerobre tapt terreng. Sosialfascismelinjen ovenfor DNA var ikke like tydelig som på starten av 1930-tallet, mye fordi begge partiene på venstresiden så på konfrontasjon med hverandre som lite konstruktivt etter at Adolf Hitler og NSDAP hadde overtatt makten i Tyskland fra 1933. I de kommunene hvor NKP greide å gå fram, var det mye fordi det lokale kommunistlaget greide å fremstå som et alternativ til de andre partiene, med et eget konstruktivt program. I de kommunene hvor partiet ikke nådde opp, var det mye fordi partiet ikke lyktes i å fremstå som et alternativ til DNA.

Da folkefronten ble tema for NKP og DNA i 1935, hadde NKP i Hedmark styrket posisjonen sin ovenfor DNA noe etter kommunevalget i 1934. Underveis under folkefrontforhandlingene kom det også fram at NKP og DNA hadde et mer avslappet forhold til hverandre i Hedmark enn hva de to partiene hadde til sine sentrale ledelser. Både partisamling og listeforbund under stortingsvalget 1936 var aktuelt. Da partisamling lå på vent og listeforbund utgikk under stortingsvalget, valgte NKP å ikke stille liste i Hedmark fylke slik at de ikke skulle stå i veien for DNA i valgkampen mot de borgerlige partiene som hadde inngått listeforbund. DNA gjorde et brakvalg og i hver kommune i Glåmdalen og Sør-Østerdalen økte partiet mer enn hva NKP hadde i oppslutning under stortingsvalget i 1933. Dette indikerer at DNA hadde blitt et bredt folkeparti, som ikke lakk stemmer til sentrum til tross for et samarbeid med NKP.

Kapittel 5 - NKP og NS 1936-1939

Innledning

Selv om stortingsvalget 1936 var et tilbakefall for NS på landsbasis så hadde partiet hatt en økning i oppslutning i Hedmark. Egen lokalavis i fylket og bedre etablerte lokallag og lokalpolitikere hadde bedret partiets stilling i fylket, og dette kunne gi partiet et godt kommunevalg i 1937. Indre konflikter i partiet bidro imidlertid til at NS ikke fikk noe utløp for dette potensialet og at partiet heller ble preget av stagnasjon. NKP fortsatte folkefrontlinjen med DNA, men opplevde flere og flere nederlag ovenfor DNA i denne prosessen. Nøkkelpersoner i NKP meldte etter hvert overgang til DNA, og folkefronten bidro heller mer til at partiet ble ytterligere marginalisert. Tiden mellom seint høsten 1936 og 1939 bidro til at både NKP og NS ble ytterligere marginalisert i området, og at DNA etablerte flertallet sitt enda sterkere under kommunevalget i 1937. Forholdet mellom DNA og de borgerlige partiene ble også mer og mer moderat. Hvordan greide NS å forspille potensialet sitt i Hedmark etter stortingsvalget i 1936, og hvorfor falt flere av medlemmene av den sosialradikale fløyen inn i apati og depresjon? Og hvorfor greide ikke NKP å dra noen vesentlig fordel av folkefronten?

Folkefronten og NKP foran kommunevalget 1937

Etter å ha praktisert en folkefrontpolitikk med DNA under stortingsvalget i 1936, stilte NKP egne lister i flere kommuner ved kommunevalget i 1937. Flere sentrale NKP-medlemmer hadde igjen meldt overgang til DNA, den mest sentrale av disse i Glåmdalen var Oskar Lindberget i Våler. Når Lindberget eksakt meldte overgang er et ubesvart spørsmål, men det må ha vært en gang mellom da han var redaktør for Solør-Arbeideren sommeren 1935, og da han sto på liste for DNA i Våler under kommunevalget i 1937.²⁵⁴

Våren 1937 hadde NKP sendt en delegasjon med Emil Løvlien i spissen til Moskva for å diskutere partiets situasjon, og Kominterns leder Dimitrov ga den norske delegasjonen hard medfart. I følge Komintern hadde NKP ført en politikk som var ubolsjevistisk og bidratt til at revolusjonære arbeidere så på DNA som sitt parti. De norske kommunistene kontret med at de

²⁵⁴ Kongsvinger Arbeiderblad 31. august 1937. side 3.

hele tiden hadde forsøkt å anvende Kominterns politikk og at partiets sviktende resultater måtte sees i lys av dette. Den nye linjen ble at NKP skulle var å tilnærme seg DNAs venstre- og sentrale fløy, og å avvise samarbeid der hvor DNAs høyrefløy hadde for mange gjennomslag.²⁵⁵ Etter at delegasjonen kom hjem fra Moskva og NKP gjorde nye tilnærminger til samarbeid med DNA, gikk partiene til slutt inn i forhandlinger. Partiene begynte å samarbeide mer i fagforeningene og på lokalt plan, men foran valgkampen i 1937 ble forhandlingene dog lagt på is.²⁵⁶ Dette gjorde at partiene ble rivaler i kommunevalget. Overganger til DNA som eksempelet med Oskar Lindberget kan sees i sammenheng med at flere NKP-medlemmer var innstilt for en organisatorisk samling mellom partiene. Et viktig element i forhandlingene mellom NKP og DNA var at NKP faktisk sa seg villig til å oppgi sitt standpunkt rundt proletariatets diktatur, et standpunkt som hadde vært en av hovedgrunnene til at partiet kunne ansees som et politisk ekstremt parti.²⁵⁷

I Åsnes hadde opinionsleder for NKP Johan Kokkin meldt overgang til DNA, men han ble fra første stund sett på som en stalinbeundrer og venstrevridd politiker innad i partiet. Og Kokkin kom etterhvert i konfrontasjon med et annet nytt DNA-medlem, Rolf Jacobsen.²⁵⁸ Dikteren Jacobsen hadde en fortid i Radikale Folkeparti, og var ingen stor tilhenger av kommunisme. Innmeldinger som Rolf Jacobsen var et tydelig tegn på DNAs sosialdemokratiske profil på bekostning av kommunisme. Motsetningen mellom Jacobsen og Kokkin handlet forøvrig om mer enn ideologi, det handlet også om lokale geografiske maktforhold. Mens Jacobsen var bestemt på at Flisa skulle være det administrative senteret i kommunen, tilhørte Kokkin en fløy som mente at Kjellmyra skulle være sentrum. For Kokkins fløy sin del var dette et nokså håpløst prosjekt siden både jernbane og hovedvei allerede gikk igjennom Flisa.²⁵⁹ Til tross for disse indre motsetningene fra tidlig stund så ble Johan Kokkin oppført som nummer 3 på DNAs liste på Gjesåsen foran kommunevalget.²⁶⁰ I Åsnes Finnskog stilte kommunistene fortsatt egen liste foran kommunevalget.²⁶¹ Mens NKP slet med forvirring og utydelighet knyttet til Folkefronten, slet Nasjonal Samling etter hvert med fraksjonering som en følge av maktkamp sentralt i partiet.

²⁵⁵ Rønning, 2003. side 149.

²⁵⁶ Rønning, 2003. side 151.

²⁵⁷ Rønning, 2003. side 151.

²⁵⁸ Ove Røsbakk *Rolf Jacobsen – en dikter og hans skygge* Gyldendal Norsk Forlag 1998 side 128-129.

²⁵⁹ Else Hanna Tendø. *Det var her – Rolf Jacobsens liv i Solør* Eget Forlag 1997. side 58-59.

²⁶⁰ Kongsvinger Arbeiderblad 6 september 1937. side 3.

²⁶¹ Kongsvinger Arbeiderblad 15. september 1937. side 6.

Hjortsakens konsekvenser for NS i Hedmark

I motsetning til NKP hadde NS stått på egne bein hele veien i Hedmark, og etter den stigende oppslutningen i Glåmdalen og Sør-Østerdalen mellom 1933 og 1936, skulle man tro at NS hadde et godt kommunevalg i møte. Slik skulle det ikke gå. Til tross for en beskjeden framgang i Hedmark hadde partiet samlet sett gått tilbake på landsbasis. Og da dette var status quo etter at partiet hadde brukt tre år på å etablere lokallag og partipresse, ble det dårlige valgresultatet kilde til stor frustrasjon innad i partiet. Mot årsskiftet mellom 1936 og 1937 eskalerte denne frustrasjonen til en bitter personkonflikt mellom Vidkun Quisling og advokat Hjort, som igjen bidro til fraksjoner innad i partiet. Denne maktkampen bidro til at NS i Hedmark slet med å ha fokus på egen politikk.

I første omgang utspilte maktkampen seg mellom Hjort og andre ledende personer innad i partiet. Hjorts mektige posisjon gjennom at han var leder av Akershus FO og Hirten, hadde bidratt til at han hadde fått flere fiender innad i partiet. Den mektigste av Hjorts fiender var partiets generalsekretær Rolf Jørgen Fuglesang, og maktkampens innledende fase gikk på hvem av leirene som ville vinne Quislings sympati. Hjorts kjernesak for å kunne snu den negative utviklingen til partiet, var å få til en desentralisering av partiet. Dette ble tatt dårlig imot av Quisling, og bidro til at Hjorts rival Fuglesang ble utnevnt til fylkesfører i Oslo. På dette tidspunktet var det klart at Quisling hadde tatt parti med Hjorts motstandere, og Hjort responderte på dette med å trekke seg som leder av Akershus FO og Hirten. På dette tidspunktet sto maktkampen tydelig mellom Hjort og Quisling.²⁶² Hjorts neste trekk var et forsøk på å kalle inn til et NS-rådsmøte for å diskutere om partiet trengte en desentralisering, Quisling svarte med å bruke førermakten sin til å utelukke et slikt rådsmøte. Det var tydelig at Quisling opplevde Hjorts ønske om desentralisering som truende mot sin egen posisjon som partileder, og at Quisling tolket førerprinsippet som at partiets medlemmer skulle motta instruksjer ovenfra og ned. Hjort på sin side tolket førerprinsippet dit at lokale fylkes- krets- og lagførere burde ha friere tøyler til å forvalte sin egen lokale politikk. Hjort tapte til slutt maktkampen, og 8 februar 1937 valgte han å trekke seg fra NS. Det samme gjorde flere av Hjorts støttespillere, og det var tydelig at Quisling hadde undervurdert den avgåtte nestlederens posisjon i partiet.²⁶³

²⁶² Oddvar Karsten Hoidal «Vidkun Quisling's Decline as a Political Figure in Prewar Norway, 1933-1937» I *The Journal of Modern History*, Vol. 43, No 3(Sep., 1971) side 460-461.

²⁶³Hoidal. 1971. side 462-464.

Etter at Hjort og hans støttespillere forlot partiet, var det tilfeller av at NS-pressen skrev kritiske artikler om den avgåtte nestlederen, og dette fikk fylkesfører Oliver Møystad til å reagere. Den 20. februar hadde Hedmark fylkesstyre i NS møte på Elverum hvor en rekke saker ble diskutert, og den 22. februar sendte de et brev til Vidkun Quisling. Angående Hjortsaken skrev de følgende:

”Hjortsaken: De tilstedeværende var enige om å gi uttrykk for sin lojalitet for NS fører. Samtidig vil vi peke på at utviklingen av Hjortsaken i visse deler av fylket har virket meget skadelig for bevegelsen (fjellbygdene). Det ansees derfor ønskelig at der settes en stopper for alle skrivelser og all diskusjon om saken, slik at tiden kan få høve til å læge sårene.”²⁶⁴

Fjellbygdene som det siktes til her, er NS sine kjerneområder i Nord-Østerdalen i kommuner som Tynset og Tolga. Hjorts sosialradikale stil og tilknytning til tidsskriftet Ragnarok gjorde ham populær i disse områdene, og særlig kretsføreren i Nord-Østerdalen Embret Godtland var en tilhenger av Hjort. Dette hadde han tidlig signalisert da han krevde å få inn Hjort som taler i Tynset mot at han skulle arrangere NS-møter i området.²⁶⁵

Hjorts utmelding skapte også forvirring i Hedmarksgruppa. Den 16. februar skrev NS-politikker i Trysil Per Bakken til generalsekretariatet og ba om en bekreftelse på at Hjort hadde meldt seg ut av partiet. Den 27. februar fikk han et brev fra generalsekretariatet som bekreftet dette.²⁶⁶ Den 15. februar skrev kretsfører i Sør-Østerdalen til generalsekretariatet og ba om en redegjøring for hvorfor Hjort hadde gått ut av partiet. Den 23. februar fikk han som svar at Hjorts utmeldelse hadde skjedd etter han stilte et ultimatum om at Oslo og Akershus FO ikke skulle slås sammen, og at utmeldelsen skjedde etter dette ultimatumet ikke hadde blitt imøtekommet av Quisling. Hjort ble videre i brevet beskyldt for at han hadde drevet en ondsinnet kampanje mot føreren og oppfordret til utmeldelser fra partiet blant sine støttespillere i blant annet Hirden og NS-ungdommen.²⁶⁷

Selv om flere av Hjorts støttespillere forlot partiet, var det også de som ble igjen og fortsatte kampen for en desentralisering av partibyråkratiet. En av disse var Albert Wiesener som var et sentralt NS-medlem i Hedmark. Wieseners kampanje gikk ut på å skape en partikultur hvor føreren sto ansvarlig ovenfor resten av partiet, som i praksis ville bidra til en noe mer flat struktur. I et partimøte med Wieseners gruppe den 30. mai 1937, demonstrerte Quisling førermakten sin tydelig nok en gang. Og i motsetning til Hjort som hadde trukket seg

²⁶⁴RA-PA-0748 Oliver Møystad: utgående brev 22/02/1937.

²⁶⁵RA-PA-0760/F/Fb/L0028 Brev mellom NS generalsekretariat og Simon Grindalen udatert.

²⁶⁶RA-PA/0760/G/L0003 korrespondanse mellom Per Bakken og NS-generalsekretariat 16 februar og 27 februar.

²⁶⁷ RA-PA/0760/G/L0003 brev fra NS generalsekretariat til Simon Grindalen. 23. februar 1937.

frivillig i februar, så ble Wiesener og hans støttespillere ekskludert fra partiet i etterkant av møtet.²⁶⁸ Ekskluderingen av Wiesener skapte reaksjoner, og den 1. juni 1937 mottok Quisling et brev fra Ragnhild Wiesener. I Likhhet med Hjort hadde Wiesener blitt hengt ut i NS-pressen, og dette fikk Ragnhild Wiesener til å reagere. Brevet hudflettet Quislings behandling av interne motstandere i partiet og ikke minst behandlingen av Albert Wiesener, og brevet kan kort oppsummeres med dette sitatet:

«Dette er ikke Vidkun Quisling verdig!»²⁶⁹

Men det var ikke bare i Nord-Østerdalen og på Hamar at Hjort og Wiesener hadde støttespillere, også Christian Astrup sympatiserte med den avgåtte nestlederen. Under landssvikoppgjøret mintes Astrup konflikten mellom Quisling og Hjort slik:

«I den striden som oppstod mellem Quisling og Hjort lå min sympati nærmest på Hjorts side. Striden gjaldt forresten ikke så meget hvem som skulle lede, Hjort eller Q, men hvem skulle stå nærmest Q. –Hjort eller Fuglesang og det valget kunne overhode ikke være tvilsomt.»²⁷⁰

Hva NS-medlemmer uttalte om maktkampen mellom Quisling og Hjort mens de satt i avhør tiltalt for landssvik, bør tolkes kritisk. På dette tidspunkt var det klart at Quisling risikerte dødsstraff for landssvik, og med det i mente fristet det nok ikke å si i avhør at man sto på Quislings side i maktkampen mellom ham og Hjort. Astrup erindret uansett videre at han opplevde å bli behandlet som en outsider på partiets riksmøte på Hamar i juli 1937, og at han følte dette skyldes at han ble sett på som en venn av Hjort. Han legger dog til at han og lokallaget i Våler likevel stilte liste til kommunevalget i 1937.²⁷¹ Under riksmøtet på Hamar var det et siste forsøk på opposisjon mot Quislings praktisering av førerprinsippet, men partiets leder og hans støttespillere ble for mektige. Innad i partiet hadde Quisling vunnet maktkampen, men partiet hadde likevel tatt stor skade av den interne konflikten. Enda flere medlemmer meldte seg ut etter riksmøtet på Hamar.²⁷² I kildene til landssvikopprører sier flere av NS-medlemmene i avhør at de var tilhenger av Hjort under denne konflikten. Dette skal tas med stort forbehold, siden Quisling enten risikerte dødsstraff eller hadde fått dødsstraff da disse avhørene fant sted.

²⁶⁸ Hoidal. 1971. side 465.

²⁶⁹ RA-PA/0760/G/L0003 brev fra Ragnhild Wiesener til Vidkun Quisling 1. juni 1937.

²⁷⁰ Bergen politikammer L-sak Christian Astrup Astrups redgjørelse boks 1.

²⁷¹ Bergen politikammer L-sak Christian Astrup redgjørelse boks 1.

²⁷² Hoidal. 1971. side 465.

Etableringen av NS-avisa Ny Dag

Til tross for maktkampene som preget partiet våren 1937, greide NS å holde på en egen avis i Hedmark. Frihetskampen hadde i første omgang opphørt, men Odd Melsom og Ola Furuseth startet opp en ny avis med navn Ny Dag, og ble de to mest sentrale personene i redaksjonen. Denne avisa ble trykket ved trykkeriet til Odd Melsoms gamle arbeidsgiver Hedemarkens Amtstidende på Kongsvinger.

Etableringen av avisa hadde vært en frustrerende prosess for Melsom. Å drive en avis kostet penger, og redaksjonen var avhengig av å få bevilget midler fra partiet. De gangene Melsom etterspurte dette fra generalsekretariatet vinteren 1936/1937, tok det ofte lang tid før Melsom i det hele tatt fikk svar. Den 29. desember 1936 hadde Melsom orientert generalsekretariatet om de økonomiske forholdene rundt avisa Frihetskampen, og hva som var nødvendig for å få en ny avis i Hedmark.²⁷³ Ikke før den 12. februar hadde generalsekretariatet kommet med et utfyllende svar. Brevet beklaget den lange ventetiden og redegjorde videre for hvordan Ny Dag skulle få økonomisk støtte av partiet.²⁷⁴ Det er vanskelig å vite helt sikkert hva det byråkratiske rotet skyldtes, men det kan sees i lys av partiets situasjon etter valgnederlaget i 1936 og maktkampen som utspilte seg mellom Hjordt og Quisling. Orienteringen fra generalsekretariatet rundt de økonomiske forholdene kom nesten en måned etter at Melsom hadde orientert Quisling om Ny Dag i et brev datert 18. januar 1937.²⁷⁵

Den første utgaven ble utgitt 11. februar 1937 og avisa kom så ut ukentlig gjennom resten av året. Til tross for maktkamp og byråkratisk rot etter valgnederlaget 1936, greide NS i Hedmark å etablere en egen ukeavis også i 1937. I likhet med Frihetskampen publiserte Ny Dag en rekke antisemittiske og antifrimurerske artikler. Men etableringen av den nye avisa hadde kostet en pris, og da særlig for redaktør Odd Melsom som etterhvert virket både utbrent og deprimert. Den 23. juni mottok Melsom til brev hvor organisasjonsavdelingen spurte ham rett ut om han hadde sagt farvel til NS, og ba ham videre om å levere inn medlemsbøker og annet utstyr om så var tilfelle. Melsom avviste dette i et brev den 30. juni og skrev at om han meldte seg ut av partiet, ville han levert medlemsbok og annet utstyr på eget initiativ.²⁷⁶

²⁷³ RA-PA/0760/G/L0005 brev fra Melsom til generalsekretariatet 29. desember 1937

²⁷⁴ RA-PA/0760/G/L0005 brev fra generalsekretariatet til Melsom 12. februar 1937

²⁷⁵ RA-PA/0760/G/L0006 brev fra Melsom til Quisling 18. januar 1937

²⁷⁶ RA-PA/0760/G/L0003 brev mellom organisasjonsavdelingen og Melsom 23 juni og 30 juni. 1937

Årsaken til at Melsoms engasjement ble trukket i tvil, var en utgaven av Ny Dag den 25. juni. Denne utgaven inneholdt to artikler fra Eugen Nilsens avis Fronten, og det var ikke bare Melsom mot mottok kritisk korrespondanse fra partiets ledelse. Ola Furuseth mottok den 28. juni et brev fra generalsekretariatet hvor det ble sterkt kritisert at Ny Dag hadde lånt artikler fra Fronten, og det ble understreket at det ikke var ønskelig å låne artikler fra en avis som sympatiserte med blant annet Hjort og Wiesener.²⁷⁷ Disse brevvekslingene viser tydelig at maktkampen mellom Hjort og Quisling hadde vært til stor frustrasjon for Odd Melsom og Ola Furuseth, og at det gikk ut over redaksjonens arbeid med Ny Dag. Hjortsaken bidro til at Melsom i praksis var et passivt medlem av NS fra sommeren 1937 og fram til juli 1940.²⁷⁸

Ny Dag slet også med å trekke til seg NS-medlemmer som kunne bidra i redaksjonen. Et eksempel på dette var Johan Woll som flyttet til Brandval kommune våren 1937. I en korrespondanse utveksling med hovedkontoret i mellom 24. mars og 2. april ble Woll ønsket velkommen til Hedmark og han ble oppfordret til å kontakte kretsfører Axel Stang.²⁷⁹ Til tross for at Woll hadde redaktørbakgrunn fra Rjukan Dagblad, ble han aldri involvert i Ny Dag. Med tanke på at han under krigen ble redaktør for avisa Østlendingen kan dette i etterpåklokskapens lys sies å være beklagelig for partiet. Men dette må sees i sammenheng med at NS i Glåmdalen hadde vært dårlig organisert siden partiets stiftelse i 1933. I 1937 var potensialet i Glåmdalen større, men likevel slet partiet med å få potensialet ut.

NS i Glåmdalen foran kommunevalget 1937

Partiets potensial i Glåmdalen foran kommunevalget var forbedret siden kommunevalget i 1934. Christian Astrup hadde løftet partiet i Våler, og i Sør-Odal og Kongsvinger var det nå etablerte partilag med Sjøanne Melstrøm og Herman R. Fleischer som lagførere. Av medlemmer over 21 år var det 14 medlemmer i Sør-Odal og 22 medlemmer på Kongsvinger. NS regnet Kongsvinger og Vinger som samme lag.²⁸⁰

På Kongsvinger hadde det nå utviklet seg en hard kjerne av medlemmer som inkluderte Hans Nitteberg, Reidar Hexum, Ørnulf Lundesgaard, Herman R. Fleischer og Einar Thomassen. Kommunen som før kun hadde hatt et lokalt ungdomslag, hadde nå et

²⁷⁷ RA-PA/0760/F/Fe/L0040 brev fra generalsekretariatet til Ola O. Furuseth 28. juni. 1937

²⁷⁸ Oslo politikammer L-sak Odd Melsom dokument 32 side 2

²⁷⁹ RA-PA/0760/G/L0006 brev mellom Johan Woll og hovedkontoret 24. mars og 2. april 1937

²⁸⁰ RA-PA/0760/G/L0004 Rapporter til organisasjonsavdelingen fra Sjøanne Melstrøm og Herman R. Fleischer

voksant lag bestående av folk som var respektert i det lokale næringslivet. På Brandval hadde laget en forlenget arm i Kåre Rustad Næss som var en ivrig agitator for NS i Glåmdalen.

Til tross for en tyngre etablering i Sør-Odal og Kongsvinger enn tidligere greide ikke partiet å stille lister i disse kommunene under kommunevalget. På Kongsvinger kan det sees i sammenheng med at NS sympatiserte med den upolitiske listen som igjen stilte liste til kommunevalg, og at NS ikke ville ødelegge for denne. I Sør-Odal er spørsmålet ubesvart. Som nevnt så stilte NS til kommunevalg i Våler, men her må det nevnes at Christian Astrup følte seg utfryst i partiet.

NKP i valgkampen 1937

I motsetning til under kommunevalget i 1934, hadde ikke NKP noen egen avis i Hedmark denne gangen. Dette gjorde det vanskeligere for partiet å agitere for egen politikk i fylket. NKPs sentralorgan Arbeideren dekket enkeltsaker fra Hedmark under kommunevalget, og av aviser var dette NKPs eneste alternativ for avisagitasjon i Hedmark. 15. august hadde partiet en distriktskonferanse i Hedmark, og Emil Løvlien var toneangivende på møtet. Løvlien oppfordret kommunistene i Hedmark til å opptre forsonlig med DNA under valgkampen, men partiet vedtok likevel å stille lister i alle de kommunene det var mulig.²⁸¹

Løvlien var en av Hedmarks viktigste agitatorer under kommunevalget, og i motsetning til stortingsvalget i 1936 foretok Løvlien flere besøk i Glåmdalen og Sør-Østerdalen under sin valgturne. Den 25 og 26. september var han i Åsnes, før han på kvelden den 26. dro til Grue. Den 9. oktober var han på Eidskog før han dagen etter den 10. dro til Nord-Odal. 16. oktober holdt han møte på Rena. Under valgturneen var holdt han også en håndfull møter i Hedemarken.²⁸² Det faktum at Løvlien holdt møter i Åmot og i Solør viser at han ikke bortprioriterte de områdene hvor NKP allerede sto sterkt. Noen foredrag som ble gjort av Løvlien under valgkampen har ikke vært mulig å oppdrive, men et indisium for hva han agiterte for kan leses i en kronikk av Løvlien i Arbeideren den 5. oktober:

«Valget må bli en kraftig understrekning av *arbeidsfolkets kampenhet* mot reaksjon, fascisme og krig. Valget skal avgjøre om kommunene så vidt mulig skal være et organ for arbeidsfolket i dets kamp for sine økonomiske, sociale og kulturelle krav, og sine politiske rettigheter. Kommunevalget må bli en tillitsærklæring til den linje som NKP arbeider etter. Alle ærlige, socialistisk tenkende arbeidere og småkårsfolk, alle som har fått føle prisstinging, gjeldsplyndring

²⁸¹ Arbeideren 20. august 1937. side 2.

²⁸² Arbeideren 24. september 1937. side 4.

og tvangsauksjoner, skattetrykket og boligågringen, arbeidsløse som hver dag drives lenger ut i elendigheten, deres appeller vil til om å slutte op om vårt parti, og i de kommuner hvor vi av hensyn til styrkelsen av enheten og klassefronten går inn for DNAs lister, også der å gå sammen med oss.»²⁸³

Her ser vi at Løvlien tydelig appellerer til de lavere klassene om at de skal slutte seg til NKP, samtidig som at han legger kronikken på en forsonlig linje med DNA. Dette er et eksempel på at den politikken som Komintern og NKP hadde blitt enige om under delegasjonen til Moskva ble satt ut i praksis. Alt i alt kan man si at Løvlien var en dyktig skribent, kanskje partiets aller dyktigste i Hedmark fylke.

Fra 1. oktober begynte Arbeideren å komme ut som dagsavis, noe som ga partiet mer spillerom en før. Valgkampen i Hedmark ble omtalt med jevne mellomrom, som i en artikkel den 12. oktober som omtalte valg møtene på Brandval. Artikkelen henviste til møter som ble holdt 9. og 10. oktober i Brandvalsbygdene Roverud, Breidablik og Hokkåsen. Videre ble det appellert til at en sterk representasjon for NKP var viktig for en god arbeiderpolitikk i herredstyre, og at arbeiderstyret byrde ytterligere styrkes i kommunen. Igjen appellerte NKP til velgerne uten å konfrontere DNA i samme slengen.

Men mens NKP hadde en forsonlig linje med DNA i sin egen agitasjonen, så var ikke dette gjensidig for DNAs agitasjon i Hedmark. DNA brukte også ved dette valget en retorikk som stemplet kommunistene som splittere. Den 17. august skrev Kongsvinger Arbeiderblad artikkel som het *Splittelse ved kommunevalget?*, og omtalte forholdet til NKP slik:

«Foran dette kommunevalg har både landspartiet og fylkespartiet påny understreket at der ikke må bli spørsmål om valgallianser med Kommunistpartiet. Selv har dette parti erklært at det bare vil stille egne lister i de kommuner hvor undlatelse herav vil føre til en svekkelse av arbeiderfronten, altså at det vil føre til stemmetap. Hvad det kan innebære her i distriktet vet vi ikke, men vi kjenner til at der enkelte steder er rettet henvendelse til våre partiorganisasjoner om valgsamarbeide. Efter de vedtak som foreligger skulde det være greit at noe slikt ikke kan forekomme. Efter vår mening vil det heller ikke ha noen betydning for valgutfallet.»²⁸⁴

Denne artikkelen gjorde det tydelig at det i all hovedsak var DNA som hadde overtaket i forhandlingene om samarbeid og samling mellom de to partiene på venstresiden, også i Hedmark. Den 10. september skrev KA igjen en artikkel om temaet med tittelen *Fremdeles splittelse?* der de problematiserer NKPs egne målsetninger. De påpekte at NKP selv hadde uttalt at de ikke ville stille lister i kommuner hvor dette kunne true arbeiderflertallet, og påpekte videre at partiet hadde stilt lister i kommuner var det var lite sannsynlig at NKP

²⁸³Emil Løvlien *hvad kommunistene vil.* i Arbeiderem 5. oktober 1937 side 4

²⁸⁴Kongsvinger Arbeiderblad 17. august 1937 side 3

kunne vinne mandater. KA konkluderer med at det var selvforherliggende enkeltpersoner i kommunistenes rekker som hadde vært pådriver for flere av disse listene.²⁸⁵

I Hedemarkens Amtstidende hadde antimarxistretorikken mot DNA blitt kraftig redusert siden valgene tidlig på 1930-tallet, og avisa hadde en mer moderat tone med DNA, til tross for at rivaliseringa mellom Høyre og DNA fortsatt var sterk. NKP på sin side ble omtalt som «kommunistlister» i de kommunene de stilte til valg. Den 10. september skrev avisa sarkastisk om kommunistlisten som stilte til valg i Hof,²⁸⁶ og det samme gjorde avisa den 18. september, da de hadde en lignende artikkel om kommunistlisten i Brandval.²⁸⁷ HA satte nå et tydelig skille mellom DNA som et sosialdemokratisk parti og NKP som et kommunistisk parti. Indlandsposten og Østlendingen omtalte knapt NKP i det hele tatt.

NS i valgkampen 1937

Mens Kongsvinger Arbeiderblad og DNA fortsatt så på de upolitiske listene som en maskert versjon av Høyre, rettet venstreavisa Indlandsposten en pekefinger mot koblingen mellom de upolitiske listene og Nasjonal Samling. I en artikkel den 22. september som het *Står NS bak?* Skrev Indlandsposten følgende om koblingen mellom NS og de upolitiske listene:

«Det påstås også at det står NS-tendenser bak enkelte av de såkalte «upolitiske» splittelseslister som er kommet til her i distriktet i år. Vi ber derfor velgerne se sig fore, når de får stukket hånden valglistene som ikke er utgått fra noe ansvarlig parti. Navnene på listen kan være bra nok, men hvem er ansvarlig for at navnene er kommet dit, og hvem er kandidatene ansvarlig overfor? Det er spørsmål som velgerne bør ha interesse av å få besvart.²⁸⁸

Isolert sett er dette en spekulativ artikkel fra Indlandsposten, men helt på jordet var ikke avisa. Vi vet allerede at flere av NS-medlemmene på Kongsvinger hadde vært engasjert i den upolitiske listen tidligere, og den 23. september publiserte Ny Dag den upolitiske lista som stilte til valg i Strand Sogn i Stor-Elvdal.²⁸⁹ Dette indikerer sterkt at det var oppført NS-medlemmer på denne upolitiske lista. I Sør-Østerdalen blir NS knapt nevnt i de lokale avisene. Med unntak av en rekke NS-annonser for Elverumgruppa i Østlendingen, er det ganske stille. Dette indikerer at både DNA og de borgerlige partiene i Sør-Østerdalen anså NS som et tapt prosjekt.

²⁸⁵ Kongsvinger Arbeiderblad 10.september 1937 side 3

²⁸⁶ Hedemarkens Amtstidene 10. september 1937 side 1.

²⁸⁷ Hedemarkens Amtstidene 18. september 1937 side 2.

²⁸⁸ Indlandsposten 22. september 1937 side 2.

²⁸⁹ Ny Dag 23. september 1937 side 4.

Det faktum at NS nå i hovedsak stilte lister i innlandsfylkene Hedmark og Oppland, gjorde at Qvisling kunne prioritere disse områdene i innspurten av valgkampen. Utover våren og sommeren 1937 var Qvisling på en rekke møter i Hedmark fylke, og i juni måned hadde Qvisling holdt foredrag i Våler, hvor NS stilte egen liste for første gang.²⁹⁰ Men mot slutten av valgkampen prioriterte Qvisling en annen kommune hvor NS hadde ny liste, og dette var Trysil. Lagfører i Tørberget Per Bakken hadde allerede i september tydeliggjort for NS-ledelsen at han ønsket Qvisling til Trysil, og etter litt brevveksling ble det avtalt at Qvisling skulle komme til Trysil.²⁹¹ Qvisling holdt så foredrag i Trysil den 9. og 10. oktober.²⁹²

Resultatene etter kommunevalget 1937

For NKPs del ble kommunevalget i 1937 et lettere tilbakeslag fra valget i 1934. I Hedmark fylke faller partiet fra 24 til 18 kommunestyrerepresentanter, og denne nedgangen er også representativ for nedgangen i Glåmdalen og Sør-Østerdalen.

I Solør ble tidligere NKP-medlemmer som Oskar Lindberget og Johan Kokkin denne gangen valgt inn for DNA istedet. I Åsnes kapret NKP et mandat i hovedsognet med Asbjørn Enger, og i Gjesåsen fikk de nok en gang innvalgt Tobias Schøtshaug. Johan Kokkin ble her innvalgt for DNA. I Grue ble Magnus Vangerud innvalgt med Hans Ebbel som vara. I Våler fikk partiet innvalgt to representanter mot før tre. I Nord-Odalen holdt NKP stillingen og beholdt en representant. I tillegg fikk partiet innvalgt en representant i Sand. Denne gangen var Christian Linderud kun vara, men han var nok utvilsomt en viktig opinionsleder for partiet likevel.²⁹³ I resten av Glåmdalssognene nådde ikke NKP opp.

I Åmot holdt kommunistene stillingen og fikk innvalgt 6 representanter. Denne gangen fikk de også inn en representant i Nordre Osen mot tidligere null. Ole Hermansen, Eivind Petershagen og Olaf Skramstad var igjen innvalgt i Åmots kommunestyre. I Stor-Elvdal fikk kommunistene innvalgt to representanter i Adelsten Hellum og Karinius Iversen. Dette var en representant mindre enn i 1934. i Elverum og Trysil nådde ikke NKP opp.²⁹⁴

²⁹⁰RA-PA/0750/H/L0001 dagbok 1937 13. juni

²⁹¹RA-PA/0760/G/L0006 brev fra propagandakontoret til Per Bakken 18. september 1937.

²⁹²RA-PA/0750/H/L0001 dagbok 1937 9. og 10. oktober.

²⁹³Østlendingen 20. oktober 1937 side 7.

²⁹⁴Østlendingen 19. oktober 1937 side 3.

Nasjonal Samling fikk innvalgt 3 representanter i Glåmdalen og Sør-Østerdalen. Dette var Nils Karlsveen i Elverum med Oliver Møystad og Simon Grindalen som vararepresentanter. I Elverum falt NS da med en representant. I Trysil ble K. I. Moe innvalgt med Sindre Skjærsmoen som vara. I denne kommunen vant NS en representant.²⁹⁵ Til slutt fikk partiet valgt inn en representant i Våler i Christian Astrup, med Harry Nilsen og Kåre Urdahl som varamenn.²⁹⁶ Samlet sett kan man si at NS holdt stillingen i området. Partiet mistet riktig nok et mandat i Elverum og det ene mandatet partiet hadde i Åmot, igjen vant partiet ett mandat i både Trysil og Våler. Men selv om partiet holdt stillingen i Glåmdalen, og Sør-Østerdalen, og at partiet heller ikke falt ut av kommunestyret på Hamar, så var kommunevalget 1937 et katastrofevalg for partiet.

Det sosialradikale miljøet i NS stagnerer

Til tross for at NS holdt fotfestet sitt i Våler og Sør-Østerdalen etter kommunevalget i 1937, stagnerte etterhvert det sosialradikale miljøet. Maktkampen mellom Quisling og Hjort hadde kostet mye tid og krefter for dette miljøet og på landsbasis var partiet satt kraftig tilbake sammenlignet med de optimistiske månedene i forkant av stortingsvalget i 1936. En etter en falt sosialradikale nøkkelpersoner i NS inn i apati eller ut av partiet.

Odd Melsom hadde allerede falt inn i depresjon i løpet av våren 1937, og Ola Furuseth hadde så tatt over mesteparten av det redaksjonelle ansvaret i Ny Dag. Utover seinsommeren og høsten 1937 begynte frustrasjonen også å bre seg hos Furuseth, og korrespondansen mellom ham og ledelsen var ganske så kjølig. Den 25. oktober nådde det et punkt hvor Furuseth skrev et brev til NS-ledelsen hvor han trakk seg fra både KO og NS. Han skrev at han følte at han ikke lenger hverken sto inne for eller tjente NS sin ide, og at partiet hadde utspilt sin rolle og blitt utslått av en overmektig fiende i folkefronten. Han legger likevel til at den verste fienden befant seg internt i NS selv. Han avslutter med å takke for samarbeidet, og skriver at han håper NS bevegelsen finner veien til målet, uavhengig av de ville være enkeltvis eller sammen.²⁹⁷ Ledelsen henvender seg så straks til Oliver Møystad og ber han ta

²⁹⁵Østlendingen 20. oktober 1937 side 3.

²⁹⁶Østlendingen 21. oktober 1937 side 3.

²⁹⁷RA-PA/0760/G/L0003 brev fra Ola Furuseth til Nasjonal Samling KO 25. oktober 1937.

ansvar for de konsekvensene dette fikk for redaksjonen i Ny Dag.²⁹⁸ Ola Furuseth var ute av NS.

Nestemann til å stagnere var Christian Astrup i Våler. Som en beundrer av Hjort hadde maktkampen vært negativ for Astrup, og denne frustrasjonen fortsatte også etter at han hadde blitt valgt inn i Våler kommunestyre for NS. Allerede under riksmøtet på Hamar sommeren 1937 hadde Astrup følt seg som en outsider på møtet, og han følte det skyldtes at han hadde hatt et tett forholdt til Hjort. Astrup følte at han etter riksmøtet i 1937 i praksis ikke var et medlem av partiet. I 1938 var også Astrup tilstede på et møte arrangert av Hjort.²⁹⁹

Den 5. mai 1938 var også lagføreren fra 1936 Bjørn Braskerud ute av bildet, etter den såkalte Braskerudtragedien. Braskerud hadde først skutt sin egen far og fire andre personer før han selv ble tatt av dage av den lokale lensmannen.³⁰⁰ Denne saken var utvilsomt en personlig tragedie som var dypt tragisk for alle involverte, men igjen bidro denne saken neppe til å bedre Nasjonal Samlings rykte i Våler. I en artikkel den 9. mai fire dager etter tragedien, skrev Kongsvinger Arbeiderblad en artikkel med navn *Overspendt nazistisk fantasi årsak til Vålerdramaet?* Innledningsvis beskrev artikkelen Bjørn Braskerud slik:

«Bjørn Braskerud har i de siste tre år levet i en overspent fascistisk ideverden som fullstendig hadde besatt ham. Hvorledes henger det sammen med hans store våpen og ammunisjonslager?»³⁰¹

Tidspunktet for publisering av en slik artikkel var neppe bra, men det sier litt om hvor løse presseetiske normer var på denne tiden. Den 10. mai skrev Kongsvinger Arbeiderblad at det var både pressens og politiets plikt å finne ut av hvilke forhold som hadde bidratt til tragedien, og adresserte tydelig at det fascistiske miljøet i Våler neppe hadde vært sunt for Bjørn Braskeruds sinn.³⁰² Dagen etter, den 11. mai, kunne KA annonsere at politiet ville avhøre flere av lederpersonene i NS-miljøet på Våler.³⁰³

NS-ledelsens siste forsøk på å få kontakt med Vålergruppa før krigen var høsten 1939, da Rolf Jørgen Fuglesang oppsøkte nøkkelpersonene Christian Astrup, Harry Nilsen, Odd Jahrman Fossom og Ole Gresmo. Odd Jahrman Fossom mintes møtet slik:

²⁹⁸RA-PA/0760/G/L0003 brev fra organisasjonsavdelingen til Oliver Møystad 30. oktober 1937.

²⁹⁹Bergen politikammer L-sak Christian Astrup boks 1 dokument 20 side 3.

³⁰⁰Kongsvinger Arbeiderblad 7. mai 1937 side 1.

³⁰¹Kongsvinger Arbeiderblad 9. mai 1937 side 1.

³⁰²Kongsvinger Arbeiderblad 10. mai 1937 side 3.

³⁰³Kongsvinger Arbeiderblad 11. mai 1937 side 3.

«Senhøsten 1939 kom Fuglesang til Våler for å holde foredrag og for å få oss til å gjenoppta politisk virksomhet for NS. Han hadde en konferanse med Harry Nilsen, Christian Astrup, Ole Gresmo og meg i Nilsens hjem. Konferansen førte ikke til noe resultat for partiet, idet vi fire svarte at vi ikke stilte oss til disposisjon for partiet.»³⁰⁴

Ut fra det Odd Fossum erindrer under landssvikoppgjøret hadde Vålergruppa i praksis ligget død ei god stund, og Fuglesang lyktes ikke med å gjøre Vålergruppa aktiv igjen. Exiten til Melsom og Furuseth og Vålergruppas passivitet illustrerer tydelig den passiviteten som det sosialradikale miljøet hadde gått inn i. Etter 1937 sluttet også Ny Dag å komme ut, og NS i Hedmark fikk ingen nye aviser før under krigen.

Folkefronten stagnerer

Etter samlingsforhandlingene høsten 1937 var folkefronten lagt på is. Under vinteren 1937/1938 påla Komintern NKP at forhandlingene skulle fortsette, men at det skulle fremstå som om det var reaksjonære krefter i DNA som brøt forhandlingene om så skjedde. Dette skjedde så i januar 1938 da DNA brøt forhandlingene, men NKP lyktes ikke med å tjene noe som helst på dette. Som nevnt så hadde en rekke NKP-medlemmer meldt overgang til DNA i løpet av samlingsforhandlingene i et håp om at samlingsforhandlingen skulle gå igjennom, og disse meldte ikke nødvendigvis overgang tilbake til NKP etter at forhandlingene strandet.³⁰⁵ Enkelte medlemmer ble med i DNA i lang tid fremover, som for eksempel Oskar Lindberget. Johan Kokkin derimot, kom mer og mer i konfrontasjon innad i DNA.

I november 1939 var vinterkrigen mellom Finland og Sovjetunionen et hett tema i Norge, hvor DNA støttet Finland og NKP støttet Sovjetunionen. Stemningen i det norske folk falt utvilsomt i favør Finland, og dette var en lite strategisk sak for NKP rett etter at folkefrontpolitikken var skrinlagt etter ikke-angrepspakten. Dette ble naturlig nok et hett tema i Åsnes hvor NKP lenge hadde hatt et fotfeste, og vinterkrigen ble tema på en rekke møter hvor både DNA-folk og kommunister var til stede. I dette klimaet oppstod det en ny konfrontasjon mellom Rolf Jacobsen og Johan Kokkin. På et møte hvor de lokale kommunistene hadde diskutert vinterkrigen, hadde Kokkin latt seg verve som ordstyrer. På et møte i Folkets Hus i november 1939 var det mellom 300 og 400 folk til stede, og salen bestod av både kommunister og sosialdemokrater. DNA-mann Finn Moe holdt først foredrag hvor han talte Finlands sak, og sammenlignet Sovjetunionens invasjon av Finland med flere av

³⁰⁴ Oslo politikammer L-sak Odd Jahrmann Fossum boks 1 dokument 3 side 2.

³⁰⁵ Rønning, 2003. side 152-153.

invasjonene til Benito Mussolinis Italia. Da Johan Kokkin så skulle tale Sovjetunionens sak, ble han møtt med en stor pipekonsert.³⁰⁶ Til slutt gikk Rolf Jacobsen opp til scenen og leide Kokkin ned. Avslutningen på hendelsesforløpet er beskrevet slik i Rolf Jacobsens biografi:

«Da ropte en av Kokkins støttespillere ampert fra salen: Er det ikke Arbeiderpartiets viseordfører i bygda som taler? Nei! Runget det gjennom Folkets Hus.»³⁰⁷

Dette viste tydelig at NKPs holdning til ikke-angrepspakten i august og vinterkrigen som brøt ut november igjen hadde vært skadelige prioriterte standpunkt for partiet, standpunkt som var pålagt partiet igjennom Komintern.

Oppsummering

Årene mellom 1936 til og med 1939 ble en ytterligere nedtur for både NKP og NS. Kommunistene fortsatte folkefronten, men oppnådde ikke så mye mer enn å lekke medlemmer over til DNA. De kommunistene som forsøkte å trekke DNA mot Venstre internt opplevde som regel å tape maktkampen mot opinionsledere i DNAs høyrefløy, som Rolf Jacobsen i Åsnes. NS hadde isolert sett et godt utgangspunkt i Hedmark foran kommunevalget i 1937, men intern uro i partiet førte store deler av den sosialradikale fløyen inn i depresjon og apati. Fra senhøsten 1936 og utover resten av 1930-tallet ble det tydelig at politisk ekstremisme var et marginalisert fenomen også i Glåmdalen og Sør-Østerdalen, til tross for at både NKP og NS hadde etablert flere fotfester i området. Mot slutten av 30-tallet ble politisk ekstremisme mer og mer et marginalt fenomen i Glåmdalen og Sør-Østerdalen.

³⁰⁶ Røssbakk. 1998. side 146-147.

³⁰⁷ Røssbakk. 1998. side 147.

Kapittel 6 – sammenligning

Innledning

Nå som vi er ferdige med de fire empirikapitlene, kan vi nå sammenligne flere av forholdene rundt de to partiene. Selv om man ikke skal sidestille disse to partiene i for stor grad, så er det en rekke forhold som er sammenlignbare for NKP og NS i Glåmdalen og Sør-Østerdalen. Jeg skal først kort gjøre en sammenligning av partienes kildemateriale, hvor NKP sitt er noe mer fragmentert enn NS sitt. Deretter skal jeg se på ideologi, hvor begge partiene hadde klare totalitære trekk. Så skal jeg se kort på likheter og forskjeller i hvordan begge partiene var organisert i fylket, før jeg går videre med å sammenligne partienes presse og agitasjon. Deretter skal jeg se på likheter og forskjeller i hvordan partiet etablerte fofester, og likheter og forskjeller i partienes mange småkonger. Til slutt skal jeg se på likheter og forskjeller i hvordan begge partiene ble marginalisert.

Ideologi

Det avgjørende trekket som gjorde NKP og NS til ekstremistiske partier, var at begge partiene hadde totalitære trekk. Begge partiene var anti-demokratiske. Begge partiene gikk inn for å forkaste det eksisterende og erstatte det med en helt ny samfunnsform.

NKP sentralt hadde en målsetting om proletariatets diktatur, og holdt på dette målet gjennom hele 30-tallet. I Åmot vistes dette igjennom programpunktet som gikk inn for å holde øvrige sosiale klasser utenfor diverse kommunale utvalg. Det vistes også tydelig igjennom NKPs konfronterende stil innad i NSLF hvor forhandlinger med arbeidsgiverforeninger ble sett på som høyreavvik. NKP ønsket et samfunn som var organisert fra nedenfra og opp, og ville innføre dette via klassekamp. Flere av de lokale NKP-lagene foreslo flere offentlige velferdsordninger i sine programmer, som for eksempel gratis tannlege og en betydelig bedring i arbeidsledighets- og alderstrygd. NKP var for streik og mot frivillig arbeidstjeneste og Lockout. Flere av de lokale partiprogrammene ønsket å forby frivillig arbeidstjeneste og basere alt av arbeid på tariffavtaler. Angående militæret var NKP for nedrustning, noe man kan se tydelig i NKPs holdning til Kullmannsaken. NKP var ikke tydelig mot vold, og partimedlemmer var med jevne mellomrom innblandet i voldsepisoder.

NS sentralt ønsket å begrense Stortingets makt til fordel for en nasjonal handlekraftig regjering. Partiet var organisert etter førerprinsippet hvor kommunikasjon og instruksjoner gikk ovenfra og ned. Utvelgelse av partiets tillitsmenn ble formelt gjort av personer over de utnevnte i partihierarkiet. I Hedmark fylke kunne man se at lagene enten var preget av en sosialradikal eller en borgerlig/reaksjonær stil. Den sosialradikale som hadde sitt fotfeste i Elverum, Våler og Trysil ønsket å tiltrekke seg velgere fra de lavere klassene, og sånn sett ble disse lagene direkte konkurrenter med lokale NKP-lag i kampen om velgere og medlemmer. Den sosialradikale fløyen hadde sterke innslag av rasisme, da særlig rettet mot jøder og romanifolket. Det skal sies at rasisme var et mer hverdagslig fenomen på 30-tallet enn hva det er i dag, likevel må det kunne sies at det sosialradikale miljøet i NS dro jødefiendtligheten til et nivå som var unormalt i Norge i mellomkrigstiden. De brukte også begrepet sosialisme hyppig i omtalen av sin egen politikk. NS snakket mye om klassesamarbeid fremfor klassekamp, og ønsket et samfunn som var organisert ovenfra og ned. I motsetning til NKP var NS for frivillig arbeidstjeneste og streikebryteri, men var i likhet med NKP mot Lockout. NS i Hedmark gikk sjelden til voldelige angrep mot meningsmotstandere. Igjen skal det sies at de ofte var en provoserende gjeng, og at organisering av Hird og Kamporganisasjon vitnet om at partiet var forberedt på voldshendelser. I motsetning til NKP var NS for opprustning, noe som kom tydelig fram i Ny Dag hvor NS argumenterte for en forbedring av det norske flyvåpenet.

Organisasjon

NKP i Hedmark måtte hele tiden forholde seg til instruksjoner fra partiledelsen sentralt, og partiledelsen måtte igjen forholde seg til Kominterns instruksjoner. NKP-kildene er som nevnt noe fragmentert, men alle indisier peker mot at partiet var inndelt i fylkesparti, kretser og lokale lag. Et eksempel på en krets er for eksempel Solør-Odal krets av NKP. De lokale NKP-lagene jobbet også iherdig for å etablere et organisert fotfeste i de lokale NSLF-foreningene.

Mens NKP-kildene er fragmenterte på organisasjonsdelen, er NS-kildene ikke det. I flere rundskriv man kan studere på riksarkivet ser man at NS var organisert i fylkespartier, kretser og lokale lag. Det kommer også tydelig frem hvem som innehar de forskjellige lederstillingene som kretsførere og lagførere. Referatbøker fra lokale lag har ikke vært mulig å oppdrive, men det er rikelig med korrespondanse mellom lokale NS-lag og NS-ledelsen som gir et godt bilde av et parti som var organisert ovenfra og ned.

Målgrupper og agitasjon

NKPs målgruppe i Glåmdalen og Sør-Østerdalen på 1930-tallet var i all hovedsak skogsarbeidere og småbrukere. I Åmot var også fabrikkarbeidere ved den lokale kartongfabrikken en viktig målgruppe for NKP hvor både Ole Hermandsen og Eivind Pettershagen var tilknyttet. For NS var skogsarbeidere og småbrukere også en viktig målgruppe, men da først og fremst i kommunene Våler, Elverum og Trysil. I Åmot gikk partiet etter mer borgerlige målgrupper som hadde havnet i konflikt med det lokale kommunistpartiet, og på Kongsvinger appellerte partiet til godseiere og det lokale næringslivet.

Både NKP og NS hadde til tider egne lokalaviser for Hedmark fylke, og begge partiene hadde sentralorgan som omtalte sine lokale partier i Glåmdalen og Sør-Østerdalen. Begge partier spilte på den økonomiske krisen i sin agitasjon og spilte på misnøye i for å skaffe seg stemmer og medlemmer.

NKPs sentralorgan Arbeideren kom stort sett ut som dagsavis, og hadde trolig flere abonnementer hos de lokale kommunistene i Glåmdalen og Sør-Østerdalen. Partiet dekket alt fra relevante saker som Åmotkonfliktene til når de lokale lagene holdt møter. Det ble også annonsert hvis en sentral agitator skulle holde foredrag eller tale, som for eksempel Emil Løvlien. NKPs første avis i Hedmark på 1930-tallet var Rød Front, som fra 1932 kom ut som ukeavis. Etter hvert kom den også to ganger i uken. Rød Front dekket aktiviteten til NKP i hele Hedmark, hvor man ser tydelig at partiets tyngdepunkt ligger i Åmot/Stor-Elvdal, Solør og på Hedemarken. Etter at Rød Front ble nedlagt i 1934, ga NKP i Solør ut en egen avis som het Solør-Arbeideren i 1935, men denne kom bare sporadisk ut før den gikk konkurs sommeren det første året. Avisen dekket i hovedsak de lokale lagene i Solør.

NS sitt sentralorgan het først Nasjonal Samling og ble startet opp i 1933. Avisa kom ut som ukeavis fram til 1936. Deretter het sentralorganet Fritt Folk og kom ut som dagsavis. Nasjonal Samling dekket i hovedsak stoff fra Hedemarken og Sør-Østerdalen om NS i Hedmark ble nevnt. I Fritt Folk kom Glåmdalen også noe med, og da særlig inn mot stortingsvalget i 1936. I 1935 fikk NS en egen ukeavis for Hedmark i Hedmark Fylkesavis, og det var Elverumgruppa som redigerte avisa med Odd Melsom i spissen. Avisen hadde flere sosialradikale og anti-jødiske artikler, i 1936 byttet avisa navn til Frihetskampen i et forsøk på å nå et bredere publikum på Østlandet. Etter at avisa ble lagt ned i slutten av 1936 etablerte

partiet ei ny avis i Hedmark som het Ny Dag. Denne avisa ble trykt hos Hedemarkens Amtstidendes trykkeri på Kongsvinger, og Odd Melsom sammen med Ola Furueth var redaktører. Avisa fulgte trenden videre fra den forrige avisa med sosialradikale og anti-jødiske artikler, i tillegg til nå også flere artikler som talte for opprustning av det norske forsvaret.

Fremfor at disse to ytterfløypartiene angrep hverandre direkte gjennom sine presseorganer, gikk begge partiene til nokså brede angrep. Angrep partiene imellom forekom, men det var sjelden. Det hendte oftere at NKP angrep NS enn motsatt. Fremfor å angripe NS direkte som Norges representant for fascismen, gikk NKP ut bredt mot fascisme som fenomen. Fram til slutten av 1934 ble til og med sosialdemokrater omtalt som fascister av flere europeiske kommunistpartier, som en del av Kominterns sosialfascismelinje. Fascisme var også et begrep NKP brukte mot høyresiden allerede før NS ble stiftet, så fascisme var en merkelapp som NKP kastet mot partier som Høyre og Bondepartiet så vel som NS. Et eksempel er NKPs program i Eidskog under kommunevalget i 1934, hvor «kampen mot fascismen» i Eidskog var et av programpunktene. Marxisme/kommunisme var en merkelapp som NS kastet på sine meningsmotstandere, og da først og fremst mot DNA. Men NS brukte marxisme i brede angrep, som også kunne treffe borgerlige partier som Bondepartiet og Venstre. Høyre på sin side ble oftere stemplet som jøder fremfor marxister, da først og fremst fra NS sitt sosialradikale miljø.

Partiene hadde forøvrig noen fellestrekk i sin agitasjon. Det mest påfallende var begge partienes holdning til tvangsauksjoner. Begge partiene gikk mer eller mindre inn for å forby tvangsauksjoner, og lokale politikere som kjøpte seg eiendom på tvangsauksjon ble raskt angrepet av ett eller begge partiene. NKP tok opp problemet med tvangsauksjoner i flere av sine partiprogram, og flere lokale NS-agitatorer som Christian Astrup tok hyppige oppgjør med den gjeldende rentepolitikken. Det neste var partienes holdning til Leo Trotski og etterhvert hans Norgesopphold. Men agitasjon mot Trotski var som regel på forskjellig grunnlag. Mens kjernen i NS sin agitasjon var antikommunistisk, agiterte NKP mot Trotski på vegne av Komintern og Sovjetunionen. Et annet fellestrekk var at begge partiene agiterte hyppig mot Dybwad Brochmann og Samfundspartiet. Dette kan sees som en konsekvens av at begge partiene så på Samfundspartiet som et rivaliserende protestparti som kunne stjele potensielle velgere og medlemmer som var lei av den økonomiske krisa. Forskjellen lå i hvordan partiene gikk til angrep på Dybwad Brochmanns parti. Mens NKP stemplet Samfundspartiet som et fascistisk alternativ, stemplet NS Dybwad Brochmann og hans parti

som jøder. NS sin agitasjon mot Samfundspartiet i Hedmark økte noe i forkant av Stortingsvalget i 1936, mest sannsynlig fordi Samfundspartiet da stilte liste under Stortingsvalget i Hedmark. Internasjonalt var NKP naturlig nok anti Hitler og Mussolini. NS på sin side var til å begynne med nøkterne til Hitler og Mussolini, men ble mer og mer pro begge to etter at Hitler og Mussolini holdt mer sammen etter Italias invasjon av Etiopia i 1935. NS var naturlig nok anti-Stalin.

Likheten med den lokale pressen var at begge partiene hadde en ukeavis som kom ut i en periode på rundt 3 år. Forskjellen var at avisene kom ut i forskjellige år, NKP sine mellom 1932 og 1935 og NS sine mellom 1935 og 1937. Begge partiene hadde hvert sitt sentralorgan mellom 1933 og 1940, NKP hadde også mellom 1930 og 1940.

Fotfester og opinionsledere

Begge partiene greide å etablere flere fotfester i Glåmdalen og Sør-Østerdalen, og dette kan sees i sammenheng med den økonomiske krisen. De kommunene og bygdene hvor det hadde vært eskalerende arbeidskonflikter var gjerne steder hvor et eller begge partiene greide å etablere et fotfeste, men det var likevel ikke noen automatikk i at det skjedde. De stedene hvor et av partiene lyktes i å etablere et fotfeste var det som regel en lokal småkonge, eller opinionsleder som greide å løfte partiet.

NKP hadde lenge et fotfeste på Austmarka i Vinger, noe som kan sees i sammenheng med Austmarkakonflikten mellom 1926 og 1928. Daværende kommunist Johan Ødegård og Werner Ekstrøm hadde vært sentrale aktører for de organiserte arbeiderene på Austmarka under konflikten og høstet trolig mye sympati for kommunistpartiet på grunn av dette. Werner Ekstrøm var en viktig opinionsleder for NKP på Austmarka og bidro til at partiet opprettholdt fotfestet i bygda til tross for at partiet falt sammen i resten av Vinger kommune. I Eidskog hadde NKP et fotfeste i Tobøl til å begynne med, og Harald Rønning var den tydelige opinionslederen i kommunen. Men til tross for konflikter som den i Eidskog kommuneskoger så greide ikke NKP å etablere et skikkelig fotfeste i Eidskog kommune.

I Nord-Odal greide NKP etter hvert å danne et nytt fotfeste til tross for nedgangen mellom 1930-1933. Dette kan sees i lys av lokal misnøye til DNAs politikk i det lokale kommunestyret. Mye tyder på at denne misnøyen toppet seg da en DNA-tillitsmann kjøpte et lokalt småbruk på en tvangsauksjon, en sak NKP i Nord-Odal grep med begge hender. Den

lokale opinionslederen het Christian Linderud, og ble til langt etter krigen husket som en dyktig lokalpolitiker i Nord-Odal.

NKP hadde et veldig sterkt fotfeste i Solør-kommunene Grue, Åsnes og Våler, som partiet holdt på igjennom hele 1930-tallet. Trolig var dette fotfestet godt etablert allerede ved partisplittelsen i 1923, og NKP hadde lenge en sterk posisjon i de lokale NSLF-foreningene. En arbeidskonflikt som kan sees i sammenheng med fotfestet er det som ble omtalt som slaget ved Tangen bru i 1931, en arbeidskonflikt som havnet i skyggen av Menstadslaget i pressen. Johan Kokkin i Åsnes markerte seg tydelig som en opinionsleder for NKP og var en av de mest sentrale skikkelsene i Slaget ved Tangen bru. Kokkin fikk en fengselsdom på over 100 dager for konflikten, og dette ga en martyreffekt for Kokkin hos flere av de lokale arbeiderene.

Til slutt kan vi gå inn på NKPs fotfeste i Sør-Østerdalskommunene Åmot og Stor-Elvdal. I Åmot hadde NKP et solid fotfeste allerede ved partisplittelsen, hvor opinionsledere som Ole Hermandsen, Eivind Pettershagen og Olaf Skramstad utfylte hverandre på godt vis. Det lokale kommunistlaget høstet også mye sympati i arbeidskonflikter som Åsta- Julussa- og Åmotkonflikten. En observasjon er at NKP ikke greide å etablere et fotfeste i kommunene Elverum og Trysil, til tross for at det også her hadde rast store arbeidskonflikter. En mulig forklaring kan være at DNA vant flere av de organiserte arbeiderne i disse kommunene. NKP i Stor-Elvdal kan alt i alt sees på som et haleheng til NKP i Åmot, hvor Adelsten Hellum var den tydelige opinionslederen.

NS greide i likhet med NKP å utnytte flere av arbeidskonfliktene i Sør-Østerdalen, og vant særlig oppslutning og sympati i Elverum kommune. Lokale småkonger som Hans Mellum, Oliver Møystad og Simon Grindalen spilte på bitterhet blant streikebrytere etter Julussakonflikten og greide å verve en rekke medlemmer på bakgrunn av kommunismefrykt. I Elverum greide partiet også å få meg seg en ressursperson i Odd Melsom som hadde journalistbakgrunn, og han ble etter hvert den mest sentrale personen i NS-pressen i Hedmark på 1930-tallet. NS greide også å etablere et bekjent fotfeste i Åmot, mye på grunn av lokale aktører som hadde vært i direkte konflikt med det lokale kommunistpartiet. Opinionslederne her var Karsten Rosenberg, Per Walmsnæss, Håkon Hovdin og Peder Nystuen. NS greide også å etablere seg i Trysil, hvor flere streikebryterlag hadde vært i direkte konflikt med NKP og DNA. Særlig i Tørberget fikk NS et fotfeste, der Per Bakken var den soleklare opinionslederen. Lagene i særlig Elverum og Trysil bar preg av en sosialradikal ideologi, noe

man kan se tydelig i agitasjonen til Hedmark Fylkesavis. NKP var representert i Elverum kommunestyre fra 1934 til 1940, i Åmot fra 1934 til 1937 og i Trysil fra 1937 til 1940.

I Glåmdalen fikk NS etter hvert et godt fotfeste i Våler kommune, mye takket være den lokale opinionslederen Christian Astrup. Også her fikk NS et sosialradikalt preg som i Elverum og Trysil. Mye av dette skyldtes at de lokale NS-medlemmene hadde fortid som skogsarbeidere og småbrukere, to grupper særlig Christian Astrup appellerte til. Astrups hovedprosjekt var å ta et oppgjør med rentepolitikken ovenfor småbrukere og skogsarbeidere med gjeld på eiendom. Astrup mente at flere med gjeld ikke fikk ned gjelden sin og heller betalte renter. Dette er som nevnt et punkt hvor NS og NKP var nokså enige. Dette var den eneste Glåmdalskommunen hvor NS fikk innvalgt en representant i kommunestyret før krigen.

Ellers i Glåmdalen greide NS å etablere seg Odalen og i Kongsvingerkommunene. I motsetning til i Våler var dette et mer reaksjonært og borgerlig miljø som var opptatt av opprustning av militæret og reaksjoner mot arbeiderkamp. Den soleklare opinionslederen i Sør-Odal var Axel Stang, som også var kretsfører for Glåmdalen. Sjønne Melstrøm var også sentral i Sør-Odal og opererte mye som Stangs høyre hånd. I Nord-Odal var fotfestet mindre, men allerede i 1933 var Eilif Åby medlem av partiet, et medlem partiet hadde helt frem til 1945. På Kongsvinger var NS preget av at medlemmene var lokale næringslivstopper som ofte var opptatt av det norske forsvaret. Hans Nittebergs motivasjon for å gå inn i partiet var at han mente at arbeiderne hadde fått for mange fordeler gjennom fagorganisering, mens Einar Thomassens motivasjon lå i at han mente det norske forsvaret var alt for nedrustet. Einars sønn Erling Thomassen var tidlig leder av det lokale ungdomslaget. Skoletannlege Ørnulf Lundergaard var også medlem av NS på Kongsvinger, og markerte seg etter hvert som en av Vidkun Quislings største støttespillere. Reidar Hexum og Kåre Rustad Næss markerte seg tidlig som ivrige agitatorer for partiet. En observasjon er at NS på Kongsvinger hentet mange av sine tidlige medlemmer fra det miljøet rundt den upolitiske listen i Kongsvinger kommunestyre, som var en liste hvor det generelt var mange listekandidater som tilhørte partier på høyresiden. Byens stortingskandidat i 1933 var Helge Klonteig, som hadde lengre fartstid hos byens upolitiske liste.

Mens det store flertallet av NKPs medlemmer i Glåmdalen og Sør-Østerdalen enten var arbeidere på kartongfabrikken på Rena eller skogsarbeidere og småbrukere, ser vi at det er større variasjon hos NS sine medlemmer. NS hadde alt fra skogsarbeidere og småbrukere som

var tilknyttet de sosialradikale miljøene i Elverum, Trysil og Våler, mens de også hadde mer borgerlige og reaksjonære medlemmer på Kongsvinger og Åmot og også på Hamar. Dette gjorde at NKP og NS var motstandere i noen kommuner, og rivaler i andre.

Marginalisering

Til tross for flere fotfester i Glåmdalen og Sør-Østerdalen ble både NKP og NS nokså marginalisert i området. I Åmot hadde NKP riktig nok flertall samtidig som at DNA var avhengige av NKP i kommuner som Våler og Åsnes for å danne såkalt arbeiderflertall i kommunestyret. NS hadde flere fotfester men lyktes ikke i å bli i vippeposisjon i en eneste kommune i Hedmark fylke. Når det er sagt så var det både NS-medlemmer og sympatisører som var delaktige i de upolitiske listene, som i enkelte kommuner bidro til borgerlig flertall i kommunestyret.

NKP falt på mange måter sammen som parti mellom 1930 og 1933, noe som var en konsekvens av DNAs appell til samling av arbeiderpartiene i 1928 og det dårlige samarbeidet mellom NKP og Komintern. Til tross for sterke fotfester i store deler av Hedmark så falt NKP også sammen i dette fylket. I 1931 falt partiet ut av en rekke kommunestyrer og holdt i hovedsak på fotfestene sine i Solør og Sør-Østerdalen. Som nevnt så var det i hovedsak i Nord-Odal at partiet greide å gjenerobre terreng. Til å begynne med ble NKP angrepet hyppig av DNA-aviser som Hamar Arbeiderblad og Kongsvinger Arbeiderblad, hvor de ble kalt splittere av arbeiderklassen. NKP konfronterende og lite konstruktive stil gjorde partiet til en enkel skyteskive i DNA-pressen, siden det ble lett å stemple partiet som et useriøst parti. Etter 1933 var det nokså avgjort at NKP hadde utspilt sin rolle, og partiet ble omtalt sjeldnere i DNA-pressen. De ble riktig nok fortsatt omtalt som splittere, og da særlig under kommunevalgene, men i 1934 og 37 kom ikke slike angrep like ofte som i 1931.

Da NS ble stiftet i 1933 var partiet helt nytt, og de etablerte partiene brukte derfor noe tid på å finne ut av hvordan de skulle forholde seg til Quislings parti. De borgerlige partiene i Hedmark fant allerede ut under stortingsvalget 1933 at de ikke ønsket listeforbund med NS, da etter at Høyre hadde lagt press på Bondepartiet for å droppe et listesamarbeid med det nye partiet. Med unntak av noen få listesamarbeid under kommunevalget i 1934 og 1937 så var dette normen i Hedmark under hele 30-tallet. I motsetning til NKP som i hovedsak ble angrepet av DNA-pressen, så ble NS angrepet av både DNA-pressen og de borgerlige

avisene. I Hedmark kan dette sees i sammenheng med at partiet hadde både en borgerlig/reaksjonær fløy og en sosialradikal fløy. NS i Hedmark gikk etter et bredt lag av målgrupper i jakt på stemmer og medlemmer, og sånn sett ble partiet en rival for både arbeiderpartiene og de borgerlige partiene.

Mens NS ikke lyktes i borgerlig samarbeid, forsøkte NKP å inngå en folkefront med DNA fra og med 1935. Men det var utvilsomt DNA som var den sterke part i disse forhandlingene, og NKP oppnådde hverken listesamarbeid eller en organisatorisk samling. I Hedmark innledet NKP et omfattende valgsamarbeid med DNA i 1936 og lot være å stille egne konkurrerende lister. Selve samlingsideen bidro til at en rekke NKP-medlemmer meldte overgang til DNA, og noen av disse forble sosialdemokrater til etter krigen som Oskar Lindberget i Våler. Andre, som Johan Kokkin, forsøkte å dra DNA til venstre innad i partiet men ble utkonkurrert av folk i DNAs høyrefløy som for eksempel Rolf Jacobsen.

Under stortingsvalget i 1936 hadde NS en egen avis i Hedmark og hadde styrket posisjonen sin i fylket. Dette bidro til at de med rette borgerlige partiene så på NS som en større trussel i kampen om velgerne enn hva de gjorde i 1933. Etter stortingsvalget i 1936 hadde NS gått fram i Hedmark, men tilbake på landsbasis. Tilbakegangen på riksplan bidro til en tilspisset maktkamp mellom Quisling og Hjort, som igjen fikk negative følger for NS i Hedmark. Flere medlemmer syntes det var ubehagelig å ta stilling til maktkampen, og flere indisier peker mot at Hjort var en populær mann for NS i Hedmark og da særlig i de sosialradikale miljøene. NS holdt på mange måter stillingen i Glåmdalen og Sør-Østerdalen under kommunevalget i 1937, men falt sammen flere andre steder i landet. I Hedmark stagnerte i stor grad det sosialradikale miljøet, som en følge av at nøkkelpersoner som Odd Melsom, Ola Furuseth og Christian Astrup enten meldte seg ut eller ble passive medlemmer av partiet. På slutten av 30-tallet ble NS i Hedmark en splittet gruppering uten reell innflytelse på lokal politikk.

NKPs utgang på folkefrontlinjen kom med ikke-angrepspakten mellom Sovjetunionen og Nazi-Tyskland i august 1939, og så vinterkrigen mellom Finland og Sovjetunionen i november 1939. Ikke-angrepspakten gjorde folkefronten med DNA nær sagt umulig, og da NKP via Komintern ble låst til å støtte Sovjetunionen i vinterkrigen bidro ikke dette til å øke partiets popularitet. Som et nordisk og dels skandinavisk land høstet Finland massiv støtte hos det norske folk etter at de ble invadert av Sovjetunionen.

Til tross for flere fotfester i Glåmdalen og Sør-Østerdalen ble begge partiene nokså marginalisert i området. Mye fordi de større og bedre etablerte partiene presset dem ut på sidelinjen, men også fordi begge partiene var bundet av dårlige strategiske valg fra sine sentrale ledelser.

Partiene sentralt og regionalt

Mens NKP var sentralt styrt av vekslende partiledere og partiledelse, var NS hele veien knyttet til føreren Vidkun Quisling. En grunnleggende forskjell på partiene sentralt var at NKP var organisert i Komintern og måtte følge instruksjoner fra Moskva. En tilsvarende fascistisk internasjonale fantes ikke, og selv om det var kontakt og noe samarbeid mellom Europas fascistpartier, så sto NS sentralt fritt til å forme sin egen politikk uavhengig av en formell internasjonal påvirkning av partiets virksomhet.

Etter partisplittelsen med DNA i 1923 fortsatte NKP å være bundet av Komintern og dets politikk og direktiver. Med jevne mellomrom sendte NKP delegasjoner til Moskva for å drøfte sin egen politikk og framgang i Norge, og det var da først og fremst NKPs ledelse sentralt som mottok disse direktivene. Deretter ble politikken formidlet utover i distriktpartiene.

Komintern kritiserte ofte NKP for å ikke være bolsjevistisk nok, og for å ikke ha en tøff nok linje ovenfor DNA som en sosialdemokratisk parti. Fra sentralt til regionalt var NKP på flere hold et føderalistisk parti, og hadde særegne trekk flere lokale steder. Til tross for sammenbruddet på riksplan etter valgene i 1930 og 1931 bidro dette til at NKP greide å opprettholde et fotfeste i en rekke kommuner.³⁰⁸ Mens NKPs ledelse flere ganger ble pålagt direktiver fra Komintern, kan man se indisier på at videreformidlingen av Kominterns direktiver til distriktpartiene ikke gikk smertefritt, og at distriktpartiene kunne være noe motvillig til NKP-ledelsens linjer.

Et godt eksempel på dette var NKP-ledelsens sosialfascismelinje, som Komintern praktiserte mellom 1928 og 1934. Dette gikk ut på at Europas kommunistpartier skulle sidestille sosialdemokrater med fascistene i sin agitasjon. Forholdet mellom ledelsene i NKP og DNA ble etter hvert svært kjølig på starten av 1930-tallet, og det sto noe i kontrast til hva som

³⁰⁸ Terje Halvorsen *Mellom Moskva og Berlin*. Oslo: Falken Forlag 1996. side 13.

var tilfellet i Hedmark. Det var riktig nok uenigheter mellom NKP og DNA i Hedmark også, noe som særlig til syne under Åmotkonfliktene. Men likevel var det ikke like kjølig som på ledelsesplan. I et intervju med den tidligere kommunisten Åsmund Brenna og DNA-mannen Gotmar Slettengen i Stein Tønnesons bok *Røde Skoger*, gir begge tydelige signaler om at det ikke var så mye krancling mellom DNA og NKP i Sør-Østerdalen. Begge som hadde vært aktive under konfliktene ved elvene Jullussa og Ulvåa, sa at det egentlig hadde vært et samhold mellom de to arbeiderpartiene og at de var enige om det grunnleggende.³⁰⁹

Både under sosialfascismeperioden og folkefrontperioden opplevde NKP å lekke flere sentrale medlemmer over til DNA, og dette kan sees i direkte sammenheng med at kommunistene på lokalt plan i Hedmark ikke var like fiendtlige innstilt ovenfor DNA som NKPs ledelse og Komintern.

NS sentralt var tydelig knyttet opp mot Vidkun Quisling etter førerprinsippet. Men regionalt var det fra 1933 uklart hva NS skulle være, og dette bidro til at flere av lokallagene utviklet flere særegne trekk. Mens partiet fikk et borgerlig og reaksjonært preg i Kongsvinger, Odalen, Hamar og på Åmot, fikk partiet et mer sosialradikalt preg i Elverum, Trysil og Våler. Dette bidro etter hvert til maktkamper og splittelse innad i partiet i Hedmark. Partiets organisering rundt førerprinsippet, og et etter hvert økende misnøye med Quislings ledelse av partiet, utviklet seg etter hvert til en lite konstruktiv maktkamp mellom Quisling og Hjort. Dette bidro til forvirring og fragmentering innad i Hedmarks lokallag.

Mens NKP-lagene i Hedmark måtte forholde seg til flere mindre konstruktive instruksjoner og direktiver fra Komintern og NKP sentralt, fikk NS-lagene etablere langt mer særegne preg hver for seg. Dette bidro for øvrig til maktkamp og fragmentering innad i NS i Hedmark, og forvirring rundt hva slags parti NS egentlig var. Mens problemet til NKP ofte var instruksjoner og direktiver fra partiet sentralt som var fjerne for grasrota i partiet var NS sitt problem at det var lite sentral utforming av politikken og agitasjonen overhodet. Helt fra starten av Nasjonal Samlings stiftelse hersket det forvirring rundt hva slags parti det egentlig skulle være, og dette bidro til at flere av de lokale lagene utviklet vidt forskjellige preg på sin lokale politikk.

³⁰⁹ Tønnesson. 1976. side 33-34.

Oppsummering

Til tross for flere etablerte fotfester var begge partiene marginale fenomener også i Glåmdalen og Sør-Østerdalen. NKP hadde riktig nok påvirkning på den gjeldende politikken i en håndfull kommuner, men utover det var begge partiene uten reell makt.

Mens NKP i hovedsak appellerte til skogsarbeidere, småbrukere og fabrikkarbeidere på Rena, så appellerte NS til en bredere og klasseløs målgruppe. Dette varierte dog fra kommune til kommune ut ifra om det var et sosialradikalt eller borgerlig/reaksjonært preg på de lokale målgruppene og deretter NS-medlemmene. Begge partiene ble uglesett av de større og mer etablerte partiene. NS ble raskt avskrevet av de borgerlige i spørsmålet om listeforbund, mens NKP ble totalt dominert av DNA i folkefrontspørsmålet.

Mot slutten av 1930-tallet ble det mer og mer tydelig at NKP og NS ble marginaliserte ytterfløypartier også i Hedmark, til tross for at begge partiene greide å etablere flere fotfester i fylket.

Avslutning

Konklusjon

Til tross for at begge partiene var marginaliserte i Norge på generell basis, hadde de fotfeste i enkelte kommuner og bygder i Glåmdalen og Sør-Østerdalen. NKP hadde stor nok oppslutning til å påvirke politikken i kommunene Åsnes og Våler, siden DNA var avhengig av kommunistenes representanter for å ha flertall i kommunestyrene. I Åmot lyktes NKP også i å ha ordføreren. NS greide også å etablere flere fotfester i Glåmdalen og Sør-Østerdalen etter partiet ble stiftet, men var aldri i posisjon til direkte å kunne påvirke lokalpolitikken i kommunestyrene.

Den første underbyggende faktoren for at NKP eller NS kunne etablere fotfester i området, var kombinasjonen av en økonomisk krisetid og rask teknologisk utvikling, som førte til raske og drastiske endringer innen det lokale arbeidslivet. Teknologiske gjennombrudd gjorde behovet for arbeidskraft mindre, og den økonomiske krisa gjorde det vanskelig for flere arbeidsgivere å betale ut den lønnen som flere av arbeiderne etterspurte.

Den andre underbyggende faktoren var flere av de bitre arbeidskonfliktene som oppstod i kjølvannet av den økonomiske krisen og de raske endringene i arbeidslivet. Konflikter som de i Jullussa, Austmarka, Trysil og ved Tangen bru, skapte enten bitterhet blant flere av streikebryterne, eller martyrstatus for opinionsledere innenfor den organiserte fagbevegelsen. En videreføring av dette ble at kommunistene etablerte den revolusjonære fagopposisjon innad i NSLF, og framveksten av de antikommunistiske gule fagforeningene som ofte var organisert under navnet Arbeidets Frihet. Den revolusjonære fagopposisjon sto for en konfronterende stil ovenfor arbeidsgivere og moderate krefter innad i fagbevegelsen, dette utviklet seg etter hvert til at NKP ble sett på som et lite konstruktivt parti blant skogsarbeidere og småbrukere i Glåmdalen og Sør-Østerdalen.

Utover 1930-tallet ble flere og flere lokale kommunister enten lei eller forvirret av NKP politikk sentralt, og flere av disse meldte overgang til DNA. De gule fagforeningene ville fortsette kampen mot arbeiderbevegelsen, og var uenige i de etablerte arbeidsgiverforeningenes innstilling til å forhandle frem arbeidsavtaler sammen med de organiserte arbeiderene. Da forhandlinger mellom fagorganisasjonen og

arbeidsgiverforeningene etter hvert ble normen utover 1930-tallet, utløste dette at Nasjonal Samling fikk en håndfull fotfester i Glåmdalen og Sør-Østerdalen. Særlig i kommunene Elverum og Trysil etablerte partiet fotfester, ofte fra de miljøene som hadde vært streikebrytere under Julussakonflikten og arbeidskonfliktene i Trysil. Partiet etablerte også fotfester i kommunene Våler, Åmot og Kongsvinger, mye takket være lokale karismatiske opinionsledere som tok initiativ på vegne av partiet.

Hvilke opinionsledere løftet så NS? I Elverum løftet Hans Mellum, Oliver Møystad og Simen Grindalen partiet, mens Odd Melsom var redaktør for NS sin lokalavis i Hedmark. I Åmot var opinionslederne av mer borgerlig karakter, som presten Håkon Hovdin og Per Walmsnæss. På Kongsvinger utviklet partiet et langt mer borgerlig preg enn i Våler og Sør-Østerdalen, og tiltrakk seg lokale næringslivstopper og en del høyreorientert ungdom. Mens NS fra 1933 var nødt til å skaffe seg nye opinionsledere for å etablere nye fotfester, hadde NKP mer enn nok med å beholde de opinionslederne og fotfestene de allerede hadde fra før. Unntaket var i Nord-Odal, hvor partiets opinionsleder Christian Linnerud fikk en mulighet til å angripe DNA på blant annet en tvangsauksjonssak.

For å kunne etablere nye fotfester var begge partiene avhengige av å ha en kampsak som partiene hadde eierskap til. I Våler agiterte Astrup hardt mot gjeldspolitikken i jordbruket, mens Hans Nitteberg på Kongsvinger agiterte for at forholdet mellom arbeidsgiverforeningene og fagforeningene var usunt for arbeidslivet og at det skapte kunstige motsetninger mellom arbeidsgiver og arbeider. I Åmot agiterte NKP hardt for klassebevissthet og arbeiderstyre, mens NKP i Åsnes hadde en rekke beskyldninger mot DNA for korrupsjon. I de kommunene hvor NKP falt ut av kommunestyret, eller hvor NS ikke greide å bli valgt inn, bar begge partiene preg av at de manglet en egen sak med vesentlig nok slagkraft til å kunne etablere seg.

På spørsmål om hvorfor NKP og NS greide å etablere flere fotfester i området, så ligger mye av svaret i at en rekke opinionsledere greide å utnytte frustrasjon og bitterhet knyttet til den økonomiske krisen og de intense arbeidskonfliktene. For å lykkes i å etablere et fotfeste, var opinionslederne også nødt til å tilpasse sin agitasjon til lokale forhold i sin kommune. I Elverum og Trysil lyktes NS å appellere til streikebryterne, i Nord-Odal greide NKP å appellere til småbrukere som var frustrerte over tvangsauksjoner, på Kongsvinger greide NS å appellere til det lokale næringslivet, mens i Åmot greide NKP å appellere til

skogsarbeidere og fabrikkarbeidere. For at et fotfeste skulle skje, måtte en lokal agitator tilpasse enten NKP eller NS til de lokale forholdene og ovenfor en bestemt målgruppe.

Veien videre

Etter at krigen brøt ut ble NKP etterhvert forbudt i Norge, og NS ble etter hvert det eneste lovlige partiet under krigen. Folkevalgte politikere i kommunestyrene ble avsatt og erstattet av NS-medlemmer. I Åmot hadde Ole Hermandsen først gått av som ordfører den 28. september 1940, tre dager etter at tyskerne hadde erklært NS som det eneste lovlige partiet i Norge. Hermandsen ble senere fengslet, og endte livet sitt i den tyske konsentrasjonsleiren Sachsenhausen. Etter krigen ble Eivind Petershagen utnevnt til Åmots ordfører.³¹⁰ Flere av de andre kommunistene levde også et farlig liv under krigen, Hans Ebbel i Grue ble tidlig oppført på NS-medlemmenes Jøssinglister.³¹¹ Etter krigen fortsatte Oskar Lindberget i DNA, og ble etter hvert innvalgt på stortinget for partiet. Han ble jevnlig hardt kritisert for veivalget sitt i NKPs sentralorgan Friheten.³¹² En annen kommunist i Våler var Martin Knashaug, og han gikk under krigen inn i Nasjonal Samling, og ble etter krigen dømt for landssvik.³¹³ Til tross for at flere kommunister hadde forlat NKP, økte partiet drastisk i oppslutning høsten 1945. Sovjetunionens krigsinnsats og frigjøring av Finnmark og Osvaldgruppas motstandskamp under krigen hadde gitt partiet mye sympati i den norske befolkningen. Etter krigen fikk NKP innvalgt en rekke kommunestyrerepresentanter i Hedmark, og ble representert i samtlige kommunestyre i Glåmdalen og Sør-Østerdalen. Hvor de også fikk valgt hele tre ordførere i henholdsvis Våler, Elverum og Åmot.³¹⁴

Flere av NS-medlemmene i Glåmdalen og Sør-Østerdalen fikk etter hvert sentrale roller i partiet under krigen. Axel Stang ble etter krigsutbruddet utnevnt til minister for arbeid og idrett, og var også leder for partiets ungdomsfylking.³¹⁵ Fra det sosialradikale miljøet knyttet til Våler og Elverum var det flere enkeltpersoner som fikk ledende posisjoner. Christian Astrup ble fylkesfører i Bergen og senere fungerende sosialminister, Oliver Møystad ble Hirdsjef, Odd Fossum ble leder av LO og Odd Melsom ble redaktør i NS sitt

³¹⁰ Sanderød. 2009. side 88-89 og side 94-98.

³¹¹ Kongsvinger Politikammer: L-sak Hans Oscar Nitteberg dokument 32 side 2.

³¹² Friheten 7. desember 1950 side 5.

³¹³ Glåmdalen 16. juni 1945 side 6.

³¹⁴ NOS.X.133 – Kommune og ordførervalgene 1945 side 26-27.

³¹⁵ John Mikael Kvistad. *Det unge norske fylkning klar til slag*. Doktoravhandling i Historie ved Universitetet i Oslo 2011 side 51.

sentralorgan Fritt Folk.³¹⁶ Ørnulf Lundesgaard ble etter hvert sjef for Quislings kanselli og sekretær i NS-regjeringen. Han markerte seg også som en av Quislings mest betrodde venner.³¹⁷ Det er en interessant observasjon at flere av NS sine sentrale aktører under krigen startet sine NS-karrierer i dette området. På lokalt plan på Kongsvinger ble Hans Nitteberg og Reidar Hexum sentrale NS-medlemmer under krigen, Nitteberg som kretsfører og Hexum som propagandasjef.³¹⁸ I Trysil ble flere av NS-medlemmene engasjert i det lokale grensepolitiet, som Jørgen Kjellvang. Han ble etter krigen dømt for mishandling av motstandsmenn.³¹⁹

Mens både NKP og NS slet med å etablere noe annet enn marginale fotfester i Glåmdalen og Sør-Østerdalen før krigen, representerte krigen nye muligheter for begge partiene. For NS ble det en mulighet til makt og posisjoner som ble gitt til dem ved hjelp av tyskerne. For NKP ble krigen og dens gang kilde til en sympatibølge som ga partiet stor oppslutning i Hedmark på slutten av 1940-tallet.

Forslag til videre forskning

I lys av den avgrensingen som jeg tok på oppgaven åpner det seg muligheter for videre forskning, som kan være med på å besvare ubesvarte spørsmål i min oppgave og fortelle hva som var konsekvensene av hendelser som er nevnt i min oppgave.

Et tema som kan forskes på, er NKP i Glåmdalen mellom 1923 og 1930. En slik oppgave kan ta for seg partiets utvikling fra starten og frem til ultra-venstrekursen som ble praktisert fra 1928. En slik oppgave kan flere svar på hvorfor NKP hadde et sterkt fotfeste i Solør. Jeg har i min oppgave nevnt opinionsledere som Martin Knashaug, Hans Ebbel, Johan Kokkin og Oskar Lindberget, men disse hadde etablert et godt fotfeste for NKP i Solør lenge før 1930. Fløterkonflikten som endte med slaget ved Tangen bru og de påfølgende rettssakene er en forklaring på at NKP hadde et fotfeste i Solør, men kan ikke alene forklare kommunistenes sterke fotfeste i disse kommunene. Derfor blir fotfestet til NKP i Solør på 1930-tallet i hovedsak en observasjon i min oppgave som ikke er fullstendig forklart. En slik

³¹⁶ Øystein Sørensen *Fra Marx til Quisling* Oslo: Dreyer Forlag, 2012. side 154.

³¹⁷ Kongsvinger Politikammer: L-sak Ørnulf Lundesgaard dokument 35 side 3-4

³¹⁸ Kongsvinger Politikammer: L-sak Hans Nitteberg dokument 31 side 1.

³¹⁹ Østerdal Politikammer: L-sak Jørgen Kjellvang dokument 52. side 23.

oppgave kan også se på hvordan Ivar Færder og hans omgangskrets etablerte NKP i Vinger kommune før de meldte overgang til DNA.

Et annet tema som kan forskes på, er NS i Glåmdalen mellom 1940 og 1945. Oppslutningen økte drastisk i området etter 9. april 1940, og Reidar Hexum tok en særdeles aktiv rolle i partiet med agitasjon og rekruttering av medlemmer. Under krigen vervet NS medlemmer fra hele det politiske spekteret, alt fra tidligere kommunister som Martin Knashaug og sosialdemokrater som Rolf Jacobsen og Selmer Alm, til en rekke tidligere borgerlige politikere. Også motstandskampen i Glåmdalen kunne vært et spennende tema, siden det var mye aktivitet i skogene i Glåmdalen og grensen mot Sverige.

Et siste tema jeg vil trekke inn er NKP i Glåmdalen mellom 1945 og 1957. NKP fikk et oppsving i Norge etter 1945 og Glåmdalen var intet unntak. Dette kom tydelig til syne under de første kommunevalgene etter krigen hvor NKP fikk fotfeste i en rekke kommuner. Utover 1950-tallet ble partiet betydelig marginalisert igjen, siden både DNA og de borgerlige partiene sammen spilte på en kommunismefrykt overfor NKP. De borgerliges stempling av DNA som kommunister var mer eller mindre over etter krigen, sammenlignet med 1930-tallet. Derfor måtte NKP forsvare seg mot angrep fra både DNA og de borgerlige partiene.

Kildeliste

Arbeiderbevegelsens Arkiv – Folkets Hus på Hamar

AAH/ARK-79 – Eidskog Kommunistiske Parti

AAH/ARK-303 – Åsnes Arbeiderlag (Åsnes Kommunistiske Arbeiderlag)

Arbeiderbevegelsens Arkiv – Oslo

AAB/ARK-1334 – Løvlien, Emil.

- Serie C. Saker tilknyttet Løvliens partivirksomhet.
- Serie Ci. Mindre enkeltsaker.

AAB/ARK-1510 – Ødegård, Johan.

- Serie F – Manuskripter.

AAB/ARK-1804 – Norsk skog- og landarbeiderforbund.

- Serie Dc – Avdelingskorrespondanse.
- Serie Dg – diverse saker.

AAB/ARK-2996 – Sør-Odal bygdesammenslutning av Norsk Skog- og landarbeiderforbund.

- Serie D – saksdokumenter.

Riksarkivet – Landssvikarkivet

Bergen politikammer:

- RA/S – 3138/0032/D/Da/L0171–L0175 – 528 Astrup, Christian.

Hamar politikammer:

- RA/S – 3138/0009/D/Db/L0004/0004 – Prøvelnr. 20 Nystuen, Peder.
- RA/S – 3138/0009/D/Db/L0015/0001 – 83 Storsveen, Magnus.
- RA/S – 3138/0009/D/Db/L0041/0002 – 181 Fasting, Einar Grill. Junior
- RA/S – 3138/0009/D/Db/L0047/0002 – 192 Fasting, Einar Grill. Senior
- RA/S – 3138/0009/D/De/L0009/0038 – 396 Fasting, Einar Grill. Junior

Kongsvinger politikammer:

- RA/S – 3138/0008/Da/L0001/0012 – 455/45 Stolpe, Erik.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0005/0077 – Nilsen, Øivind Harry.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0007/0003 – Bakke, Simon.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0008/0008 – 191/45 Næss, Harald.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0008/0107 – 361/45 Komperud, Petter.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0009/0115 – 2234/45 Brenholt, Brede.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0010/0130 – Gjersøyen, Lars.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0012/0009 – Thomassen, Einar.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0014/0157 – Nilsen, Harry Rudolf Alexander.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0016/0161 – 391/45 Jacobsen, Birger.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0019/0003 – 143 Aaby, Eilif.

- RA/S – 3138/0008/Da/L0019/0232 – 373/45 Tuhus, Helge.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0025/0013 – Solberg, Aksel.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0027/0348 – Berg, Waldemar.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0032/0455 – Braskerud, Bernt.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0032/0459 – Fasting, Christian Grill.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0039/0004 – Braskerud, Bård.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0039/0010 – Viken, Søren.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0042/0683 – Svenneby, Brede.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0042/0689 – Thomassen, Erling.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0046/0002 – Berger, Johan.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0052/0010 – 1126/45 Johnsrud, Oddvar.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0053/0001 – Hexum, Reidar.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0053/0003 – Sæter, Amund.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0055/0797 – Jacobsen, Rolf.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0061/0010 – 655/45 Kåre, Urdahl.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0067/0016 – Holth, Ole Theodor.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0069/0002 – 324/45 Fosvik, Per.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0074/0008 – 543/45 Fasting, Orvar Grill.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0076/0003 – 198/45 Nitteberg, Hans Oscar.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0080/0001 – Forthun, Knut Torbjørn.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0080/0006 – Melstrøm, Erik.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0082/0011 – 39/45 Holth, Anders P.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0083/0001 – Woll, Johan.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0084/0012 – 735/45 Thorshaug, Olav.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0084/0013 – 192/45 Næss, Kaare Rustad.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0085/0016 – 845/45 Christensen, Per Quist.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0096/0006 – Lerrud, Kaare.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0099/1434 – Klonteig, Helge Bødvar.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0105/0001 – 636/45 Talhaug, Ragnar.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0105/0002 – 266/45 Nitteberg, Johan Toralf.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0106/0011 – Gjersøyen, Thorstein.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0114/0005 – Aandstad, Arne.
- RA/S – 3138/0008/Da/L0118/0008 – Johnsrud, Sverre.

Oslo politikammer:

- RA/S – 3138/0001/D/Da/L0052 – 446 Stang, Axel Heiberg.
- RA/S – 3138/0001/D/Da/L0140/0007 – 1036 Melstrøm, Sjønne.
- RA/S – 3138/0001/D/Da/L0347 – 2103 Magelsen, Ragna Prag.
- RA/S – 3138/0001/D/Da/L0642 – 3326 Lundesgaard, Ørnulf.
- RA/S – 3138/0001/D/Da/L0678 – 3472 Melsom, Odd Erling, Norberg.
- RA/S – 3138/0001/D/Da/L0707/0004 Møystad, Oliver.
- RA/S – 3138/0001/D/Da/L0765 – 3708 Wiesener, Albert Henrik.
- RA/S – 3138/0001/D/Da/L0938/0002 og L0939 – 4059 Fossum, Odd Jahrmann.
- RA/S – 3138/0001/D/Dc/L0097 – 864/51 Christie, Wilhelm Friman Koren.
- RA/S – 3138/0001/D/Dg/L0359 – 4615 Stang, Thomas.
- RA/S – 3138/0001/D/Dp/L0105/0014 Kluver, Johan Wilhelm.

Østerdal politikammer:

- RA/S – 3138/0010/D/Da/L0006/0006 – 65 Rønningen, Olger.

- RA/S – 3138/0010/D/Da/L0016/0001 – 161 Haugen, Jon.
- RA/S – 3138/0010/D/Da/L0016/0004 – 165 Floden, Asbjørn Oddvar.
- RA/S – 3138/0010/D/Da/L0046/0004 – 413 Grindalen, Simon.
- RA/S – 3138/0010/D/Da/L0050/0003 – 440 Moe, Kristian Ingmar.
- RA/S – 3138/0010/D/Da/L0050/0005 – 442 Moen, Karl Oskar.
- RA/S – 3138/0010/D/Da/L0051/0001 – 448 Bakken, Per Olasen.
- RA/S – 3138/0010/D/Da/L0063/0002 – 536 Lund, Oscar Sigvart.
- RA/S – 3138/0010/D/Da/L0080/0002 – 613 Rosenberg, Karsen.
- RA/S – 3138/0010/D/Da/L0081/0006 – 621 Mellum, Hans.
- RA/S – 3138/0010/D/Da/L0090/0004 – 648 Kjellvang, Jørgen.
- RA/S – 3138/0010/D/Da/L0092/0002 – 651 Furuseth, Ola Olsen.
- RA/S – 3138/0010/D/Da/L0093/0001 – 653 Karlsveen, Nils.
- RA/S – 3138/0010/D/Db/L0007/0026 – 204 Furuseth, Ragna.
- RA/S – 3138/0010/D/Db/L0027/0007 – 584 Sollien, John.
- RA/S – 3138/0010/D/Db/L0032/0010 – 671 Lund, Oluf Andreas.
- RA/S – 3138/0010/D/Db/L0038/0001 – 764 Silkoset, Thorvald.
- RA/S – 3138/0010/D/Db/L0041/0012 – 821 Hornseth Kari.
- RA/S – 3138/0010/D/Db/L0042/0002 – 824 Grønset, Einar.
- RA/S – 3138/0010/D/Db/L0042/0008 – 830 Walmsnæss, Per.
- RA/S – 3138/0010/D/Dd/L0002/0014 – Hovdin, Haakon Martin.
- RA/S – 3138/0010/D/Dg/L0058/0630 – 637 Lien, Per Amund.

Riksarkivet – Privatarkiver

RA/PA-0739 – Rolf Jørgen Fuglesang

RA/PA-0747 – Ørnulf Lundesgaard

RA/PA-0748 – Oliver Møystad

RA/PA-0750 – Vidkun Quisling

RA/PA-0754 – Axel Heiberg Stang

RA/PA-0758 – Nasjonal Samling (NS) Hovedkontoret

RA/PA-0759 – Nasjonal Samling (NS) Generalsekretariat

RA/PA-0760 – NS Partiarkiv

RA/PA-0770 – Nasjonal Samlings Ungdomsfylking (NSUF)

RA/PA-0776 – Nasjonal Samlings (NS) Fylkesorganisasjoner

RA/PA-1880 – Christian Astrup

Statistisk Sentralbyrå

Norges Offisielle Statistikk VIII. 69. Stortingsvalget 1927.

Norges Offisielle Statistikk VIII. 93. Kommunevalgene 1928.

Norges Offisielle Statistikk VIII. 157. Stortingsvalget 1930.

Norges Offisielle Statistikk VIII. 186. Kommunevalgene 1931.

Norges Offisielle Statistikk IX. 26. Stortingsvalget 1933.

Norges Offisielle Statistikk IX. 57. Kommune- og ordførervalgene 1934.

Norges Offisielle Statistikk IX. 107. Stortingsvalget 1936.

Norges Offisielle Statistikk IX. 133. Kommune- og ordførervalgene 1937.

Norges Offisielle Statistikk X. 133. Kommune- og ordførervalgene 1945.

Aviser

Arbeideren – NKPs sentralorgan 1930-1940

Fritt Folk – NS sitt sentralorgan 1936-1940

Hamar Arbeiderblad – DNA-avis for Hedemarken 1930-1940(også i Østerdal fra 1932-)

Hamar Stiftstidene – Høyre-avis for Hedemarken og Østerdalen 1930-1940

Hedemark Fylkesavis/Frihetskampen – NS-avis for Hedmark fylke 1935-1936

Hedemarkens Amtstidene – Høyreavis for Glåmdalen 1930-1940

Indlandsposten – Venstreavis for Glåmdalen 1930-1940

Kongsvinger Arbeiderblad/Glåmdalen – DNA-avis for Glåmdalen 1930-1945(NS-1940-45)

Nasjonal Samling – sentralorgan for Nasjonal Samling 1933-1936

Ny Dag – NS-avis for Hedmark Fylke 1937

Rød Front – NKP-avis for Hedmark Fylke 1932-1934

Skog- og Landarbeideren avis utgitt av NSLF 1930-1940

Solør-Arbeideren - NKP-avis for Solør-kommunene 1935

Østerdal Arbeiderblad – DNA-avis i Østerdalen 1930-1932

Østlendingen – avis for Norsk Bondelag i Hedmark fylke 1930 – 1940

Litteraturliste

- Borgersrud, Lars. *9 April revised: on the Norwegian history tradition after Magne Skodvin on Quisling and the invasion of Norway in 1940* side 353-396 i *Scandinavian Journal of History* 39:3 2014.
- Brattlie, Oscar. *Fløterliv I Grenseskogene Kongsvinger*: Solørforlaget 1994.
- Brevig, Hans Olav. *NS, fra parti til sekt 1933-37*. Pax forlag A/S Oslo 1979.
- Bruknapp, Dag Olav. *Ideene splitter partiet* – side 9-47 i *Fra ide til dom* Universitetsforlaget 1976.
- Brynn, Olaf. *Kongsvinger – en historisk oversikt*. Kongsvinger: Hedemarkens Amtstidene boktrykkeri 1929
- Dahl, Hans Fredrik. *Quislings nettverk*. Aschehoug & co Oslo 2016.
- _____. *Quisling, en norsk tragedie* Aschoug Oslo 2004.
- Engen, Jorunn I. *Austmarka-konfliktene – Skogsarbeidernes kamp for organisasjonsretten på Austmarka, vinteren 1927/28*. Hovedoppgave i historie ved Universitetet i Oslo 1974.
- Geertz, Clifford. *Deep play – Notes on the balinese Cock fight* American academy of arts and sciences 1976.
- Gleditsch, Kristian. *Skogsarbeidernes kamp* Fram Forlag Oslo 1932.
- Halberg, Paul Tage. *Den stolte sliter – Skog- og landarbeidere 1900-1990 – En kamp for likeverd*. Fellesforbundet seksjon skog og land Oslo 1993.
- _____. *Et arbeidsminne fra ein skogbrukar Paul Tage Halberg intervjuer Rikard Smalberg* Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie 1/1980.
- Halvorsen, Terje. *Mellom Moskva og Berlin – Norges kommunistiske parti under ikke-angrepspakten mellom Sovjet-Unionen og Tyskland 1939-1941*. Falken Forlag Oslo 1996.
- Hanisch, Tore Jørgen. *Om virkningene av paripolitikken*, Side 239-269 i *Historisk tidsskrift* 1979.
- _____. *Norsk økonomisk politikk i det 20. århundret* Høyskoleforlaget Kristiansand 1999.
- Haupt, Heinz-Gerhard. *Comparative history, a contested method*. Side 697-716 I *Historisk tidsskrift(svensk)* 127(4) 2007.
- Heiret, Jan og Teemu Ryymin og Svein Atle Skålevåg *Fortalt Fortid* Pax forlag a/s Oslo 2013.
- Hendriksen, Hans. *Mennesker uten makt* Hovedoppgave i Historie ved Universitetet i Bergen 1972.
- Hodne, Fritz. *Norges økonomiske historie 1815-1970* J. W. Cappelens forlag A/S. Oslo 1981.
- Hoidal, Oddvar Karsten “Vidkun Quisling’s decline as a political figure in prewar Norway 1933-1937”. *The Journal of Modern History* vol.43 no. 3 1971.
- Håby, Tor. *Der mysteriene fremdeles lever: Finnskogen – Fra russisk revolusjon til kald krig* Elefantus forlag 2017.
- Kjeldstadli, Knut. *Fortida er ikke hva den en gang var, en innføring i historiefaget 2. utgave* Oslo: Universitetsforlaget 1999.
- _____. *Komparasjon og byhistorie* side 27-34 i *Heimen* hefte 1 1992.
- Knutsen, Paul. *Gjensyn med NKP og den opposisjonelle reformisme* Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie 1/1980.
- Kvistad, John Mikael. *Det unge norske fylking klar til slag – Historien om Nasjonal Samlings Ungdomsfylking 1933-1945*. Oslo: Doktoravhandling i historie ved UiO 2011.
- Lie, Håkon. *Hvem kan vi stole på? En dokumentasjon om Norges Kommunistiske parti under den tysk-russiske ikke-angrepspakten*. Oslo: Tiden norsk forlag 1974.
- Lorenz, Einhart. «NKPs presse i 1920-årene» i *Tidsskrift for norsk Arbeiderhistorie* 1/1979

- pax forlag Oslo.
- _____. *Det er ingen sak å få partiet lite – NKP 1923-1931* Pax forlag a/s Oslo 1983.
- Maurseth, Per. *Gjennom kriser til makt 1920-1935 – Arbeiderbevegelsens historie bind 3* Tiden norsk forlag Oslo 1987.
- Melsom, Odd. *På nasjonal uriapost – nødvendig supplement til okkupasjonshistorien* institutt for norsk okkupasjonshistorie Oslo 1975.
- _____. *Nasjonal Samling og fagorganisasjonen* Institutt for norsk okkupasjonshistorie Oslo 1977.
- Moren, Gudmund. *Julussa-konflikten 1927, klassekamp i et bygdesamfunn* Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie 1/1980.
- Moren, Sigmund. (red.) *Hedmark*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag. 1978.
- Myklebust, Jan Petter og Hagtvedt, Bernt *Regional contrasts in the membership base of Nasjonal Samling – a study of political ecology of Norwegian fascism 1933-1945. I Who where the fascists*. Oslo/Bergen/Tromsø: Universitetsforlaget 1980.
- Nerbøvik, Jostein. *Bønder i kamp – Bygdefolkets krisehjelp 1925-1935* Det norske samlaget Oslo 1991.
- Noer, Halvor(red). *Skogbrukets historie i Kongsvinger* Kontaktutvalget for skogbruket i Kongsvinger. Kongsvinger 1997.
- Pauley, Bruce F. *Hitler, Stalin and Mussolini – Totalitarianism in the Twentieth Century* Wiley Blackwell Oxford 2015.(fjerde utgave – første utgave utgitt 1997)
- Rønning, Olen Martin *NKP, komintern og folkefrontspolitikken*. I *Arbeiderhistorie* 2003.
- Røsbak, Ove. *Rolf Jacobsen – En dikter og hans skygge*. Gjøvik: Gyldendal norsk forlag 1998.
- Sanderød, Gerhard. *Den revolusjonære Åmotordføreren* Rena: Åmot Historielag 2009.
- Syversen, Einar. *Også dette bør være sagt – suplement til okkupasjonshistorien*. Oslo: Historisk forlag A/S 1982.
- Sørensen, Øystein. *Hitler eller Quisling – ideologiske brytninger i Nasjonal samling 1940-45*. J. W. Cappelens forlag A/S Oslo 1989.
- _____. *Solkors og solidaritet – Høyreautoritær samfunnstenkning i Norge ca. 1930-1945*. Oslo: J. W. Cappelens forlag A/S. 1991.
- _____. *Drømmen om det fullkomne samfunn – Fire totalitære ideologier, en mentalitet?* Oslo: Aschehoug & co 2010.
- _____. *Frå Marx til Quisling – Fem sosialisters vei til NS*. Oslo: Dreyer forlag 2012.
- Sørensen, Øystein og Nik. Brandal. *Det norske demokratiet og dets fiender 1918-2018* Oslo: Dreyer Forlag 2018.
- Sørli, Egil. *Fra småbyavis til distrikts-organ: Glåmdalen 1926-76*. Kongsvinger: Glåmdalens trykkeri 1976.
- Tendø, Else Hanna. *Det var her – Rolf Jacobsens liv i Solør*. Kulturkontoret Åsnes 1997.
- Tønnesson, Stein. *Røde skoger – skogsarbeidere forteller fra klassekampen på landsbygda* Oslo: Pax forlag A/S. 1976.
- Tøsse, Sigvart. «Småbrukarorganisering og arbeidarrørlse» i *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie* 1/1980.
- Veaa, Jan og Jan Tore Hanisch. «Krisen i 1930-årene» i *Historisk tidsskrift* 2005, Vol.84(01), side 61-82.
- Vigeland, Nils P. *Kongsvinger 1854-1954*. Kongsvinger: Vinger trykkeri 1954
- Ødegård, Johan. *Fagorganisasjonen på landsbygden: trekk av norsk skog- og landarbeiderforbunds historie*. Drammen: Norsk skog- og landarbeiderforbund, Fremtidens trykkeri 1934.